T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, UYGULAMA MODELLERİ VE TOPLUMSAL KABULÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda AKAR

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2024

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, UYGULAMA MODELLERİ VE TOPLUMSAL KABULÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda AKAR

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ

ANKARA, 2024

ONAY SAYFASI

Eda AKAR tarafından hazırlanan “Türkiye'de Manevi Bakım ve Rehberlik: Kavramsal Çerçeve, Uygulama Modelleri ve Toplumsal Kabulün İncelenmesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Danışman: Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ	Kabul	AYBÜ	
Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI	Kabul	AYBÜ	
Dr. Öğr. Üye Vahdeddin ŞİMŞEK	Kabul	Kırıkkale Üniv.	

Tez Savunma Tarihi: 08/05/2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 08/05/2024.

İmza
Eda AKAR

TEŞEKKÜR

Alanında kılavuzluk etmesini temenni ettiğim bu çalışmamın teşekkülünde ve bu yorucu süreçte rehberliğini hiçbir zaman esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet YEMENİCİ'YE, eğitim hayatımız süresince gösterdiği özveri için ve tez yazım sürecinde tezin düzenlemesindeki katkılarından dolayı sayın Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN'e, çalışmalarıma katkı sağlayan ve desteğini esirgemeyen çok değerli hocalarım sayın Doç. Dr. Muhammed Ali YAZIBAŞI'na ve sayın Dr. Öğretim Üyesi Vahdeddin ŞİMŞEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Akademik hayatım boyunca canla başla destek olan ve her yorulduğumda cesaretlendiren kıymetli eşime, tez yazım süresi boyunca tüm yılgınlıklarımı, umutsuzluklarımı çeken ve bana destek olan evlatlarıma ve anneme şükranlarımı sunuyorum.

ÖZET

Türkiye'de Manevi Bakım ve Rehberlik: Kavramsal Çerçeve, Uygulama Modelleri ve Toplumsal Kabulün İncelenmesi

Bu araştırma, Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik alanını kavramsal, uygulamalı ve toplumsal bir perspektifle incelemekte söz konusu alanın kavramsal temellerini, uygulama modellerini ve toplumsal kabulünü anlamayı amaçlamaktadır.

Tezin ilk bölümü, Manevi bakım ve rehberlik araştırmasının problemini, kapsamını, amacını, sınırlılıklarını ve yöntemini açıklar. Araştırmanın amacı, Türkiye'de yürütülen Manevi bakım ve rehberlik kavramının kavramsal çerçevesini anlamak, Türkiye'de yürütülen manevi bakım ve rehberlik uygulama modellerini incelemek, toplumsal kabul ve manevi bakım ve rehberlik ilişkisini değerlendirmektir. Bu araştırmadan beklenen yararlar bilimsel katkılar, uygulama ve politika katkıları, toplumsal farkındalık artışı, akademik ve mesleki gelişim başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu bölümde araştırmanın yöntemine de yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümü, Manevi bakım ve rehberlik ile ilgili kavramsal çerçeve ve din eğitimi ilişkisi başlığı altında önce manevi bakım ve rehberlik ile ilgili temel kavramları açıklamaktadır. Daha sonra Manevi bakım ve rehberlik ve kuramsal temeller başlığı altında kuramlar, yaklaşımlar, teoriler üzerinden manevi bakım ve rehberlik ile din eğitimi ilişkisinin teorik temellerine değinilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, Dünyada Manevi bakım ve rehberlik uygulama modelleri başlığı altında *Pastoral Care ve Seelsorge* kavramları, arka planı ve tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Dünyada manevi bakım hizmetlerinin sunumunda yer alan profesyoneller, kurumlar ve uygulama modelleri alt başlıkları ile sunulmuştur. Bu bölüm, uygulamaların çeşitliliğini ve etkinliğini anlamayı amaçlamaktadır.

Tezin dördüncü bölümünde, Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik kavramının ruhsal ve psikososyal sağlık üzerindeki etkileri ve hizmetin Türkiye'deki gelişimine yer verilmiştir. Manevi bakım ve rehberlik alanının din, psikoloji, sosyal hizmet perspektiflerinden nasıl anlaşıldığı ve bu hizmetlerin temel ilkelerini belirleyerek kavramsal çerçevenin anlaşılması ve din eğitimi ile ilişkisinin kurulması üzerinde durulmuştur.

Tezin beşinci bölümünde, Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin verimliliği incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda maksimum çeşitlilik ilkesine dayanılarak farklı alanlarda farklı deneyimlere sahip farklı eğitim düzeyinde ve farklı cinsiyette 21 danışman ve 20 danışan ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara 6 soru yöneltilmiştir. Açık uçlu sorular içeren yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucundaki çözümlemelerle kodlamalar yapılmış, tema ve anlam birimleri belirlenmiştir. Temalar yorumlanarak araştırma bulgularına ulaşılmıştır.

Tezin altıncı bölümünde, tartışma, sonuç ve öneriler başlığı altında ise çalışmamızdaki bulguların genel bir değerlendirmesi yapılarak iyileştirme ve geliştirmeler için çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Araştırma, bu alandaki bilgi tabanını genişletmeyi ve manevi bakım ve rehberlik kavramının insanların ruhsal sağlığına katkısını daha iyi anlamayı hedefler. Bulgular ile manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin ne ölçüde verimli olduğu ne gibi eksiklikleri olduğu ve giderilmesi için neler yapılması gerektiği ile ilgili önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Bakım, Rehberlik, Uygulama Modelleri, Toplumsal Kabul, Manevi Danışmanlık.

ABSTRACT

Spiritual Care And Guidance in Turkish context: Conceptual Framework, Practice Models and Social Acceptance

This research examines the field of spiritual care and guidance in Turkey from conceptual, practical, and social perspectives, aiming to understand the conceptual foundations, application models, and societal acceptance of this area.

The first chapter of the thesis explains the problem, scope, purpose, limitations, and methodology of the spiritual care and guidance research. The purpose of the research is to understand the conceptual framework of the concept of spiritual care and guidance conducted in Turkey, to examine the application models of spiritual care and guidance carried out in Turkey, and to evaluate the relationship between social acceptance and spiritual care and guidance. The expected benefits from this research are evaluated under the headings of scientific contributions, practical and policy contributions, increased social awareness, and academic and professional development. This chapter also includes the methodology of the research.

The second chapter of the thesis explains the basic concepts related to spiritual care and guidance under the title of conceptual framework and the relationship with religious education. Then, under the title of spiritual care and guidance and theoretical foundations, the theoretical foundations of the relationship between spiritual care and guidance and religious education are addressed through theories, approaches, and models.

In the third chapter of the thesis, under the title of spiritual care and guidance application models in the world, the concepts of Pastoral Care and Seelsorge, their background, and historical development are explained. The professionals, institutions, and application models involved in providing spiritual care services worldwide are presented under subheadings. This chapter aims to understand the diversity and effectiveness of the practices.

The fourth chapter of the thesis covers the effects of the concept of spiritual care and guidance on mental and psychosocial health and the development of the service in Turkey. The aim is to understand the conceptual framework by determining how the field of spiritual

care and guidance is understood from the perspectives of religion, psychology, and social work, and by establishing the basic principles of these services.

In the fifth chapter of the thesis, the efficiency of spiritual counseling and guidance services is examined. In this context, interviews were conducted with 21 counselors of different educational levels and genders, with different experiences in various fields, and with 20 clients who received services in different areas based on the principle of maximum diversity. Six questions were asked to the participants. Through the analyses resulting from semi-structured interviews with open-ended questions, codings were made, and themes and meaning units were identified. Themes were interpreted, and research findings were obtained. The findings include suggestions on how efficient spiritual counseling and guidance services are, what deficiencies exist, and what needs to be done to address them.

In the sixth chapter of the thesis, under the title of discussion, conclusion, and recommendations, a general evaluation of the findings in our study is made, and solution suggestions are provided for improvements and developments. The research aims to expand the knowledge base in this field and to better understand the contribution of the concept of spiritual care and guidance to people's mental health.

Keywords: Spiritual Care, Guidance, Practice Models, Social Acceptance, Spiritual Counseling.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI i

BEYAN ii

TEŞEKKÜR iii

ÖZET iv

ABSTRACT vi

İÇİNDEKİLER viii

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ xii

TABLOLAR DİZİNİ xiii

1. GİRİŞ 1

1.1. Araştırmanın Problemi 1

1.2. Araştırmanın Amacı ve Beklenen Yararlar 4

1.2.1. Araştırmanın Amacı 4

1.2.2. Araştırmadan Beklenen Yararlar 5

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları 6

1.4. Araştırmanın Yöntemi 7

1.4.1. Araştırmanın Deseni 7

1.4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi 7

1.4.3. Çalışma Grubu 9

2. MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİ 14

2.1. Manevi Bakım ve Rehberlik: Kavramlar ve Kuramsal Temeller 14

2.1.1. Manevi Bakım ve Rehberlik ile İlgili Temel Kavramlar 14

2.1.1.1. Maneviyat 14

2.1.1.2. Rehberlik 15

2.1.1.3. Manevi Bakım ve Rehberlik 16

2.1.1.4. Bireyin İçsel Gelişimi 16

2.1.1.5. Değerler ve İnançlar 17
2.1.1.6. Kendine Saygı ve Öz Kabul 18
2.1.1.7. Destek ve Danışmanlık 19
2.1.1.8. Ritüeller ve Uygulamalar 21
2.1.2. Manevi Bakım ve Rehberlik ile İlgili Kuramsal Temeller 22
2.1.2.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı 22
2.1.2.2. Viktor Frankl'ın Varoluşçu Yaklaşımı 30
2.1.2.3. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi 34
2.2. Manevi Bakım ve Rehberlik ile Din Eğitimi İlişkisi 35
3. DÜNYADA MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK UYGULAMA MODELLERİ 39
3.1. Dünyada Manevi Bakım ve Rehberlik Kavramının Tarihsel Gelişimi 39
3.1.1. *Pastoral Care* ve *Seelsorge* Kavramları ile Arka Planı 39
3.1.2. Dünyada Manevi Bakımın (*Pastoral Care* ve *Seelsorge*) Tarihsel Gelişimi 42
3.2. Dünyada Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Sunumunda Yer Alan Profesyoneller, Kurumlar ve Uygulama Modelleri 45
3.2.1. Dini Kurumlar 46
3.2.1.1. Kiliseler 46
3.2.1.2. Sinagoglar 46
3.2.1.3. Camiler 46
3.2.2. Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları 47
3.2.3. Eğitim Kurumları 48
3.2.4. Cezaevleri ve Islah Tesisleri 50
3.2.5. Toplum Kuruluşları 51
3.2.6. Silahlı Kuvvetler 53
3.2.7. Kriz ve Afet Müdahalesi 53
3.2.8. Çevrimiçi ve Telemanevi Bakım 54
3.2.9. Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezleri 56

4. TÜRKİYE'DE MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK HİZMETİNİN ROLÜ, ETKİSİ VE TOPLUMSAL KABULÜ 58

4.1. Türkiye'deki Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Ruhsal ve Psikososyal Sağlık Üzerindeki Etkileri 58

4.2. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Türkiye'de Gelişimi 61

4.2.1. ASHB (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)'ye Bağlı Kurumlardaki Çocuklara Sunulan Manevi Bakım Hizmetleri 70

4.2.2. Öğrenci Yurtları ile Gençlik Merkezlerinde Manevi Bakım ve Dini Rehberlik Hizmetleri 71

4.2.3. Yaşlılara Yönelik Manevi Bakım Hizmetleri 72

4.2.4. Adalet Hizmetleri Bağlamında Sunulan Manevi Bakım Hizmetleri 74

4.2.5. Sağlık Hizmetleri Alanında Manevi Bakım Hizmetleri 78

4.2.6. Din Hizmetleri Alanında Manevi Destek Hizmetleri 79

4.3. Manevi Bakımın Kriz Dönemlerinde ve Zorlu Yaşam Olaylarında Rolü 82

5. BULGULAR VE YORUMLAR 91

5.1. Danışmanların Görüşlerine İlişkin Bulgular 91

5.1.1. Manevi Bakım Alanları 92

5.1.2. Manevi Bakımın Önemi 95

5.1.3. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Yaygınlığı ve Erişilebilirliği 98

5.1.4. Manevi Bakım ve Rehberlik Sürecinin Zorlukları 102

5.1.5. Manevi Bakım ve Rehberlik Sürecinde Danışanlara Yönelik İzlenen Stratejiler 105

5.1.6. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Geliştirilmesine Yönelik Görüşler 110

5.2. Danışanların Görüşlerine İlişkin Bulgular 113

5.2.1. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Tercih Nedenleri 113

5.2.2. Manevi Bakım ve Rehberlik Deneyimleri 116

5.2.3. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Faydaları 118

5.2.4. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Zorlukları 121

5.2.5. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Erişimi ve Yaygınlığı 124

5.2.6. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin İyileştirilmesine Yönelik Görüşler 125

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER 128

6.1. Sonuç ve Tartışma 128

6.2. Öneriler 138

KAYNAKÇA 139

EKLER 148

EK 1. Etik Kurul Proje Onay Belgesi 148

EK 2. Tez Araştırma Talebi 149

EK 3. Katılımcılara Yönelik Görüşme Soruları 150

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADDT	Albert Ellis'in Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi
ADRB	Aile ve Dini Rehberlik Büroları
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AMATEM	Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BDT	Bilişsel Davranışçı Terapi
DHYS	Diyanet Hizmetleri Yönetim Sistemi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİTİB	Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
GSB	Gençlik ve Spor Bakanlığı
KPSS	Kamu Personel Seçme Sınavı
KYK	Kredi ve Yurtlar Kurumu
MYK	Mesleki Yeterlik Kurumu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Veren Danışmanlara İlişkin Demografik Dağılımlar 12

Tablo 2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Alan Danışanlara İlişkin Demografik Dağılımlar..... 13

Tablo 3. Danışman Görüşlerine İlişkin Bulgular..... 91

Tablo 4. Danışan Görüşlerine İlişkin Bulgular..... 113

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Manevi bakım ve rehberlik, bireyin duygusal, psikolojik ve manevi ihtiyaçlarını ele alarak onlara destek ve yardım sağlamayı amaçlayan bir süreçtir. Bu süreç, bireyin inançları, değerleri, kültürel geçmişi ve yaşam deneyimlerini dikkate alarak kişiye özgü bir hizmet sunmaktadır.

Manevi bakım ve rehberlik kavramı, bir kişinin içsel dünyasını anlamak, onun anlam ve amaç arayışlarını desteklemek ve onun zorlayıcı yaşam olayları karşısında sağlam ve dayanıklı kalmasına yardımcı olmak için tasarlanmıştır.

Bu hizmeti sunanlar sağlık tesisi, ceza infaz kurumu, sosyal hizmet kurumları ve benzeri kamu kurumlarında ve özel kurumlardaki mesleğe uygun donanıma sahip ortamlarda çalışır. Gerektiğinde bu ortamların dışında, afet ve acil durum bölgelerinde de çalışmalar yürütebilir. Meslek, genellikle mesai düzeni ile icra edilmekte olup çalışmaların özelliklerine göre esnek süreler de söz konusu olabilir.[1]

Dünya genelinde manevi bakım ve rehberlik, bireylerin içsel manevi ihtiyaçlarını anlama, destekleme ve yönlendirme amacıyla önemli bir alanı temsil eder. Bu disiplin, bireylerin duygusal, zihinsel ve manevi sağlıklarını iyileştirmek, kriz dönemlerinde destek sağlamak, yaşamın anlamını bulmalarına rehberlik etmek ve manevi gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla kullanılan bir yaklaşım sunmaktadır. Kültürel, dini ve sosyoekonomik farklılıkları göz önünde bulundurarak manevi bakım ve rehberlik, çeşitli topluluklarda ve coğrafyalarda şekillenir, böylece her bireyin benzersiz manevi ihtiyaçlarına ve değerlerine saygı duyar. Bu disiplin, bireylerin yaşamlarına anlam katan, iç huzur ve denge sağlayan bir yolculuğun önemli bir parçası olarak kabul edilir.[2]

Türkiye'nin zengin kültürel geçmişi, toplumsal yapılar ve değerler üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkmasında önemli bir role sahiptir. "Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik: Kavramsal

[1] MYK, Ulusal Meslek Standardı, 2019, s.7.
[2] Tosun, C. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası - Dinlerarası Yaklaşım". *Manevi Danışmamak ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd.1/123. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Çerçeve, Uygulama Modelleri ve Toplumsal Kabulün İncelenmesi" başlıklı tez, Türkiye'deki Manevi bakım ve rehberlik pratiğinin kavramsal temellerini, uygulama modellerini ve toplumsal kabulünü detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Manevi bakım ve rehberlik kavramının ne anlama geldiğini, hangi temel prensiplere dayandığını ve uygulama modellerini analiz etmektedir. Ayrıca, toplumun bu hizmetlere yönelik tutumlarını değerlendirerek, Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin daha etkin bir şekilde nasıl sunulabileceğine dair önerilerde bulunmayı hedeflemektedir.

Türkiye, zengin kültürel mirasa sahip, tarihsel ve coğrafi olarak önemli bir konumda yer alan bir ülkedir. Bu özgün konumu, Manevi bakım ve rehberlik uygulamalarını ve algılamalarını da şekillendiren unsurlardan biridir. Bu çalışmanın temel amacı, manevi bakım ve rehberlik anlayışını ve uygulamalarını kapsamlı bir şekilde ele almaktır.

Manevi bakım ve rehberlik kavramının önemi, birçok farklı açıdan ele alınabilir. Bu konuda bazı temel noktalar:

Kriz Anlarında Destek: Yaşamın kritik dönemlerinde, ölüm, hastalık veya büyük yaşam değişiklikleri gibi olaylarla karşılaştığında bireyler çoğunlukla manevi bir kriz yaşayabilirler. Manevi bakım ve rehberlik, bu zor zamanlarda bireylere manevi ve duygusal destek sağlar.

Bütünsel Bakımın Bir Parçası: Manevi bakım ve rehberlik, bireyin ruhsal, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarını bütünsel bir şekilde ele alarak daha etkili bir iyileşme süreci sunar. Örneğin sağlık hizmetlerinde genellikle fiziksel rahatsızlıklara odaklanılırken, bireylerin manevi ve duygusal ihtiyaçları göz ardı edilebilir.

Stres ve Anksiyeteyi Azaltma: Hastalık, ölüm ve yaşamın sonu gibi konularda bireylerin yaşadığı stres ve anksiyeteyi azaltmada önemlidir. Manevi bakım, bireyin bu gibi zor durumlarla başa çıkmasına yardımcı olabilir.

Yaşamın Anlamını ve Amacını Bulma: Bireyler, özellikle zor zamanlarda yaşamın anlamını ve amacını sorgulayabilirler. Manevi bakım ve rehberlik, bu süreçte bireylere rehberlik edebilir.

Ölüm ve Ötesiyle İlgili Kaygıları Ele Alma: Ölüm ve sonrasıyla ilgili endişeler, birçok insan için önemli bir konudur. Manevi bakım rehberleri, bireylerin bu tür konuları işlemelerine yardımcı olabilir.

Ahlaki ve Etik Karar Verme: Bireyler, yaşamlarının bazı noktalarında, özellikle sağlıkla ilgili zor kararlar almak zorunda kalabilirler. Manevi bakım rehberleri, bireylerin bu tür kararları ahlaki ve etik bir perspektiften değerlendirmelerine yardımcı olabilir.

Topluluk ve Bağlantı Oluşturma: Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin benzer deneyimlere sahip diğer kişilerle bağlantı kurmalarını sağlar. Bu, bireylerin yalnız olmadıklarını hissetmelerine ve topluluk içinde destek bulmalarına yardımcı olabilir.

Kültürel Duyarlılık: Manevi bakım ve rehberlik, farklı kültürlerden ve inançlardan gelen bireylerin manevi ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşım sunar. Bu, danışanların ve ailelerinin manevi değerlerine saygı gösterilmesini sağlar.

Kişisel Büyüme ve Farkındalık: Manevi krizler, aynı zamanda kişisel büyüme ve derinleşme fırsatları olarak da görülebilir. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin bu deneyimlerden öğrenme ve farkındalık kazanma potansiyellerini maksimize etmelerine yardımcı olabilir.[3]

Sonuç olarak, Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin zor zamanlarda duygusal ve ruhsal olarak desteklenmelerini sağlamakta, ahlaki ve etik kararlar almasına yardımcı olmakta ve onların yaşamın anlamını ve amacını bulmalarına rehberlik etmektedir. Bu disiplin, bireylerin duygusal, zihinsel ve manevi sağlıklarına katkıda bulunan bir rol oynamaktadır ancak bu alandaki bilgi ve anlayış eksikliği nedeniyle Türkiye'de tam olarak kavranamamıştır.

Bu tezin araştırma problemi, Türkiye'de manevi bakım rehberliği uygulamalarının kavramsal çerçevesi, farklı perspektiflerden gelen uygulama modelleri ve toplumsal kabul düzeyi nasıldır? Bu faktörler, insanların ruhsal sağlıklarını destekleme potansiyelini nasıl etkilemektedir ve din eğitimi açısından bu faaliyetler ne anlama gelmektedir? Şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmanın temel problemi doğrultusunda aşağıdaki sorulara da yanıt aranacaktır:

- ✓ Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin din, psikoloji ve sosyal hizmet perspektiflerinden nasıl anlaşıldığına dair görüşler ve yaklaşımlar nelerdir?
- ✓ Manevi bakım ve rehberlik kavramının tanımı ve temel ilkeleri nelerdir?

[3] Söylev, Ö. F. *Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.

- ✓ Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik hizmeti uygulamaları kimler tarafından sunulmaktadır?
- ✓ Farklı Manevi bakım ve rehberlik modelleri nelerdir ve nasıl uygulanmaktadır?
- ✓ Uygulama modellerinin etkinliği ve farklı yaklaşımların karşılaştırılması nasıl değerlendirilebilir?
- ✓ Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik kavramı toplum tarafından nasıl algılanmakta ve kabul edilmektedir?
- ✓ Toplumun Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine yönelik tutumları ve bilgi düzeyi nasıl bir değişiklik gösterir?
- ✓ Toplumun manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine katılım düzeyi nasıldır ve bu hizmetlere yönelik talep nasıl değişir?

Bu alt problemler, araştırma problemine yönelik cevaplar sunarak Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik alanında bir anlayış geliştirme ve iyileştirmelere katkı sağlama amacını taşımaktadır. Her bir alt problem, tezin farklı bölümlerinde incelenerek, araştırma yöntemleri ile veri toplama süreçleri bu problemleri ele almak için kullanılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Beklenen Yararlar

1.2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik kavramını ve ilgili temel kavramları; manevi bakım ve rehberlik kavramının din eğitimi ve kuramsal temellerle olan ilişkisini; dünyada manevi bakım ve rehberlik uygulama modellerini inceleyerek, sahada danışman ve danışan anlayışı ile değerlendirip, böylece kavramın rolü ve toplumsal etkisi üzerine bir sonuca varmayı amaçlamaktadır.

Manevi bakım ve rehberlik Kavramsal Çerçevesini Anlamak: Araştırmanın birinci amacı, Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik kavramını derinlemesine anlamaktır. Bu amaçla, manevi bakımın din, psikoloji ve sosyal hizmet perspektiflerinden nasıl anlaşıldığını ve tanımlandığını araştırmayı hedeflemektedir.

Manevi bakım ve rehberlik Uygulama Modellerini İncelemek: İkinci amacı, Manevi bakım ve rehberlik uygulamalarının çeşitliliğini ve farklı modellerini incelemektir. Bu

bağlamda, manevi bakımın kimler tarafından sunulduğunu ve bu hizmetlerin nasıl verildiğini araştırmayı amaçlamaktadır.

Toplumsal Kabul ve Manevi bakım ve rehberlik İlişkisini Değerlendirmek: Araştırmanın üçüncü amacı, Manevi bakım ve rehberlik kavramının toplum tarafından nasıl algılandığını ve kabul edildiğini değerlendirmektir. Toplumun manevi bakım hizmetlerine yönelik tutumlarını ve bu hizmetlere olan talebi anlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik disiplini hakkında bir anlayış geliştirmek, bu alandaki uygulama modellerini incelemek ve toplumsal kabul düzeyini araştırmaktadır. Araştırmanın temel amacı, manevi bakım ve rehberlik kavramının Türk toplumu içindeki rolünü, potansiyelini ve etkilerini anlamaktır.

Ayrıca, Manevi bakım ve rehberlik uygulama modellerini, bu modellerin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini inceleyerek Türkiye'de bu alandaki uygulamaları tanımlamayı amaçlamaktadır. Toplumsal kabul düzeyini araştırmak ise, manevi bakımın Türk toplumu içinde nasıl algılandığını, değerlendirildiğini ve bu alandaki profesyonellerin karşılaştığı zorlukları anlamak açısından önemlidir.

1.2.2. Araştırmadan Beklenen Yararlar

Araştırmadan beklenen yararlar 4 ayrı başlık altında kategorize edilebilir.

Bilimsel Katkılar: Bu araştırma, Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik alanında yapılan çalışmalara yeni bir katkı sağlayacaktır. Kavramsal çerçeve, uygulama modelleri ve toplumsal kabul hakkındaki veriler, bilimsel literatüre yeni bir bakış açısı sunacaktır.

Uygulama ve Politika Katkıları: Araştırma sonuçları, Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik politika ve uygulama önerileri sunabilir.

Toplumsal Farkındalık Artışı: Araştırmanın sonuçları, toplumun manevi bakım hizmetlerine yönelik bilgi düzeyini artırabilir ve bu hizmetlere olan talebi teşvik edebilir. Bu da manevi bakım ve rehberlik hizmeti için daha fazla kaynağın ve desteğin sağlanmasına yardımcı olabilir.

Akademik ve Mesleki Gelişim: Araştırma, Manevi bakım ve rehberlik alanında çalışan profesyonellerin ve araştırmacıların akademik ve mesleki gelişimine katkıda bulunabilir. Bu alandaki bilgi tabanını genişletebilir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik konusunu ele alır ve bu disiplinin kavramsal temellerini, din, psikoloji ve sosyal hizmet perspektiflerinden oluşan zengin bir çerçeve içerisinde inceleyerek bu alandaki boyutları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu çerçeve, bireyin manevi inançlarını ve değerlerini anlamak, manevi krizleri ve sorunları ele almak, manevi destek sağlamak ve manevi gelişimi teşvik etmek gibi önemli bileşenlere sahip olabilir. Manevi bakımın temel kavramlarını, teorik yaklaşımlarını ve pratik uygulamalarını ele alırken, aynı zamanda farklı dini ve kültürel bağlamlardaki manevi anlayışların birbirine nasıl entegre edilebileceğini de araştırmaktadır.

Bu araştırma, bazı sınırlar ve kısıtlamalar içerir:

Zaman Kısıtlamaları: Tez, belirli bir süre zarfında yürütülecektir ve bu nedenle zaman kısıtlamalarına tabidir.

Katılımcı Sınırlamaları: Araştırma, katılımcıların erişilebilirliği ve işbirliği düzeyine bağlı olarak belirli gruplarla sınırlı olabilir.

Veri Toplama Kısıtlamaları: Tez, belirli bir veri toplama yöntemi ve kaynakları kullanacaktır, bu nedenle eksik verilere sahip olabilir.

Bu sınırlamalar, tezin kapsamını ve sonuçlarını etkileyebilir. Ancak, araştırmanın bu sınırlamalarla birlikte değerli bulgular sağlayacağına inanılmaktadır ve bu bulguların Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik alanında ilerlemelere katkıda bulunması beklenmektedir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

1.4.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışmasına yer verilmektedir. Zira durum çalışması veri çeşitliliğine imkân vermesi bakımından çalışmanın konusu, amacı ve temel sorunsalı ile örtüşen bir özellik arz etmektedir. Bu kapsamda aşağıda kısaca açıklanacak olan tekniklerle veriler toplanıp, analiz edilmektedir.

Literatür Taraması: Manevi bakım ve rehberlik ile ilgili mevcut literatür incelenerek, konu hakkında yapılan önceki çalışmaları ve teorik kaynakları analiz etmek.

Belge Analizi: Manevi bakım ve rehberlik ile ilgili resmi dokümanlar, politika belgeleri, akademik makaleler, kitaplar ve rehberlik materyalleri gibi yazılı kaynakları inceleyerek, kavramsal çerçeveyi anlamak ve mevcut uygulama modellerini belirlemek için belge analizi yapmak.

Görüşmeler: Manevi bakım ve rehberlik konusunda uzman olan veya bu alanda çalışan kişilerle ve bu hizmeti alan danışanlarla görüşmeler yaparak, onların deneyimlerini ve görüşlerini öğrenmek.

Karşılaştırmalı Analizler: Farklı bölgelerde veya topluluklarda Manevi bakım ve rehberlik uygulamalarını karşılaştırarak, kültürel ve bölgesel farklılıkları incelemek.[4]

Araştırmamızda veri çeşitlilik ilkesi kullanılmaktadır.

1.4.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırma, bir durum çalışması olarak yapılandırılmıştır. Durum çalışması, özellikle değerlendirme süreçlerinde yaygın olarak kullanılan bir araştırma yöntemi olup, araştırmacının belirli bir durumu çoğunlukla bir program, olay, eylem, süreç veya bir ya da birden fazla bireyi ayrıntılı bir şekilde incelediği bir yaklaşımdır. Bu tür çalışmalar, belirli bir zaman dilimi ve eylem çerçevesi ile sınırlıdır. Araştırmacılar, uzun bir süre boyunca çeşitli veri toplama yöntemlerini kullanarak derinlemesine bilgi edinirler. Durum çalışmaları, ele alınan konunun tüm yönlerini kapsamlı bir şekilde anlamayı hedefler ve

[4] Yıldırım, A. & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* (12. Bsk). Ankara: Seçkin Yayınları, 2016.

genellikle nitel ve nicel veri toplama tekniklerini bir arada kullanarak kapsamlı bir analiz sunar.[5]

Nitel veri analizi kullanılan çalışmamızda şu adımlar izlenmektedir:

Veri Toplama: Nitel analiz sürecine, öncelikle nitel verilerin toplanmasıyla başlanmaktadır. Bu veriler, odak grup görüşmeleri, derinlemesine mülakatlar neticesinde elde edilmektedir.

Veri Hazırlığı: Toplanan veriler, analiz sürecine uygun hale getirilmektedir. Bu aşamada, veriler transkribe edilerek, kodlanmakta ve düzenlenmektedir.

Kodlama: Nitel analizin temel aşamalarından biri olan kodlama, verilerin anlamlı kategorilere veya kodlara atanmasıdır. Bu aşamada veri setindeki önemli kavramlar veya temalar belirlenmektedir.

Kategori Geliştirme: Kodlar daha geniş kategorilere gruplandırılmaktadır.

Temaların Belirlenmesi: Temalar, araştırmamızın ana sorularına veya araştırma hedeflerine yönelik anlam çıkarılmasına yardımcı olmaktadır.

Yorumlama ve Raporlama: Analiz sürecinin son aşamasında, bulgular yorumlanmakta ve sonuçlar raporlanmaktadır.

Nitel veri analizi, genellikle karmaşık, öznel veya derinlemesine anlama gerektiren konularda kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu analiz türü, araştırmacılara katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını daha derinlemesine keşfetme fırsatı sunmaktadır.[6]

Veri toplama sürecinde, birebir mülakatlar ve yüz yüze görüşmeler, kurumların izni alınarak yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme: Araştırma sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntemde, görüşme öncesinde belirlenen sorular ve konu başlıkları aracılığıyla katılımcılardan incelenmek istenen konular hakkında tutarlı ve

[5] Subaşı, M. & Okumuş, K. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/2 (2017), ss. 419-426.
[6] Tutar, H. & Erdem, A. T. *Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları.* (1.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

ayrıntılı bilgiler toplanması hedeflenmektedir. Bu sayede hem belirli konulara odaklanılır hem de katılımcıların görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortam sağlanır.[7]

Görüşme sorularının hazırlık aşamasında uzman desteğine başvurularak, nihai form etik kurula sunulmuştur. Katılımcılara yönelik gerçekleştirilecek görüşmeler sırasında, isim, unvan gibi bilgilerin gizli tutulacağı önceden beyan edilip, görüşmelerin kayıt altına alınması için izin talep edilmiştir. Ayrıca, katılımcılardan Bilgilendirilmiş Onam Formu'nu imzalayarak, araştırma konusunda kısa bir bilgi edinmeleri ve görüşleri veri kaynağı olarak kullanılabilmesi için onay alınmaya çalışılmıştır.

1.4.3. Çalışma Grubu

Bu çalışma, Manevi bakım ve rehberlik kavramını Türk toplumu içinde incelerken, uygulama modellerini ve toplumsal kabulünü araştırmaktadır. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin manevi ihtiyaçlarını tanımlama, destekleme ve yönlendirme sürecini içeren karmaşık bir disiplindir. Bu disiplin, bireylerin zihinsel, duygusal ve manevi sağlıklarını iyileştirmek için manevi inançlarını, değerlerini ve anlayışlarını kullanmaktadır. Manevi bakım ve rehberlik, kişisel manevi inançları ve deneyimleri doğrultusunda bireye destek sağlamaktadır. Bu, bireylerin içsel dünyalarını keşfetmelerine, zorluklarla başa çıkmalarına ve yaşamın anlamını bulmalarına yardımcı olabilir.

Araştırma, Türk toplumu içinde manevi bakım ve rehberlik kavramının nasıl uygulandığını ve bu uygulamanın birey ve toplum üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin kültürel, dini ve toplumsal yapısının, manevi bakım ve rehberlik uygulamalarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Ayrıca, toplumda Manevi bakım ve rehberlik kavramının farklı uygulama modellerini ele almakta ve kavrama yönelik toplumsal kabulü araştırmaktadır. Bu alanda çalışan profesyonellerin ve bu hizmetten faydalananların karşılaştığı fırsatları ve zorlukları da değerlendirmektedir.

Bu araştırmada amaçlı örneklem kullanılmaktadır. Amaçlı örneklem, bir araştırmada belirli bir amaca hizmet etmek üzere seçilen katılımcı gruplarından oluşan örneklemdir. Bu örneklem türü, araştırmacının belli bir popülasyon içinde belirli özelliklere sahip olan kişileri

[7] Doğanay, A., Ataizi M., Şimşek, A., Balaban Salı, J. & Akbulut, Y. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2012.

seçerek veri toplamasını sağlar. Amaçlı örnekleme başvurulmasının nedeni, araştırmanın spesifik hedeflerine odaklanmak ve belirli özelliklere sahip katılımcıları incelemektir.[8]

Bu araştırmada manevi bakım ve rehberlik hizmeti veren danışmanlar ve bu hizmetten faydalanan danışanların görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini amaçlı örneklem belirleme yöntemi ile belirlenen 21 manevi bakım ve rehberlik danışmanı ve 20 danışan oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen veriler tema ve kategorilere ayrılmıştır.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Örneklemin çeşitliliğini sağlamak için, farklı çalışma gruplarından, farklı coğrafi bölgelerden ve farklı deneyim seviyelerinden profesyoneller seçilmektedir. Ayrıca, cezaevlerinde, hastanelerde, AMATEMde, kredi ve yurtlar kurumunda veya sevgi evlerinde çalışan manevi bakım ve rehberlik uzmanları da bu gruba dahil edilmiştir. Bu gruplar, manevi bakım ve rehberliğinin uygulama yönlerini, zorluklarını ve başarılarını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Danışan: Bu grup, Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinden yararlanan bireyleri içermektedir. Bu bireyler, manevi rehberlik arayışında olanlar, yaşadıkları zorluklarla başa çıkmaya çalışanlar veya hayatın anlamını arayanlar olabilir. Örneklemin çeşitliliğini sağlamak için, farklı yaş gruplarından, cinsiyetlerden ve sosyoekonomik durumlardan bireyler seçilmektedir. Böylece, Manevi bakım ve rehberlik kavramının bireyler üzerindeki etkilerini anlamak daha kolay olabilir.

Bu iki grup, tezin ana odağını oluşturan Manevi bakım ve rehberlik kavramının kavramsal çerçevesini, uygulama modellerini ve toplumsal kabulünü anlamamıza yardımcı olacak perspektifleri sağlamaktadır.

"Maksimum çeşitlilik" ifadesi, genellikle bir örneklem veya veri setinin olası en geniş ve çeşitli özellikleri, örneklem öğelerini veya verileri içermesini ifade eder. Bu kavram, araştırmacıların veya analistlerin bir konuyu, olayı veya popülasyonu temsil etme yeteneğini artırmak amacıyla örneklem veya veri toplama stratejilerini belirleme sürecinde kullanılır. Patton'a göre, maksimum çeşitlilik gösteren küçük bir örneklem oluşturmanın en azından

[8] Baltacı, A. "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri Ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, sy. 1 (Haziran 2018): 231-74.

iki yararı vardır: (1) örnekleme dahil her durumun kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir biçimde tanımlanması ve (2) büyük ölçüde farklı özellik gösteren durumlar arasında ortaya çıkabilecek ortak temalar ve bunların değerinin ortaya çıkarılmasıdır.[9]

Çalışmamızda maksimum çeşitlilik ilkesi kullanılmaktadır. Çalışmamızda, farklı eğitim seviyelerine (lisans, yüksek lisans ve doktora) sahip danışmanlarla, çeşitli alanlarda (sevgi evleri, hastaneler, cezaevleri gibi) çalışan uzmanlarla işbirliği yapılarak maksimum veri çeşitliliği sağlanmaktadır. Ayrıca hem yurt içinde hem de yurt dışında saha deneyimi olan ve eğitim almış profesyonellerin katkılarıyla verilerimizin kapsamlılığı ve derinliği artırılmaktadır. Bu çeşitlilik, araştırmamızın daha geniş bir perspektiften ele alınmasına ve sonuçların daha genel geçer olmasına olanak tanımaktadır.

[9] Patton, M. Q. *Qualitative Research.* New York: John Wiley & Sons, Ltd., 2005.

Tablo 1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Veren Danışmanlara İlişkin Demografik Dağılımlar

Sıra	Verilen Kodlar	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Çalıştığı Kurum	Kıdem
1	KK1	Kadın	İlahiyat-Lisans	Hastane/Ditib	15 Yıl
2	KK2	Kadın	İlahiyat -Lisans	Hastane/Ditib	26 Yıl
3	KK3	Kadın	İlahiyat-Lisans	Kyk Yurdu	10 Yıl
4	KK4	Kadın	Çocuk Gelişimi+İlahiyat Lisans		15 Yıl
5	EK1	Erkek	İslam Tarihi-Doktora	Cezaevi (Çocuk Kapalı)	
6	KK5	Kadın	İlahiyat-Lisans	Tdv Yurdu	18 Yıl (5 Yıl Almanya'da Görev Yapmıştır.)
7	EK2	Erkek	İlahiyat-Lisans	Kyk Yurdu	18 Yıl
8	KK6	Kadın	Yüksek Lisans- Din Psikolojisi	Yurt Dışı Görevi	
9	EK3	Erkek	İlahiyat-Lisans	Manevi Danışmanlık	2 Yıl
10	KK7			Kyk	
11	KK8	Kadın			
12	KK9	Kadın	Yüksek Lisans	Hastane/Ditib-Yurt Dışı	5 Yıl
13	KK10		Yüksek Lisans-Din Felsefesi	Ditib/Yurt Dışı	5 Yıl
14	KK11	Kadın		Kyk	20 Yıl
15	KK12	Kadın	Yüksek Lisans-Manevi Danışmanlık	Diyanet Gençlik Merkezi	2 Yıl
16	KK13	Kadın		Ceza İnfaz Kurumu-Sevgi Evleri	30 Yıl
17	KK14	Kadın	Yüksek Lisans-Manevi Danışmanlık	Depremzedeler	1 Yıl
18	KK15	Kadın		Hastane	17 Yıl
19	KK16	Kadın		Diyanet Gençlik Merkezleri	5 Yıl
20	KK17	Kadın	Yüksek Lisans-Manevi Danışmanlık	Kyk	17 Yıl
21	EK4	Erkek	Yüksek Lisans	Amatem	8 Yıl

Tablo 2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti Alan Danışanlara İlişkin Demografik Dağılımlar

Sıra	Verilen Kodlar	Cinsiyet	Danışmanlık Aldığı Kurum
1	DK1	Kadın	KYK
2	DK2	Kadın	KYK
3	DK3	Kadın	KYK
4	DE1	Erkek	TDV YURDU
5	DK4	Kadın	KYK
6	DK5	Kadın	KYK
7	DK6	Kadın	KYK
8	DK7	Kadın	KYK
9	DK8	Kadın	KYK
10	DK9	Kadın	KYK
11	DE2	Erkek	KYK
12	DK10	Kadın	KYK
13	DE3	Erkek	KYK
14	DK11	Kadın	KYK
15	DK12	Kadın	GENÇLİK MERKEZİ
16	DE4	Erkek	KYK
17	DK13	Kadın	KYK
18	DK14	Kadın	GENÇLİK MERKEZİ
19	DK15	Kadın	KYK
20	DK16	Kadın	KYK

2. MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE DİN EĞİTİMİ İLİŞKİSİ

2.1. Manevi Bakım ve Rehberlik: Kavramlar ve Kuramsal Temeller

2.1.1. Manevi Bakım ve Rehberlik ile İlgili Temel Kavramlar

2.1.1.1. Maneviyat

Maneviyatın kavramsallaştırılması genellikle amaç ve anlam arayışını, affetmeyi, sevgiyi, bağlılığı, umudu, yaratıcılığı ve dini inançları ve bunların ifadelerini içermektedir. Bu kavramsallaştırmalar, maneviyatın insan yaşamının derin bir yönü olduğunu ve bireyin kendine, başkalarına ve daha büyük bir varoluşa ilişkin sorulara cevap aradığı bir alan olduğunu vurgular. Akademisyenler tarafından daha yakın zamanda benimsenen maneviyat tanımları, yalnızca insanın nihai anlam arayışını değil, aynı zamanda insanın kendisiyle, başkalarıyla ve nihai bir anlamla uyumlu bir bağ kurma arzusunu da vurgular. Bu tanımlar, maneviyatın sadece bireysel bir içsel deneyim olmadığını, aynı zamanda başkalarıyla ve daha geniş bir toplumla olan ilişkileri içerdiğini belirtir.[10]

Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin manevi ihtiyaçlarını anlama, destekleme ve yönlendirme sürecine odaklanan bir disiplindir. Bu alandaki hizmetler, bireylerin hayatın anlamını, amaçlarını ve değerlerini keşfetmelerine yardımcı olur. Maneviyat, bireylerin dünya görüşlerini, yaşamlarını anlamlandırma biçimlerini ve kendileriyle, başkalarıyla ve evrenle olan ilişkilerini şekillendiren derin bir kavramdır.[11]

Bu kavram, genellikle dini inançlarla ilişkilendirilir ve birçok insan için maneviyat, ilahi bir güce olan inançlarını ve bu inançların yaşamları üzerindeki etkilerini içermektedir. Ancak, maneviyat aynı zamanda dini olmayan bir anlayışla da bağlantılı olabilir. Örneğin, doğa ile derin bir bağ, insanlar arasındaki sevgi ve bağlılık, sanat ve yaratıcılık yoluyla ifade edilen içsel deneyimler de maneviyatın bir parçası olarak kabul edilmektedir.

[10] Taylor, E. J. "Spiritual Assessment", içinde *Spiritual, Religious, and Cultural Aspects of Care,* ed. Betty R. Ferrell, (New York: Oxford University Press, 2016), s.1.
[11] Taylor, E. J. "Spiritual Assessment", s.2.

Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin bu manevi deneyimlerini anlamalarına, bu deneyimlerin bireysel yaşamları ve ilişkileri üzerindeki etkilerini keşfetmelerine ve manevi hedeflerini ve değerlerini uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Bu, bireylerin kendi manevi inançlarını ve değerlerini keşfetmelerine, zorluklarla başa çıkmalarına ve yaşamlarına daha derin bir anlam kazandırmalarına olanak tanır.[12]

2.1.1.2. Rehberlik

Rehberlik, bir kişi veya grubun, belirli bir amaç veya hedefe ulaşmalarına yardımcı olmak amacıyla bilgi ve tavsiye verilmesi ya da destek sağlanması sürecidir. Manevi bakım ve rehberlik bağlamında, "rehberlik" terimi, bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını keşfetmelerine, anlamalarına ve güçlendirmelerine yardımcı olma sürecini ifade eder.[13]

Manevi bakım ve rehberlik kavramı, bireyin inançlarını, değerlerini, anlam arayışlarını ve umutlarını ele almayı içerir. Bu süreçte, manevi bakım rehberi, bireyin manevi inançlarını ve uygulamalarını anlamasına, bu inançları ve uygulamaları yaşamının çeşitli alanlarında nasıl entegre edebileceğini keşfetmesine ve manevi olarak nasıl büyüyebileceğini anlamasına yardımcı olur.[14]

Manevi bakım ve rehberlik, bireyin manevi inançlarını ve uygulamalarını keşfetmesine ve geliştirmesine yardımcı olmaktır. Bireye kendi manevi yolculuğunu anlamlı bir şekilde yaşaması için rehberlik sağlamak anlamına da gelir.

Rehberlik süreci, bireyin kendi manevi inançlarını ve uygulamalarını keşfetmesine ve bu inançları ve uygulamaları kendi yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, bireyin manevi olarak büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunabilir. Rehberlik, bireyin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını anlamasına yardımcı olabilir ve bu anlayış, bireyin genel refahını ve yaşam kalitesini iyileştirebilir.[15]

---

[12] Karagül, A. "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", *Dini Araştırmalar,* (Ocak -Haziran 2012) 15/40, s.7.
[13] Koç, M. "Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında 'II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' (2018) Üzerine Bibliyometrik Analizler." *Türk Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Dergis*i(2), (2020), 29-96.
[14] Özoğlu, S. Ç. "*Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma"*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2007), s.2.
[15] Özoğlu, S. Ç. "*Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma"*, s.3-4.

2.1.1.3. Manevi Bakım ve Rehberlik

Manevi Bakım ve Rehberlik, genellikle bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını desteklemek ve geliştirmek amacıyla sunulan bir tür yardım ve destek hizmetidir. Bu kavramlar, bireyin manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını ele alan ve bu yönleriyle ilgilenen bir bakım ve rehberlik sürecini ifade etmektedir.

Manevi bakım, bireylerin manevi sağlıklarını desteklemeyi amaçlayan bir bakım yaklaşımıdır. Bu tür bir bakım, bireyin inançlarını, değerlerini, anlam arayışlarını ve umutlarını desteklemeyi içermektedir. Manevi bakım, bireyin yaşamındaki manevi boyutu anlamasına, bu boyutu geliştirmesine ve güçlendirmesine yardımcı olabilir.

Manevi rehberlik, bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını keşfetmelerine, anlamalarına ve bu ihtiyaçları ve kaynakları yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olmayı amaçlayan bir süreçtir. Manevi rehberlik, bireyin kendi manevi inançlarını, değerlerini ve uygulamalarını keşfetmesine, bu inançları ve uygulamaları kendi yaşamına entegre etmesine ve manevi olarak büyümesine ve gelişmesine yardımcı olabilir. Manevi rehberlik, bireyin kendi manevi yolculuğunu anlamasına ve bu yolculuğu anlamlı bir şekilde yaşamasına rehberlik edebilir.[16]

Hem manevi bakım hem de manevi rehberlik, bireyin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını desteklemeye odaklanan bütünsel bir yaklaşımı temsil eder. Bu yaklaşım, bireylerin genel sağlıklarını ve refahlarını iyileştirmeye yardımcı olabilmektedir. Ancak, her bireyin manevi ihtiyaçları ve inançları farklı olduğu için, manevi bakım ve rehberlik süreçleri de bireyden bireye değişebilir.

2.1.1.4. Bireyin İçsel Gelişimi

Bireyin içsel gelişimi, bir kişinin kendini anlaması, duygusal ve zihinsel kapasitelerini geliştirmesi ve kişisel değerlerini, inançlarını ve hedeflerini oluşturup sürdürmesini ifade eder. İçsel gelişim, bireyin kendi iç dünyasına yönelik bir keşif ve dönüşüm sürecidir. Bu süreç, kişisel farkındalık, duygusal zekâ, ruhsal büyüme, ahlaki gelişim ve psikolojik

[16] Karagül, A.“Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)”, s.7-8.

sağlamlık gibi birçok farklı bileşeni içerir. Bireyin içsel gelişimiyle ilgili bazı önemli unsurlar:

Kişisel Farkındalık: İçsel gelişim, bireyin kendi düşüncelerini, duygularını, inançlarını ve davranışlarını anlamasıyla başlar. Kişisel farkındalık, bireyin kendini daha iyi tanımasına ve anlamasına yardımcı olur.

Duygusal Zekâ: İçsel gelişim, bireyin duygusal zekasını geliştirmesini içerir. Bu, bireyin kendi duygularını anlaması, başkalarının duygularını anlaması ve duygusal durumlarla etkili bir şekilde başa çıkması becerilerini geliştirmesini ifade eder.

Ruhani ve Manevi Gelişim: İçsel gelişim, bireyin ruhani ve manevi gelişimini de içerir. Bu, bireyin kendi ruhani inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını keşfetmesi ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesi sürecidir.

Ahlaki Gelişim: İçsel gelişim, bireyin ahlaki değerlerini ve etik prensiplerini geliştirmesini de içerir. Bu, bireyin doğru ve yanlış arasında ayrım yapma becerisini geliştirmesini ve kendi etik standartlarını belirlemesini ifade eder.

Psikolojik Sağlamlık: İçsel gelişim, bireyin psikolojik sağlamlığını geliştirmesini de içerir. Bu, bireyin zihinsel sağlığını korumasını, stresle başa çıkma becerilerini geliştirmesini ve genel psikolojik refahını iyileştirmesini ifade eder.

Bireyin içsel gelişimi, bireyin yaşamı boyunca devam eden sürekli bir süreçtir. Bu süreç, bireyin kendini daha iyi anlamasına, kişisel potansiyelini gerçekleştirmesine ve yaşamı daha anlamlı ve tatmin edici bir şekilde yaşamasına yardımcı olabilir.[17]

2.1.1.5. Değerler ve İnançlar

Değerler ve inançlar, bir kişinin dünya görüşünü, kararlarını, davranışlarını ve ilişkilerini şekillendiren temel taşlardır. Bu kavramlar, bireyin kim olduğunu, neye önem verdiğini ve hayatında neyi önemli bulduğunu ifade eder.

Değerler, bir kişinin hayatında önemli bulduğu, arzu ettiği veya takdir ettiği şeylerdir. Değerler, dürüstlük, saygı, sevgi, adalet, özgürlük, sorumluluk, hoşgörü, yardımseverlik gibi

[17] Naor, L.& Mayseless, O. "The Wilderness Solo Experience: A Unique Practice of Silence and Solitude for Personal Growth", *Front Psychol*." (Eylül 2020) 10;11:547067, ss.10-13.

farklı konuları içerebilir. Değerler, bireyin hayatındaki hedeflerini ve amaçlarını belirlemesine yardımcı olur ve bu hedeflere ulaşmak için nasıl davranması gerektiğini belirler.

İnançlar, bir kişinin gerçeklik hakkındaki düşüncelerini, değerler hakkındaki düşüncelerini, kendisi hakkındaki düşüncelerini ve diğer insanlar hakkındaki düşüncelerini içerir. İnançlar, dini inançlar, ahlaki inançlar, bilimsel inançlar, sosyal inançlar gibi farklı alanlarda olabilir. İnançlar, bireyin dünya hakkında nasıl düşündüğünü ve dünyayı nasıl anladığını belirler. Değerler ve inançlar, bir kişinin kimliğini, kişisel gelişimini ve yaşamını anlamlandırmasını şekillendiren temel unsurlardır. Bu kavramlar, bireyin dünya görüşünü, kararlarını, davranışlarını ve ilişkilerini etkileyen rehberlerdir. Değerler ve inançlar, bireyin yaşamı boyunca sürekli olarak gelişir ve değişir.[18]

2.1.1.6. Kendine Saygı ve Öz Kabul

Kendine saygı ve öz kabul, bireyin kendi değerini, yeteneklerini ve hatalarını tanıması ve kabul etmesiyle ilgili iki önemli kavramdır. Bu kavramlar, bireyin kendi kimliğini oluşturmasına, kendisiyle barışık olmasına ve yaşamını daha sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde yaşamasına yardımcı olabilir. Kendine saygı, bireyin kendi değerini, yeteneklerini ve başarılarını tanıması ve takdir etmesi durumudur. Kendine saygısı olan bir kişi, kendi değerlerini, inançlarını ve hedeflerini önemser ve bu doğrultuda yaşamaya çalışır. Kendine saygı, bireyin kendisini olumlu bir şekilde görmesini, kendi kararlarına güvenmesini ve kendi ihtiyaçlarını önemsemesini içermektedir.

Kendine saygı, bireyin kendi hatalarını ve eksikliklerini kabul etmesini ve bu hatalardan öğrenmesini de içerir. Kendine saygı sahibi olan bir kişi, kendisine karşı dürüst olur, kendi sınırlarını belirler ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli adımları atar.[19]

Öz kabul, bireyin kendi güçlü yönlerini ve zayıf yönlerini, hatalarını ve eksikliklerini olduğu gibi kabul etmesi ve bireyin kendi kimliğini, duygusal durumlarını ve davranışlarını olduğu gibi kabul etmesidir. Öz kabul, bireyin kendi hatalarını ve eksikliklerini görmezden gelmesi anlamına gelmez. Aksine, bireyin kendi hatalarını ve eksikliklerini fark etmesini, bu

[18] Mickleburgh,W.E. "Clarification of Values in Counselling and Psychotherapy", *Aust N Z J Psychiatry*. (Eylül 1992) 26/3, ss.391-8.
[19] AlHarbi, N. "Self-Esteem: A Concept Analysis", *Nurs Sci Q*, :(Temmuz 2022), 35/3, ss.327-331.

hatalardan öğrenmesini ve kendisini geliştirmek için çalışmasını içermektedir. Öz kabul, bireyin kendi kendine karşı nazik ve anlayışlı olmasını, kendisini olduğu gibi sevmesini ve kendisine karşı sabırlı olmasıdır.

Hem kendine saygı hem de öz kabul, bireyin kendi kimliğini oluşturmasına, kendisiyle barışık olmasına ve yaşamını daha sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde yaşamasına yardımcı olabilir. Bu kavramlar, bireyin kendi değerini tanıması, hatalarını kabul etmesi ve kendisiyle barışık olması anlamına gelir. Kendine saygı ve öz kabul, bireyin yaşamı boyunca sürekli olarak gelişir ve değişir.[20]

Manevi bakım ve rehberlik açısından değerlendirildiğinde, kendine saygı ve öz kabul, bireyin manevi yolculuğu ve gelişimi için önemli iki kavramdır. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin kendi içsel dünyalarını keşfetmelerine, anlamalarına ve geliştirmelerine yardımcı olmayı amaçlarken aynı zamanda bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilir. Kendine saygı, bireyin kendi manevi inançlarını ve değerlerini önemsemesi ve bu inanç ve değerlere saygı göstermesi anlamına gelir. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde, rehber bireye kendi manevi inançlarını ve değerlerini kabul etmesine ve bu inanç ve değerleri kendi yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilir.

2.1.1.7. Destek ve Danışmanlık

Destek, bireylere zor zamanlarda yardım sağlamak, sorunlarını çözmelerine yardımcı olmak, ihtiyaç duydukları kaynakları ve bilgileri sağlamak ve duygusal, sosyal veya başka türlü yardıma ihtiyaç duyan kişilere destek sunmak amacıyla sağlanan bir tür yardımdır.

Danışmanlık, bireylere rehberlik, tavsiye ve yardım sağlamak amacıyla yapılan bir süreçtir. Danışmanlık, bireylere karar verme ve zor durumlarla başa çıkma süreçlerinde yardımcı olabilir, onlara çeşitli konularda bilgi sağlayabilir. Danışmanlık belirli bir konuda bilgi ve deneyime sahip olan kişiler tarafından sağlanır. Danışmanlık, psikolojik danışmanlık, eğitim danışmanlığı, kariyer danışmanlığı, hukuki danışmanlık vb. gibi çeşitli alanlarda olabilmektedir.

[20] MacInnes, D. L. "Self-Esteem and Self-Acceptance: An Examination Into Their Relationship and Their Effect on Psychological Health", *J Psychiatr Ment Health Nurs,* (Ekim 2006), 13/5, ss.483-9.

Her iki kavram da bireylere yardım sağlamak ve onların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılır. Destek genellikle daha geniş ve kapsamlı bir kavramdır ve bireyin yaşamının çeşitli alanlarında yardım sağlamayı içerir. Danışmanlık ise genellikle daha belirli ve uzmanlık gerektiren bir kavramdır ve bireylere belirli bir konuda rehberlik ve tavsiye sağlamayı içerir. Her iki kavram da bireyin yaşamında önemli bir rol oynayabilir ve onlara daha sağlıklı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerinde yardımcı olabilmektedir.[21]

Manevi bakım ve rehberlik açısından değerlendirildiğinde, destek ve danışmanlık, bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını keşfetmelerine, anlamalarına ve bu ihtiyaçları ve kaynakları yaşamlarına entegre etmelerine yardımcı olan unsurlardır. Manevi bakım ve rehberlik, bireyin manevi yolculuğunu anlamasına ve bu yolculuğu daha anlamlı ve tatmin edici bir şekilde yaşamasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu süreçte, destek ve danışmanlık, bireyin kendi manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını daha etkili bir şekilde keşfetmesine ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilmektedir.

Destek, bireyin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını keşfetmesine ve bu ihtiyaçları ve kaynakları yaşamına entegre etmesine yardımcı olan bir yardım ve destek sürecidir. Destek, bireye kendi manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını keşfetmesine ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olan rehberlik ve teşvik sağlar. Destek, bireyin kendi manevi yolculuğunu daha güvenli ve desteklenmiş bir şekilde yaşamasına yardımcı olabilmektedir. Danışmanlık, bireyin manevi ihtiyaçlarını ve kaynaklarını anlamasına ve bu ihtiyaçları ve kaynakları yaşamına entegre etmesine yardımcı olan bir bilgi ve tavsiye sürecidir. Danışmanlık, bireye kendi manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını anlamasına ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olan bilgi, tavsiye ve yönlendirme sağlar. Danışmanlık, bireyin kendi manevi yolculuğunu daha bilinçli ve bilgili bir şekilde yaşamasına yardımcı olabilmektedir.[22]

Hem destek hem de danışmanlık, Manevi bakım ve rehberlik sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu unsurlar, bireyin kendi manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını daha etkili bir şekilde keşfetmesine, anlamasına ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilmektedir.

[21] Özoğlu, S. Ç. *"Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma"*, s.211.
[22] Özoğlu, S. Ç. "*Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma"*, s.219.

2.1.1.8. Ritüeller ve Uygulamalar

"Ritüeller" ve "uygulamalar" genellikle belirli bir amacı veya anlamı ifade etmek veya kutlamak amacıyla yapılan eylemler veya aktivitelerdir. Her iki kavram da bireylerin ve toplumların dini, kültürel veya sosyal normlarını ve değerlerini ifade etmelerine ve bu normlar ve değerler etrafında topluluk oluşturmalarına yardımcı olabilir. Ancak, bu terimler genellikle farklı bağlamlarda kullanılır ve biraz farklı anlamlara sahiptir.

Ritüeller, belirli bir amacı veya anlamı ifade etmek veya kutlamak amacıyla yapılan sembolik eylemler veya törenlerdir. Ritüeller, genellikle dini, kültürel veya sosyal bir bağlamda yapılan ve belirli bir düzen veya formatta gerçekleştirilen eylemlerdir. Ritüeller, bireylerin ve toplumların inançlarını, değerlerini ve kimliklerini ifade etmelerine ve bu inançlar, değerler ve kimlikler etrafında topluluk oluşturmalarına yardımcı olabilir. Ritüeller, düğünler, cenazeler, dini ayinler, kutlamalar, yıl dönümleri, geçiş ritüelleri vb. gibi çeşitli formlarda olabilmektedir[23]

Uygulamalar, belirli bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek amacıyla yapılan tekrarlanan eylemler veya aktivitelerdir. Uygulamalar, genellikle kişisel, profesyonel veya dini bir bağlamda yapılan ve belirli bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek için düzenli olarak gerçekleştirilen eylemlerdir. Uygulamalar, bireylerin belirli becerilerini geliştirmelerine, hedeflerine ulaşmalarına veya belirli bir durumda başarılı olmalarına yardımcı olabilir. Uygulamalar, meditasyon, dua, egzersiz, okuma, yazma, çalışma, alışkanlık geliştirme vb. gibi çeşitli formlarda olabilir.[24]

Her iki kavram da bireylerin ve toplumların belirli amaçları veya hedefleri gerçekleştirmelerine ve bu amaçlar veya hedefler etrafında topluluk oluşturmalarına yardımcı olabilir. Ritüeller, genellikle daha sembolik ve törensel bir niteliğe sahiptir ve belirli bir anlamı veya amacı ifade etmek amacıyla yapılan eylemleri içermektedir. Uygulamalar, genellikle daha pratik ve hedef odaklı bir niteliğe sahiptir ve belirli bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek amacıyla yapılan tekrarlanan eylemleri içermektedir. Her iki kavram da bireyin ve toplumun yaşamında önemli bir rol oynayabilir ve onların daha anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerinde yardımcı olabilmektedir.

---

[23] Acar, M. C. "Bireysel Psikolojik Danişma Sürecinde Dinî Boyut: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Bir Araştırma" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2018, s.70.

[24] Sartori, G. "Politics, Ideology and Belief Systems" American Political Science Review, 1969.

Manevi bakım ve rehberlik açısından, "ritüeller" ve "uygulamalar" bireylerin manevi yolculuklarını ve gelişimlerini desteklemek amacıyla yapılan eylemler veya aktivitelerdir. Her iki kavram da bireyin kendi manevi inançlarını, değerlerini ve anlam arayışlarını keşfetmesine, anlamasına ve bu inanç ve değerleri yaşamına entegre etmesine yardımcı olabilmektedir.

Ritüeller, bireylerin kendi manevi inançlarını ve değerlerini ifade etmelerine ve bu inanç ve değerleri topluluk içinde kutlamalarına yardımcı olan sembolik eylemler veya törenlerdir. Ritüeller, bireyin kendi manevi inançlarını ve değerlerini daha derinlemesine yaşamasına ve bu inanç ve değerleri topluluk içinde paylaşmasına yardımcı olabilmektedir.[25]

2.1.2. Manevi Bakım ve Rehberlik ile İlgili Kuramsal Temeller

Manevi bakım, bir bireyin dini, inançları, değerleri ve anlam arayışlarına odaklanan bir hizmettir. Manevi rehberlik ise, bireyin bu inançlarını anlamasına ve ruhsal ihtiyaçlarına yanıt bulmasına yardımcı olan bir süreçtir.

Kuramsal temeller açısından, manevi bakım ve rehberlik, psikoloji, teoloji, sosyal bilimler ve sağlık bilimleri gibi disiplinlerin kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle bireyin yaşam kalitesini nasıl etkilediği üzerine odaklanır. Ayrıca, bu hizmeti sunan profesyonellerin manevi bakımı nasıl entegre edebileceği ve bu sürecin etik boyutları da önemli bir konudur. Kuramsal temeller ise, Manevi bakım ve rehberlik pratiğini destekleyen teorik çerçeveleri ifade eder. Bu teorik temeller, manevi bakım rehberlerinin çalışmalarını nasıl yönlendirecekleri konusunda rehberlik sağlar. Bu temeller, psikoloji, dini çalışmalar, felsefe ve benzeri alanlardan gelen farklı yaklaşımları içerebilir.

2.1.2.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Gelişim psikologları, son yıllarda insan gelişim evreleri ve öğrenme süreçleri ile ilgili temel teoriler geliştirmiştir. Bu teorileri ortaya koyan düşünürlerden biri olan Erik Erikson, insan gelişim evreleri üzerine yaptığı çalışmalarla Çağdaş Batı eğitim felsefesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Erikson'un çalışmaları, insanların yaşam tecrübelerine

[25] Acar, M.C. "Bireysel Psikolojik Danişma Sürecinde Dinî Boyut: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Bir Araştırma", s.70.

dayanarak nasıl öğrendiklerini ve iletişim kurduklarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Erikson, çocuğun doğuştan sahip olduğu bazı yetenekler ile yetişkin olgunluğu arasında doğrudan bir ilişki kurmaktan kaçınırken, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde yaşanan gelişim evrelerinin, yetişkin davranışlarını şekillendirmede etkili olduğunu ve bu dönemlerin yetişkin hayatında bazı fırsatlar yaratabileceğini belirtmektedir.[26]

Erikson, bir bireyin bilişsel, ahlaki ve dini gelişiminin olgunlaşmasında, bu gelişim alanlarında bir sonraki safhadaki insanlarla karşılaşmanın, onlarla iletişim kurmanın ve çeşitli çatışmalarla yüzleşmenin önemli bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri anlayışı, farklı kuşakların birbirleriyle daha anlamlı iletişim kurabilmesi, daha sık bir araya gelebilmesi ve ortak etkinliklerde bulunabilmesi gerekliliğine dikkat çekmesi açısından önemlidir.[27]

Erikson, insanın psikososyal gelişim evreleri içerisinde sürekli olarak gelişmeye devam ettiğini savunmaktadır. Ona göre, bireyin temel kişilik özellikleri sadece yaşamın ilk yılları ile sınırlı değildir; bireysel gelişim yaşam boyunca devam eder. Erikson'a göre, bu gelişimde hem sosyal çevrenin hem de doğuştan gelen bazı biyolojik özelliklerin etkisi bulunmaktadır.

Erikson, insan yaşamını sekiz ayrı gelişim dönemine ayırır. Her bir dönem, kendine özgü gelişimsel hedeflere sahiptir ve kişi bu dönemlerde farklı çatışmalar ve karmaşalarla karşılaşır. Bireyin bir gelişim dönemindeki hedeflerine ulaşabilmesi için, o dönemde karşılaştığı çatışmaların ve karmaşaların üstesinden gelmesi gerekir.[28]

Erikson, bir kişinin bu çatışmalarla başa çıkan bireyin daha sağlıklı bir kişilik geliştirebileceğine inanır. Bu, bireyin sonraki gelişim dönemlerindeki karmaşalarla baş edebilmek için gerekli donanımı kazanmasını sağlar. Ancak, bir dönemdeki çatışmalarla baş etme konusundaki başarısızlık, sonraki dönemlerde telafi edilebilir. Eğer uygun çevresel koşullar sağlanırsa, yaşanılan başarısızlıkların kişilik gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri azaltılabilir ya da ortadan kaldırılabilir. Erikson'un geliştirdiği bu sekiz evre şu şekildedir:[29]

[26] Can, G. "Kişilik Gelişimi", içinde *Eğitim Psikolojisi*, Binnur Yeşilyaprak (ed.), (Ankara: Pegem Akademi, 2017), s.133.
[27] Erikson, E. H." *İnsanın Sekiz Çağı"*, çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Ankara, 1984, s. 39.
[28] Erikson, E. H. "*İnsanın Sekiz Çağı",* s. 39.
[29] Erikson, E. H. " *İnsanın Sekiz Çağı",* s. 39.

1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik Duygusu (0-1 Yaş)
2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç Duygusu (1-3 Yaş)
3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş)
4. Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik Duygusu (7-11 Yaş)
5. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (11-17 Yaş)
6. Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (17-30 Yaş)
7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)
8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60+ Yaş)

Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri teorisi, kuşaklar arası gelişimi anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu teoriye göre, bireyin hayatı boyunca geçtiği gelişim evreleri, organizmanın fizyolojik ve psikolojik olarak olgunlaşmasında sosyal çevrenin etkisi altında şekillenmektedir.[30]

Erikson, bu gelişim evreleri teorisi ile özellikle farklı kuşaklar arasındaki insan ilişkilerine vurgu yapmaktadır. Ona göre, bir bireyin davranışlarının ortaya çıkmasında, o bireyin belirli bir kültür ve nesil içerisinde yaşamış olmasının büyük bir etkisi vardır. Her birey kendi kuşağı içinde belirli özellikler gösterir. Ancak, Erikson her bireyin geliştirmesi gereken niteliklerin neler olduğunu belirtmekten ziyade, hayatın belli aşamalarında ve evrelerinde bireylerin ve kuşakların hangi öncelikli ve ikincil özellikleri geliştirmesi gerektiğini ifade etmeye çalışmaktadır.[31]

Erikson, gelişim evrelerini bireysel faktörlerin yanı sıra toplumsal faktörlerle birlikte ele alarak açıklamaya çalışır. Bu yüzden bu teori, bireysel bir model olmaktan ziyade kuşaklar arası bir modeldir. Bu modelde, hem çocuklar hem de yetişkinlerin üstesinden gelmeleri gereken gelişimsel görevler vardır. Bu görevlerin başarıyla yerine getirilmesi durumunda, bir kuşak diğer kuşağa katalizör görevi üstlenmiş olur. Bu sistemde, her bir evrenin başarısı diğer kuşakların tutumlarıyla bağlantılıdır. Zihinsel, duygusal, sosyal ve manevi gelişim, kişilerarası olumlu ilişkilerin sonucu olarak gerçekleşir.[32]

Erikson, doğumdan ölüme kadar insan hayatının fiziksel ve psikolojik olarak olgun bir organizma olabilmesi için sosyal etkileşimlerin önemini vurgulamıştır. Bu etkileşimler

[30] Can, G. "Kişilik Gelişimi", s.135.
[31] Gürses, İ. ; Kılavuz, M. A. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,(2010), 20/2, ss.159-160.
[32] Gürses. İ. & Kılavuz M. A. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", s.161.

sonucunda olumlu kuşaklararası iletişim gerçekleşir ki bu da sağlıklı bilişsel, duygusal, sosyal ve manevi gelişime katkıda bulunur. Erikson'un teorisinin Manevi bakım ve rehberlik açısından en önemli yönü, her bir gelişimsel görevin sosyal iletişime dayanmasıdır. Manevi bakım ve rehberlik kapsamında, inanç gelişiminin de bağımsız ve izole edilmiş bir şekilde değil, sosyal ve kişiler arası iletişim yoluyla gerçekleştiği anlaşılmalıdır. Bu, manevi bakımın bireyler arasındaki iletişimi güçlendirmek ve derinleştirmek için önemli bir araç olabileceği anlamına gelir.[33]

Erikson'un görüşlerine göre, eğer anne babalar çocuklarını etkili bir şekilde yetiştirebilir ve doğru yönlendirebilirlerse, çocuklar da anne babalarını olumlu bir şekilde etkileyebilir ve yönlendirebilir. Başka bir deyişle, anne babalar kendilerini olumlu bir şekilde geliştirirlerse, çocuklarını da sağlıklı bir biçimde yetiştirebilirler. Erikson, insan hayatını çeşitli evrelere ayırarak kuşaklar arası din eğitimi bağlamında, insan hayatının her bir aşamasını kuşakların birbirine bağımlı olması açısından bölmekte ve her bir evrenin önemini vurgulamaktadır. Çocuklar, kendilerine "güvenilir rol model" olarak hizmet edecek yetişkinlere ihtiyaç duyarlar. Yetişkinler, çocuklara dini değerleri hem resmi hem de gayri resmi eğitim faaliyetleri yoluyla öğretmekle kalmaz, aynı zamanda kendi inançlarını da çocuklarla paylaşırlar. Bu bağlamda, Manevi bakım ve rehberlik, anne babalara ve diğer yetişkinlere çocuklarına dini değerleri ve inançları doğru bir şekilde aktarabilme becerilerini kazandırarak, kuşaklar arası iletişimi güçlendirmeye yardımcı olabilir.[34]

Yetişkinliğe adım atmaya hazırlanan ergenler, yaşamlarını şekillendirecek olan aile içi ve aile dışı rol modellere ihtiyaç duyarlar. Genç yetişkinler, sağlıklı arkadaşlık ilişkileri kurarak sosyal bağlarını güçlendirmek isterler. Bu dönemdeki bireyler, yaşam yolculuklarında onlara rehberlik edecek deneyimli kişilere ihtiyaç duyarlar, aynı zamanda kendilerinden daha genç olanlara rehberlik yaparak kendi deneyimlerini paylaşmayı arzular. İleri yetişkinlik dönemindeki bireyler de yaşam tecrübelerini, özellikle de kendilerinden daha genç olanlarla paylaşmak isteyerek bu bilgiyi aktarmanın değerini anlarlar. Bu bağlamda, Manevi bakım ve rehberlik, bireylere kendi yaşam tecrübelerini anlamlandırma ve başkalarına rehberlik etme becerilerini kazandırarak, kuşaklar arası iletişimi ve desteği

[33] Erikson E. H., "*İnsanın Sekiz Çağı",* s. 12-48.
[34] Erikson E. H., "*İnsanın Sekiz Çağı",* s. 12-48.

teşvik etmeye yardımcı olabilir. Böylece, bireyler kendi manevi yolculuklarında ilerlerken aynı zamanda başkalarının da manevi gelişimine katkıda bulunabilirler.[35]

Bu bilgilere dayanarak Erikson'un gelişim evrelerini dinî gelişimle uyumlu hale getirmek mümkündür. Kuşaklar arası din eğitimi açısından bu görüşleri ele aldığımızda, çocukların anne-babalarıyla kurduğu ilişkinin önemli olduğunu ve bireylerin ilgi ve ihtiyaçlarının yaşla birlikte değişebildiği sonucuna ulaşabiliriz. Dinî gelişimde de benzer bir yaklaşım takip edilebilir, çünkü her yaş evresinde farklı dini ihtiyaçlar ve anlayışlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle din eğitimi, çocukların yaşlarına ve gelişim evrelerine uygun şekilde tasarlanmalı ve kuşaklar arası bir iletişim ve destek ağı oluşturulmalıdır. Böylece dinî gelişim, bireylerin yaşamları boyunca sürekli bir öğrenme ve büyüme süreci haline gelebilir.[36]

Erikson'a göre, çocuklara verilen bakım ve sevgi, ilerleyen yaşlarda gelişecek olan dindarlık duygusunun temelini atmaktadır. Birçok dinde bulunan, Tanrı'ya yönelik çocuksu boyun eğme, diz çökme ve secde etme gibi sembolik hareketler, insanın kendi kısıtlılıklarını ve acizliğini ifade etmektedir. Dinî ritüellerde, kötü düşüncelerin ve davranışların itiraf edilmesi, Tanrı'yla içsel bir birliktelik arayışı ve bireysel güvenin temel bir inanca dönüşmesi gibi duygusal deneyimler yer alır. Bu duygusal deneyimler, bireysel güvensizliğin olumsuz durumlarla ilişkilendirilmesine yol açar.[37]

Erikson, hayatın ilk yıllarında çocuğun yaşadığı ilk dinî deneyimin, anne-babasının sevgisi ile yakından ilişkili olduğunu vurgular. Bu dönemde çocukların iletişim kurma, güven oluşturma ve ümit besleme yetenekleri geliştirilmelidir. Bu evrede önemli olan güven duygusu, ümidin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Güven ve ümit, inancın oluşmasında kritik rol oynar. Hayatın başlangıcında ortaya çıkan ümit, bireyin olgun inancını geliştirmesine yardımcı olur. Çocuğun dindarlığı, anne-babasına duyduğu güvenle doğru orantılıdır. Çocuklar, anne-babalarına güven duymayı öğrenirken aynı zamanda Tanrı'ya güven duymayı da öğrenirler.[38]

İkinci evrede, kendi davranışlarının kendine ait olduğunu fark etmeye başlayan çocuk için otonomi önemli bir kavram haline gelir. Sosyal kurumlar aracılığıyla bireylerin arzuları

[35] Erikson E. H. , "*İnsanın Sekiz Çağı"*, s. 12-48.
[36] Erikson E. H. , "*İnsanın Sekiz Çağı"*, s. 12-48.
[37] Erikson E. H. , "*İnsanın Sekiz Çağı"*, s. 12-48.
[38] Gürses İ. & Kılavuz M. A. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", s.163.

düzenlenir ve başkalarının arzularıyla uyumlu hale getirilir. Benzer şekilde, din de bireyin özgür iradesini kullanarak Tanrı ile olan ilişkisini düzenleme görevini üstlenir. İnsan iradesinin gelişimi hem diğer insanlarla hem de Tanrı ile olan ilişkilerin öğrenilmesi sürecinde kişilik oluşumunun önemli bir bileşenidir. Bu evrede çocuklar daha bağımsız olmayı öğrenirken, öğrendikleri karşılıklı dayanışma çerçevesinde bir temel oluşturur.[39]

Üçüncü evreye giren çocuk, hayata olan ilgisinin artması ile vicdan duygusunu geliştirmeye başlar. Din eğitimi bağlamında, vicdan; bireyin Tanrı ile olan içsel bir ilişki içerisinde, başkalarıyla iletişim kurarken hissettiği içsel iyilik hali anlamına gelir. Erikson, bireyin vicdanının, özellikle Allah ile olan ilişkilerinde, dini duygu gelişiminde önemli bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir.[40]

Dördüncü evreye ulaşan okul çağındaki çocuklar için yeterlilik duygusu gelişmeye başlar. Bu yaşlardaki çocukların gözlemleme ve katılım isteği, "hayatın anlamı" konusunu kavramaları açısından sayısız fırsatlar sunar. Bireyin artan bir şekilde kendi yeteneklerinin farkına varması ve bu yeteneklerin kendisine verildiğini fark etmesi, inanan bir bireyin, bu nimetleri veren Tanrı'ya yönelmesine yol açar. Bağımsızlık ve yeterlilik duygularının uygun bir şekilde dengelenmesi, cinsel kimlik ve samimi ilişkilerin oluşmasına rehberlik eder. Bu iki faktör, birçok insan için Tanrı ile olan ilişkilerini nasıl gördüklerini belirleyen çeşitli yollar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.[41]

Beşinci evre, bireyin kendi kimliğini oluşturma çabasını yoğunlaştırdığı ergenlik dönemi için önemli bir aşamadır. Bu evrede, birey kimliğini başkalarıyla olan ilişkileri ve Tanrı ile olan bağlantısı sonucunda şekillendirir. Güven ve umut gibi unsurlar, bu evrede kişilik oluşumu ile ilgili olarak tekrar önem kazanır. Dinî inançları benimseme ve ideolojinin kabulü, kişilik oluşmasında etkili olur. Erikson, ideolojinin dinî uyumu içerdiğine ve bireyin Tanrı ile olan ilişkisi sonucunda yeni bir düşünceye ulaşabileceğine inanır. Ergenlere verilecek bilgilerin, bireysel kimlik kazandırma şeklinde olması bu evrede önemlidir. Bu aşamada, bireyin kimliğinin bir parçası olarak "dini bir ölçü" ye sahip olması gençler için hayati önem taşır. Özellikle bu dini ölçü, bireyin hayatı boyunca devam edecektir.[42]

[39] Erikson E. H., "*İnsanın Sekiz Çağı"*, s. 12-48.
[40] Erikson E. H., "*İnsanın Sekiz Çağı"*, s. 12-48.
[41] Karaca, F. "*Dinî Gelişim Teorileri"*, Ankara: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007, s.52.
[42] Karaca, F. "*Dinî Gelişim Teorileri"*, s.106.

Altıncı evrede yer alan genç yetişkinler için sevgi önemli bir niteliktir. Bu dönem, izolasyondan kurtulma ve yakın ilişkilerin kurulmasıyla, insan sevgisinin ve din kardeşliğinin daha derinlemesine hissedilmesine ve geliştirilmesine olanak tanır. Sevgi ve kardeşlik, İslam inancının temel taşlarını oluşturmaktadır. Genç yetişkinler, bu dünyadaki Tanrı'ya olan bireysel bağlılıklarını daha derin bir şekilde deneyimleyeceklerdir. Bu vurgu, üretkenliğin geliştirilmesinin yetişkinler için önem taşıdığı anlamına gelmektedir. Bu evredeki eğitimsel çabalar, bireyin zamanını, yeteneklerini ve tüm yaratılmış olan varlık için olan sorumluluklarını hatırlatır. İlk yetişkinlik yıllarında, bireyin "kendi beklentilerimi nasıl gerçekleştirebilirim?" veya "ben nereye gidiyorum?" gibi sorulara odaklanması başlar. İlk yetişkinlik döneminde, insanî değerlere ve bu değerlerin toplumdaki işlevlerine yönelik bir ilgi artışı gözlemlenir. Ahlaki kurallar artık basitçe mutlak ve değişmez kurallar olarak görülmez; bunun yerine, daha çok kişisel değerlendirmelere ve yaşam deneyimlerine dayanarak algılanır. Bu nedenle, ilk yetişkinlik döneminde diğer toplulukların refahına yönelik kişisel ilgi artar. Genç yetişkinler, hastalara, fakirlere ve mazlumlara daha fazla ilgi göstermeye ve bazen kendilerinden daha fazla değer vermeye başlar. Bu dönemde, bireylere ve tüm insanlığa karşı empati duygusu artış eğilimindedir.[43]

Günümüzde, bireyciliğin önemli olduğu bir dönemde, çocuklar dolaylı olarak yetişkin dindarlığını etkilemektedirler. Ayrıca, "üretkenlik ile durgunluk" aşamasında olan birey, diğer kuşaklara ve nesillere daha fazla ilgi göstermenin önemini daha çok kavrayabilir. Erikson'un gelişim evrelerinin sonuncusu yaşlılık dönemini içerir. Bu aşamada, daha önceki evrelerde elde edilen değerler ve unsurlar bütünlük ve anlam kazanır. Din, bu dönemde bireylere bütünlük kazandırmada yardımcı olur. Kendi benliğini ve bütünlüğünü sağlayabilen birey, Allah ile olan bütünlüğünü de sağlayabilir. Bütünlük duygusu, kişinin kendisi, başkaları ve Allah ile iyi ilişkiler içinde olması anlamına gelir. Benlik bütünlüğüne ulaşmış kişi, ölümü kesin olarak belli olan gelecekten korkmaz. Buna karşın, benlik bütünlüğünden yoksun olan kişiler, yaşadıkları günlerin iyi geçmediği duygusu, yeniden yaşama özlemi ve ölüm korkusu yaşar. Ölüm korkusunda, bireyin kendi benliği ve yaşamının kabul edilmemiş olması yatar. Daha önceki evrelerin başarılı bir şekilde tamamlanmamış olması durumunda bu evrede umutsuzluk duygusu ön plana çıkar. Umutsuzluk, geride kalan ömrün artık çok az olduğu duygusudur ve ömür bitmek üzeredir, bu nedenle ölüm korkunç bir son olarak görülür. Krizin yaşanmayacağını ifade eder.

[43] Karaca F. , "*Dinî Gelişim Teorileri"* s.109.

Bütünlük duygusuna sahip yaşlı insan, ölümü huzurlu bir ağırbaşlılıkla ve yaşamın doğal bir parçası olarak görür. Bu duyguya sahip olan yaşlılarda, daha önceki evreler oldukça sağlıklı geçirilmiştir. Yeniden başlayabilseydim duygusunun olmaması sebebiyle yaşlılık, onlara bir huzur sağlar. Kendinden hoşnut ve huzurlu olan yaşlılar, daha genç kuşaklarla olumlu ilişkiler içinde bulunurlar. Gelişim aşamalarının son evresinde benlik bütünlüğüne ulaşmış yaşlılar, "ben başkası olmadan 'ben' olamam, başkalarıyla paylaşmadan 'biz' olamayız" görüşünü benimser. Bu anlayış, ileri yaş döneminin umududur.[44]

Yaşlılık dönemi ile bebeklik dönemi arasında, "benlik bütünlüğü" ve "güven duygusu" açısından hem yakın bir bağ hem de benzerlikler bulunmaktadır. Bu nedenle Erikson, yaşlıların toplum içindeki dede ve nine gibi rollerinin, çocuklar ve gençler için önemli bir yer tuttuğunu belirtir. Onun görüşüne göre, çocuklar ve gençlerin güveni, yaşlıların sağladığı hikmet ve bütünlüğe dayanmaktadır. Toplumda yaşlılar genellikle bilgelik sahibi olarak görülürler ve eğer yaşlılar "sağlıklı ölüm" korkusu taşımıyorlarsa ve bütünlüğe sahip olabiliyorlarsa, bu durum çocukların da hayattan korkmamalarına yardımcı olacaktır.[45]

Din eğitimcileri, "benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk" aşamasında olan yaşlı bireylerin hayatın gerçek anlamını, yani Allah'la bir olmayı ve bütünlük ihtiyaçlarını anlamalarına yardımcı olmalıdır. Yaşlıların "hikmet" olarak adlandırılan daha büyük bir değeri elde etmeleri ancak bu şekilde mümkün olabilir. Ayrıca, din eğitimcileri yaşlılara, gelecek hayata hazırlanmalarına yardımcı olacak bilgiler sunarak rehberlik yapmalıdır.[46]

Manevi bakım ve rehberlik bağlamında, Erikson'un gelişim evreleri teorisinin önemli bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Bu teori, bireyin yaşam boyunca geçirdiği çeşitli gelişimsel dönemler ve bu dönemlerde karşılaştığı çatışmalar ve karmaşalar hakkında içgörüler sunar. Manevi bakım rehberleri, bu teoriden yararlanarak bireyin yaşadığı döneme uygun manevi ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilir ve ona daha etkili bir şekilde rehberlik edebilirler.

Örneğin, Erikson'un teorisine göre, çocuğun ilk bakım rehberleri, bu dönem hakkında gerekli bilgiye sahip olduğunda rehberlik hizmeti verirken daha fazla yardımcı olabilir ve onların manevi gelişimine daha fazla katkıda bulunabilirler. Benzer şekilde, ergenlik

---

[44] Karaca F. , "*Dinî Gelişim Teorileri"* s.112.
[45] Gürses İ. & Kılavuz M. A. "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", s.166.
[46] Corvelyn, Josef, Luyten, Patric, "Psychodynamic Psychologies and Religion", *Handbook of the Psychology of Religion and Sprituality*, (Ed.) Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, The Guiltford Press, New York 2005, s. 84, 85.

döneminde birey kimliğini oluşturmaya çalışır ve bu dönemde manevi değerler ve inançlar önem kazanır. Manevi bakım rehberleri, bu dönemde ergenlerin kendi manevi kimliklerini keşfetmelerine ve oluşturmalarına daha fazla yardımcı olabilirler. Yaşlılık döneminde ise birey, hayatının anlamını ve amacını değerlendirmeye başlar. Manevi bakım rehberleri, bu dönemde ise yaşlı bireylere yaşamın anlamını bulmalarında ve manevi olarak bütünlük duygusuna ulaşmalarında yardımcı olabilirler. Sonuç olarak, Erikson'un gelişim evreleri teorisi, Manevi bakım ve rehberlik bağlamında bireyin yaşam boyunca geçirdiği dönemlere uygun manevi ihtiyaçlarını anlamak ve ona rehberlik etmek için önemli bir çerçeve sağlamaktadır.

2.1.2.2. Viktor Frankl'ın Varoluşçu Yaklaşımı

Viktor Frankl (1905-1997), Viyana Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını ve doçentlik derecesini almıştır. Frankl, birçok üniversitede konuk öğretim üyeliği yapmış, çalışmaları ve eserleri dünya çapında tanınmış ve varoluşçuluk yaklaşımının önde gelen teorisyeni haline gelmiştir. Klinik uygulamalarında varoluşçuluk felsefesini geliştirmeye odaklanmış ve fenomenolojik felsefe, varoluşçuluk ve Nazi toplama kampı deneyimlerinden etkilenmiştir. Victor Frankl, *Logoterapi* olarak bilinen terapi yaklaşımının öncüsüdür. Bu anlam merkezli terapi tekniği, Freud'un haz ilkesi ve Adler'in güç ilkesine karşı "anlam arayışı"nın önemine odaklanmıştır.[47]

Frankl, Freud'un deterministik görüşlerine karşı çıkarak, kendi kuramını özgürlük, sorumluluk alma ve yaşamın anlamı gibi kavramlar üzerine inşa etmiştir. Yaşamın anlamını, bir eylemi başarıyla gerçekleştirme, bir değer üretme ve acıyı deneyimleme yoluyla keşfedebileceğini vurgulamıştır.[48] Bu sayede, psikopatolojinin sadece bastırılmış haz veya iktidar arzularından kaynaklanmadığını, aynı zamanda bastırılmış anlam arzusunun da benzer etkilere, hatta belki de daha belirleyici etkilere sahip olabileceğini öne sürmüştür. Frankl, anlam arayışını diğer nedensel faktörlerden daha üstün bir motivasyon kaynağı olarak ele almış ve zevk ve güç gibi unsurları anlam arayışının yan etkileri olarak değerlendirmiştir. Yani, yazar, anlam arayışının bireyin yaşamındaki temel itici güç olduğunu savunmuştur. Anlamlı bir yaşam, her anın içindeki anlam potansiyellerini fark

[47] Ayten, A. "*Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*" (İstanbul: İz Yayınları, 2017).
[48] Corey, G. "*Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*" çev. T. Ergene, (Ankara: Mentis Yayıncılık, 2008).

etmek ve bu olasılıklardan birini gerçekliğe dönüştürerek onlara yanıt vermek anlamına gelir.[49]

Viktor Frankl, Yahudi kökenli bir aileden gelir ve ailesinin etkisiyle olumlu bir din anlayışına sahiptir. Aynı zamanda, dinle yakından ilişkilendirilen bir psikoterapi kuramcısı olarak kabul edilir. Frankl'ın din ve Tanrı anlayışı, fenomenolojik ve hümanist yaklaşımın etkisi altında şekillenmiştir. Kendisi kurumsal dine karşı çıkmış ve dinin, insanın anlam arayışıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmuştur.[50]

Viktor Frankl'a göre, nihai anlam, insanların özellikle derin umutsuzluk ve büyük mutluluk anlarında yaşadıkları bir gerçekliktir. Ancak bu anlam, yaşanan dünyanın sınırları içinde değil, daha geniş bir perspektifte yer alır. Frankl'a göre, insanlar, Tanrı ile olan ilişkileri bağlamında nihai bir anlam arayışı içindedirler. Frankl şöyle der: "Bununla birlikte, insan hayatının nihai anlamı bir entelektüel mesele değil, varoluşsal bir taahhüttür ve bu durum, sınırlı bir varlık olan insanın entelektüel kapasitesini aşar."[51] Frankl, insanın dini tercihlerde özgür olduğunu ve inanç konusunda baskı yapılamayacağını savunur. Ona göre, özgürlük ifadeleri, dini ve manevi inançlarla derinlemesine bağlantılıdır. Frankl, dinlerin insanlara kültürler aracılığıyla ulaştığını ve insanların bu konuda özgür iradeleri ile hareket edebileceğini ifade eder.[52]

Viktor Frankl, din ve Tanrı konularını bilinçdışı kavramı ile birlikte ele alır ve bu görüşlerini "Bilinçdışı Tanrı" adlı kitabında ayrıntılı bir şekilde açıklar.[53] Frankl'ın görüşü, Rollo May ve Abraham Maslow gibi diğer yazarlarınkilerden biraz farklıdır. Ona göre, insanlar Tanrı'ya inansalar bile, O'na ulaşmak veya O'nunla konuşmak mümkün değildir ve bu durum "Gizli Tanrı" terimi ile ifade edilir. Frankl, bu tür bir Tanrı ile ilişkinin bilinçdışında gerçekleştiğine inandığı için "Bilinçdışı Tanrı" kavramını kullanır ve bu inancın getirdiği yaşam tarzını "Bilinçdışı Dindarlık" olarak adlandırır. Frankl'a göre, her insan bilinçli ya da bilinçdışı olarak Tanrı'yı içselleştirmiştir ve insanlar O'na bilinçdışı yollarla bağlanmışlardır. Ayrıca, Frankl, din ve Tanrı'nın gelecekte insan hayatından

[49] Barnes, R. C., "Viktor Frankl's Logotherapy: Spirituality and Meaning in the New Millennium", *TCA Journal*, (2000) 28/1, ss.24-31. doi: 10.1080/15564223.2000.12034561
[50] Ayten A. "*Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri"*.
[51] Frankl, V. "Psychiatry and Man's Quest for Meaning", *Journal of Religion and Health*, (1962) 1/2, s.102.
[52] Ayten A. "*Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri"*.
[53] Frankl, V. "*Psikoterapi ve Din Bilinçdışındaki Tanrı"*, çev. Z. Taşkın, (İstanbul: Say Yayınları, 2018).

kaybolmayacağını, ancak dünyanın bireysel dine doğru ilerlediğini ve kurumsal dinin zayıflayacağını düşünmektedir.[54]

"İnsanın bilinçdışı inancının, "aşkın bilinçdışı" kavramıyla birlikte bu şekilde ortaya çıkması, Tanrı'yı bilinçdışımızda her zaman istediğimizi, amaçladığımızı, tasarladığımızı, bilinçdışında olsa da Tanrı ile süregelen, amaçlanan bir ilişkimiz olduğunu ifade eder. İşte bu Tanrı'ya bilinçdışı Tanrı diyoruz."[55]

Frankl, din ve vicdan arasındaki ilişkiye büyük bir önem atfeder. Onun düşüncesine göre, vicdan, insanın manevi ve aşkın olanla buluştuğu alanı temsil eder ve bu, dindar olmayan bir bireyin de vicdanı ve sorumluluk duygusu olduğu gerçeğini değiştirmez. Ancak, dindar olmayan bir kişi için sorumluluğun nereden geldiği ve varoluşun asıl kaynağının ne olduğu gibi sorular gündeme gelmez. Frankl, ruhun dinamiklerinin beden ve zihin dinamiklerinden farklı olduğunu vurgular. Ruh anlam arayışında bulunur, vicdan kişiyi anlama doğru yönlendirir ve bir kişi vicdanın sesini etkili bir şekilde dinlediğinde, Tanrı'nın sesini de etkili bir şekilde dinlemiş olur. Anlamlar, deneyimler aracılığıyla toplumun değerleri ve nihayetinde bireysel vicdanla ilişkilidir.[56]

Frankl'a göre, dindar bir birey, daha derin bir sorumluluk duygusuna ve daha derin bir Tanrı deneyimine sahip olduğu için, dindar olmayan bir bireye kıyasla daha büyük bir anlam bulma potansiyeline sahiptir. Dindar bir kişi, anlam sorununu ele aldığında, kendisine hayatla ilgili görevler veren Tanrı ile olan ilişkisini de düşünür. Frankl, bir insanın yaşamını fiziksel, psikolojik ve ruhsal olarak sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için hayatında bir anlam bulması gerektiğini vurgular. Ayrıca, ruhsal boyutun diğer iki boyutu da iyileştirebilecek güce sahip olduğunu belirterek, maneviyatın anlam bulma sürecinde en etkili yöntemlerden biri olduğunu ifade eder. Din, insanlara destek sağlar, ruhsal güvenlik duygusu verir ve bu nedenle psikoterapi süreçlerinde de kullanılabilir.[57]

Psikanalitik kuramın insan doğasıyla ilgili göz ardı ettiği yönlerin eleştirisi olarak Frankl, özgürlük, sorumluluk ve anlam arayışını içeren manevi bir boyutu vurgulayan varoluşsal bir analiz önermiştir. Frankl tarafından geliştirilen "Logoterapi", yani anlam odaklı terapi, manevi değerleri ön plana çıkararak, anlam arayışına dayanan ve birtakım

[54] Köse A. & Ayten A. "*Din Psikolojisi"* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018).
[55] Frankl, V. "*Psikoterapi ve Din Bilinçdışındaki Tanrı"*, s.56.
[56] Barnes R. C. "Viktor Frankl's Logotherapy: Spirituality and Meaning in the New Millennium", s.28.
[57] Bahadır, A. "*İnsanın Anlam Arayışı ve Din"* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002).

psikolojik sorunların ve varoluşsal boşluğun çözülmesini amaçlayan bir psikoterapi yaklaşımıdır. Frankl'ın kendi etrafında bir grup öğrenci toplama çabası olmamasına rağmen, Logoterapi beklenmedik bir şekilde ve neredeyse Frankl'e rağmen büyümüştür. Logoterapi, danışanlara yaşamları için sorumluluk almayı öğreten bir yaşam felsefesi sunar ve mutluluk ile büyümenin, kişinin anlam bulma koşuluna bağlı olarak tam potansiyelini geliştirmesinden geçtiğini savunur. Logoterapi, din ve maneviyattan yararlanmayı açıkça destekler ve terapi sürecinde anlam elde etmeye odaklanır. Maneviyatın insanların hayatlarında anlam bulmalarına yardımcı olduğu ve hatta ölüm korkusunu yenmede önemli bir rol oynadığı yapılan çalışmalarla gösterilmiştir. Ancak, Frankl, dine Logoterapi'de bir olgu olarak yaklaşır ve tarafsız olunması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla, din ve Logoterapi arasındaki ilişki, insanların yaşamlarında anlam aradıkları alana göre şekillenir.[58]

Kişisel dini sayesinde insan bir tavır alır ve bir seçim yapar. Bir hasta, sağlam bir dini inanç temeli üzerinde durduğunda, dini inançlarına dayanmak meşrudur ve bu manevi kaynakların terapötik etkisini kullanmak sakıncalı olamaz."[59]

Bu alıntı Viktor E. Frankl'den gelmektedir ve *İnsanın Anlam Arayışı* adlı kitabı ile tanınan bir nörolog ve psikiyatristtir. Frankl, dini inançların terapötik bir etkisi olduğunu ve hastaların güçlü bir dini inanç temeli üzerine dayandıklarında, bu inançlarına sığınmanın meşru olduğunu ifade etmektedir. Manevi bakım rehberleri, hastaların bu inançlarına dayanmalarına ve onların bu kaynaktan beslenmelerine yardımcı olmalıdırlar. Bu, hastaların kendi inançlarına dayanarak anlam ve umut bulmalarına yardımcı olabilir ve iyileşme sürecini destekleyebilir.

Viktor Frankl, psikanalitik kuramın eksikliklerine bir yanıt olarak maneviyatın ve anlam arayışının önemini vurgulayan varoluşsal bir analiz önermiştir. Frankl'ın geliştirdiği Logoterapi, manevi değerleri ön plana çıkararak, kişinin yaşamında anlam bulmasına yardımcı olmayı amaçlayan bir psikoterapi yaklaşımıdır. Logoterapi, danışanlara yaşamları için sorumluluk almayı öğreten bir yaşam felsefesi sunar ve mutluluk ile büyümenin, kişinin anlam bulma koşuluna bağlı olarak tam potansiyelini geliştirmesinden geçtiğini savunur. Din, Frankl'ın bakış açısında, anlam bulmada önemli bir rol oynar ve insanın ruhsal boyutuna ait olan merhamet gibi olumlu psikolojik özelliklerle ilişkilendirilir. Ancak, Frankl, dine

[58] İlk G. & Bilici M. "Viktor Frankl Örneği ile Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis*i 8 /17 (Aralık 2020), s.54.
[59] Frankl V. "Psychiatry and Man's Quest for Meaning", s.102.

tarafsız bir şekilde yaklaşır ve Logoterapi'nin din ve maneviyattan yararlanmayı desteklediğini belirtir. Sonuç olarak, Frankl'ın çalışmaları, maneviyatın ve anlam arayışının psikoterapide önemli bir yere sahip olduğunu ve bireyin yaşamında derin bir etki yaratabileceğini göstermektedir.[60]

2.1.2.3. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi, Abraham Maslow tarafından 1943 yılında tanımlanan ve insanların temel ihtiyaçlarını sıralayan bir psikoloji teorisidir. Bu teoriye göre, insanların ihtiyaçları beş seviyeye ayrılır: fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyaçları, sosyal ihtiyaçlar, saygı ihtiyaçları ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı. Bu ihtiyaçlar, piramit şeklinde bir hiyerarşi oluşturur ve alt seviyedeki ihtiyaçlar karşılanmadan üst seviyedeki ihtiyaçlara geçiş zordur.[61]

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, insan ihtiyaçlarının belli bir sıralama ve öncelik düzeni içinde olduğunu savunur. Bu hiyerarşiye göre, bir üst düzeydeki ihtiyaçlara geçiş yapabilmek için o düzeydeki ihtiyaçlar karşılanmış olmalıdır. Eğer bir ihtiyaç karşılanmıyorsa veya alt düzeydeki bir ihtiyaç doyurulmuşsa, o ihtiyaç "baskın ihtiyaç" olarak adlandırılır ve bireyin dikkat ve enerjisini çeker.[62]

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, fizyolojik ihtiyaçlardan başlayıp kendini gerçekleştirme basamağına kadar uzanan bir dizi ihtiyacı sıralar. Fizyolojik ihtiyaçlar, hayatta kalmak için zorunlu olan temel ihtiyaçları içerir: yemek, içmek, nefes almak ve uyumak gibi. Güvenlik ihtiyaçları, istikrar, güvence ve korunma arzusunu kapsar; bunlar iş sahibi olmak, barınma sağlamak, tehlikelerden korunmak ve ekonomik bağımsızlık gibi konuları içerir. Sevgi ve aitlik ihtiyaçları, insanların sosyal ilişkiler, aile, arkadaşlar ve sevdikleri ile olan bağlarını ifade eder; bu, bir gruba veya topluluğa ait olma hissini de içerir. Saygı ve statü ihtiyaçları, bireyin başkaları tarafından takdir edilmek, değerli hissetmek ve toplumda önemli bir konumda yer almak isteğini temsil eder. Bilme ve anlama ihtiyaçları, dünyayı ve kendimizi daha iyi anlama arzumuzu, öğrenme, keşfetme, merak etme ve felsefe yapma isteğimizi içerir. Estetik ihtiyaçlar, sanat, güzellik ve estetik zevklerle ilgilidir. En üstteki basamak olan kendini gerçekleştirme, bireyin kendi potansiyelini tam anlamıyla fark

[60] İlk G. & Bilici M. "Viktor Frankl Örneği ile Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat", s.61.
[61] Bilge, F. "Gestalt ve İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme", içinde *Eğitim Psikolojisi*, Binnur Yeşilyaprak (ed.), (Ankara: Pegem Akademi, 2017), s.294.
[62] Bilge, F. "Gestalt ve İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme", s.295.

etmesi ve gerçekleştirmesi, yeteneklerini geliştirmesi, kendine ve çevresine katkıda bulunması, dengeli ve anlayışlı bir yaşam sürmesi anlamına gelir.[63]

Manevi bakım ve rehberlik hizmeti, bireylerin manevi ihtiyaçlarını anlamalarına ve bu ihtiyaçlara uygun bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olan bir süreçtir. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin anlam, amaç, değerler ve inançlar gibi konularda rehberlik almasına ve bu konularda kişisel bir anlayış geliştirmesine yardımcı olur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile Manevi bakım ve rehberlik arasındaki ilişki, bireylerin kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılamasına yardımcı olmasıdır. Kendini gerçekleştirme, bireylerin kendi potansiyellerini en üst düzeye çıkarmaları ve kendi benliklerini tam anlamıyla ifade etmeleri anlamına gelir. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin manevi inançlarını ve değerlerini keşfetmelerine, bu inanç ve değerlerle uyumlu bir yaşam sürmelerine ve bu sayede kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olabilir.

2.2. Manevi Bakım ve Rehberlik ile Din Eğitimi İlişkisi

Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik ile din eğitimi arasındaki ilişki, hem tarihsel hem de çağdaş bağlamda önemli ve çok yönlü bir konudur. Bu ilişki, bireylerin ruhsal ve psikolojik iyilik hallerini desteklemeyi amaçlayan manevi bakım ve rehberlik hizmeti ile din eğitiminin teorik ve pratik boyutlarının kesişim noktasında yer almaktadır. Manevi bakım ve rehberlik ile din eğitimi, insanların manevi, etik ve ahlaki gelişimlerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal düzeyde daha sağlıklı ve dengeli bireyler olmasına katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, manevi bakım ve rehberlik, insanların yaşamlarının zor ve kritik anlarında onlara destek sunarken, din eğitimi, bireylerin dini ve manevi değerlerini içselleştirmelerine ve bu değerler doğrultusunda yaşamlarını şekillendirmelerine yardımcı olmaktadır. Türkiye'de bu iki alanın birbirini nasıl tamamladığını ve desteklediğini daha iyi anlayabilmek için, tarihsel gelişimden güncel uygulamalara, eğitim politikalarından kurumsal yapıya kadar geniş bir perspektiften incelemek gerekmektedir. Bu inceleme, hem teorik temelleri hem de pratik uygulamaları kapsayarak, manevi bakım ve din eğitimi arasındaki dinamik ve etkileşimli ilişkiyi ortaya koymaktadır.[64]

[63] Bilge F. "Gestalt ve İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme", ss.295-296.
[64] Söylev, Ö. F. "Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik- Alanları, İmkânları ve Yöntemleri –" (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2014, s. 117.

İnsan, biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi boyutları olan çok yönlü bir varlıktır. Bu boyutların her biri, bireyin genel sağlığı ve iyilik hali üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Manevi bakım ve rehberlik, bireyin bu çok boyutlu yapısını dikkate alarak manevi ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Bu kapsamda, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireyin ruhsal dengesini korumayı ve geliştirmeyi hedeflemektedir. Din eğitimi ise, bu manevi boyutun bilgisel ve değer temelli gelişimini sağlayarak, bireylerin dini bilgilerle donanmasını ve manevi değerler geliştirmesini sağlamaktadır. Din eğitimi, bireylerin dini ve etik bilgiler edinmelerine, manevi farkındalık kazanmalarına ve bu değerler doğrultusunda yaşamlarını yönlendirmelerine yardımcı olmaktadır.[65]

Hem manevi bakım hem de din eğitimi, bireylerin etik ve ahlaki değerlerini geliştirmeyi amaçlar. Manevi bakım, bireyin mevcut inanç sistemine saygı duyarak, onun manevi ihtiyaçlarını karşılamayı ve ruhsal destek sunmayı hedeflemektedir. Bu süreçte, manevi bakım ve rehberlik uzmanları, bireyin inançlarına ve değerlerine duyarlı bir yaklaşım sergileyerek, ona rehberlik eder ve manevi anlamda güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Din eğitimi ise, bireylerin dini ve ahlaki değerlerini şekillendirir. Bu eğitim süreci, bireylerin etik davranışlar geliştirmesine, toplumsal sorumluluk bilincine sahip olmasına ve ahlaki değerleri içselleştirerek yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Böylece, din eğitimi ve manevi bakım ve rehberlik, bireylerin ahlaki ve manevi gelişimlerini destekleyerek, onların daha bütüncül ve dengeli bireyler olmalarına katkıda bulunmaktadır.[66]

Din eğitimi alanında eğitim almış bireyler, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinde etkin olarak görev alabilirler. Bu bireyler, sahip oldukları dini bilgi ve değerleri, manevi bakım ve rehberlik hizmeti sürecinde kullanarak, bireylere kapsamlı bir destek sunabilirler. Özellikle hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, din eğitimi almış personel tarafından yürütüldüğünde, hastaların manevi ihtiyaçlarına daha duyarlı ve bilinçli bir şekilde yaklaşmak mümkün olur. Din eğitimi almış manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler, hastaların inanç sistemlerini göz önünde bulundurarak onlara uygun manevi rehberlik sunar, böylece hastaların ruhsal iyilik hallerine katkıda bulunurlar.

[65] Söylev, Ö. F. "Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik- Alanları, İmkânları ve Yöntemleri – "(Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, 2014, s. 72.
[66] Güven, H. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu." *Türk Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Dergis*i(3) (2021), 203-212.

Manevi bakım, psikolojik rehberlik ile entegre edilebilir ve bu entegrasyon, hizmetlerin daha kapsamlı ve etkili olmasını sağlar. Din eğitimi almış bireyler, manevi danışmanlık yaparken aynı zamanda psikolojik destek de sunabilirler. Bu kişilerin, manevi ve psikolojik boyutları bir arada ele alabilmeleri, bireylerin bütüncül iyilik haline katkı sağlar. Örneğin, hastanelerde veya diğer bakım kurumlarında, manevi danışmanlık sunan din eğitimi almış uzmanlar, bireylerin hem manevi hem de psikolojik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, onlara daha derinlemesine ve kişiselleştirilmiş bir destek sağlayabilirler. Bu, bireylerin kendilerini daha iyi hissetmelerine ve yaşamlarındaki zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olur.

Din eğitimi ve manevi bakım ve rehberlik hizmetinin uygulamada kesişim noktaları, eğitim ve rehberlik ile psikolojik destek alanlarında belirginleşir. Din eğitimi almış bireyler, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinde etkin olarak görev alabilir ve manevi danışmanlık süreçlerinde kritik roller üstlenebilirler. Aynı zamanda, manevi bakım ve rehberlik hizmetinin psikolojik rehberlik ile entegre edilmesi, bireylerin çok boyutlu ihtiyaçlarını karşılayarak, onların genel iyilik hallerine katkı sağlar. Bu kesişimler, manevi bakım ve rehberlik ile din eğitimi arasındaki ilişkinin ne kadar derin ve kapsamlı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de sosyal hizmet bağlamında manevi/dini destek ve rehberlik olarak ortaya çıkan uygulamalar din eğitimi ve din hizmetleri bağlamında, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında gerçekleştirilen protokollerle yürütülmektedir. Bu protokoller çerçevesinde, söz konusu hizmetleri yürütenlerin, hedef kitleye, kendi öz yeterlikleri ölçüsünde dini/manevi danışmanlık yaptıkları görülmektedir. Dini/manevi danışmanlığın çeşitli boyutlarında yapılan bilimsel çalışmalar, kurumsal arayışlar içinde 2019 yılında DİB'in başvurusuyla "Manevi Danışmanlık" mesleği standartlarının Mesleki Yeterlik Kurumu tarafından onaylanmasıyla ayrı bir meslek tanımı getirilmiştir.[67]

[67] Ege, R.&Yazıbaşı, M. A. "Sosyal Hizmet Alanında Görev Yapan Din Görevlilerinin Öz Yeterlik Algıları". *Dini Araştırmalar* 24/61 (Aralık 2021), 249-280. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ok, Ü. "Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı". Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1997; Altaş, N. "Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/41 (2000), 327-350; Selçuk,M. "2000'li Yıllara Girerken İrşat Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Düşünceler". II. Din Şurası Tebliğ Müzakereleri. 458-467. Ankara: DİB Yayınları, 2003; Köylü, M.&Altaş,N. Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014; Ege, R. "Dini Danışmanlık ve Rehberlik'in Bir Bilim Dalı Olarak

Bu süreçte, manevi bakım ve rehberlik mesleğinin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi adına yapılan bu çalışmalar, hizmetlerin daha sistemli ve etkili olmasına yardımcı olmaktadır. Dini ve manevi destek hizmetleri, bireylerin psikososyal iyilik hallerine katkıda bulunarak sosyal hizmet alanında önemli bir yer tutmaktadır.

Erikson'un psikososyal gelişim kuramı, bireylerin yaşamları boyunca karşılaştıkları sekiz gelişim aşamasını tanımlamaktadır. Manevi bakım ve rehberlik, özellikle kimlik ve rol karmaşası evresinde (ergenlik dönemi) önemli bir rol oynamaktadır. Bu dönemde manevi danışmanlık, bireylerin kimliklerini keşfetmelerine, inançlarını pekiştirmelerine ve yaşamlarına anlam katmalarına yardımcı olabilmektedir. Erikson'un "umut" ve "sadakat" gibi erdemlerine ulaşmak için manevi rehberlik önemli bir destek sağlar.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisi, bireylerin temel ihtiyaçlardan kendini gerçekleştirmeye kadar ilerleyen bir dizi ihtiyaca sahip olduğunu savunmaktadır. Manevi bakım ve rehberlik, ait olma, sevgi ve kendini gerçekleştirme gibi üst düzey ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Din eğitimi ve manevi bakım ve rehberlik, bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılarken, anlamlı ilişkiler kurmalarına ve kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Frankl'ın logoterapisi, insanların yaşamlarına anlam katma ihtiyacının temel bir motivasyon olduğunu savunmaktadır. Manevi bakım ve rehberlik, bireylerin yaşamlarının anlamını keşfetmelerine ve varoluşsal boşlukları doldurmalarına yardımcı olmaktadır. Bu süreçte din eğitimi, bireylerin manevi arayışlarını destekler ve hayatın zorluklarıyla başa çıkmalarına rehberlik etmektedir.

Erikson, Maslow ve Frankl'ın teorileri, manevi bakım ve rehberlik ile din eğitimi arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Din eğitimi, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamada ve psikososyal gelişimlerini desteklemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, din eğitimi ile entegre edilerek bireylerin ruhsal sağlığını ve genel iyilik hallerini desteklemektedir.

Gelişmesinin Gerekliliği Üzerine Bazı Düşünceler". Dini Araştırmalar 14/39 (2011), 104-114; Ege, R. "Türkiye'de Manevi Danışman Yetiştirme Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme". Journal of Islamic Research 32/3 (2021), 816-34; Uğurlu, H. S. Dini Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği ve Türkiye Gereksinim Çözümlemesi Üzerine Nitel Bir Araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

3. DÜNYADA MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK UYGULAMA MODELLERİ

3.1. Dünyada Manevi Bakım ve Rehberlik Kavramının Tarihsel Gelişimi

3.1.1. *Pastoral Care* ve *Seelsorge* Kavramları ile Arka Planı

Hıristiyan geleneğinde tanımlandığı ve kurumsallaştırıldığı şekliyle (pastoral care) manevi bakım Türk-İslam bağlamında mevcut değildir.[68] Manevi bakım terimi İngilizce haliyle *pastoral care* batıya ait bir terim olup Hıristiyan geleneğinden gelmektedir ve Türk dili ya da geleneğinde karşılığı yoktur. Manevi bakım ve rehberlik hem Türk akademisinde hem de kurumlarında yaygın olarak kabul gören bir ifadedir. Manevi bakıma yönelik artan kurumsal ve akademik ilgi, sağlam bir manevi bakım kavramının üzerine inşa edilebileceği teorik bir temele ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Hristiyan teori ve geleneğine dair bir bakış açısı yardımcı olacaktır.[69]

İngilizce *pastoral care* teriminin kökenini anlamak için öncelikle bu kavramın öncesi olan Seelsorge terimine odaklanmak önemlidir. *Seelsorge* kelimesi Almanca bir terimdir ve genellikle ruhsal rehberlik veya manevi danışmanlık anlamına gelir. *Seelsorge* kavramının tarihsel kökleri Hristiyan geleneğine, özellikle de Almanca konuşulan Protestan bağlamına dayanmaktadır. Bu terim Almanca "Seele" (ruh) ve "Sorge" (bakım) kelimelerinden türetilmiştir ve İngilizcede "ruh bakımı" veya "manevi bakım" anlamına gelmektedir.[70]

Bu terim, bir kişinin ruhsal, duygusal ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için destek sağlama sürecini ifade eder. *Seelsorge*'nin kökeni genellikle dini bağlamda bulunur, ancak bu terim sadece dini bağlamda değil, genel olarak insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan bir destek sürecini ifade edebilir. Almanca kökenli olduğu için *Seelsorge*, kiliselerde ve dini topluluklarda sıkça kullanılır. Kilise liderleri, rahipler veya manevi danışmanlar genellikle bu tür destek sağlamakla görevlendirilirler. Ancak, zaman içinde bu

[68] Bu bölümde ele alınacak kurumlar İngiltere, Hollanda ve Almanya modelleri üstünden aktarılacaktır. Fakat bilinmelidir ki Batı dünyasında pastoral care yüksek eğitimle bireyler yetiştiren ve devlet memuru statüsü veren ve kurum olarak tek dini bağlamda ele alınmayıp hümanist bağlamda ele alınan, bilime dayanan ciddi bir kurumu ifade eder.

[69] Ağılkaya-Şahin, Z."Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition. Spiritual Psychology and Counseling", 1/1 (2016), ss.68-77.

[70] Klaus, T. "Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model", Revista Pistis & Praxis: Teologia e Pastoral, vol. 3/2, (2011), ss. 495-519, s. 497.

terim genişletilmiş ve dini bağlamdan bağımsız olarak, genel manevi ihtiyaçları karşılamak için kullanılmaya başlanmıştır. *Seelsorge* kavramı, bir kişinin yaşadığı zorluklar, kayıplar, içsel çatışmalar veya manevi arayış gibi konularda destek almasını içerir.[71] Ruhsal rehberlik, bireyin hayatındaki anlam arayışına yardımcı olmayı amaçlar ve genellikle bir danışmanlık veya terapi sürecinin bir parçası olarak gerçekleşir. Bu kavram, bireylerin içsel bir denge bulmalarına, hayatlarındaki değerleri anlamalarına ve yaşam amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olmayı hedefler. *Seelsorge*, genellikle dinî inançlarla ilişkilendirilse de, bu destek süreci daha geniş bir manevi anlamda kullanılabilir ve farklı kültürlerde, inanç sistemlerinde ve dini olmayan bağlamlarda da uygulanabilir.[72]

Seelsorge teriminin tarihi, genellikle kilise ve dini bağlamlarda ortaya çıkan ruhsal rehberlik ve manevi danışmanlık pratiğiyle ilişkilidir. Bu terim, Orta Çağ'dan itibaren kilise babalarının, rahiplerin ve manevi rehberlerin, bireylerin manevi ihtiyaçlarına cevap vermek üzere sundukları hizmetleri ifade etmek için kullanılmıştır. Orta Çağ'da, kilise büyük bir toplumsal ve manevi etki alanına sahip olmuştur ve bu dönemde ruhsal rehberlik büyük bir önem arz etmektedir.[73]

Geniş bir tanımla, *Seelsorge* aşağıdaki unsurları içerir:

a. Manevi Rehberlik ve Danışmanlık: Bireylere manevi yolculuklarında rehberlik etmeye ve inanç, inanç sistemleri ve varoluşsal sorularla ilgili konularda danışmanlık sağlamaya çalışır.
b. Duygusal Destek: Duygusal refahı ele alır ve bireylerin zorluklarla, kederle, kayıpla veya herhangi bir duygusal sıkıntıyla başa çıkmalarına yardımcı olur, manevi perspektifleri sürece entegre eder.
c. Anlam Oluşturma ve Varoluşsal Keşif: Bireylere yaşamın daha derin anlamını, amacını ve varoluşsal soruları keşfetmelerinde yardımcı olur, bir amaç ve bağlantı duygusunu teşvik eder.
d. Kültürel Duyarlılık: Farklı kültürel ve dini geçmişleri tanır ve bunlara saygı duyar, desteği bireylerin benzersiz ihtiyaçlarını ve inançlarını karşılayacak şekilde düzenler.

[71] Ağılkaya-Şahin, Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition", s. 69.
[72] Temme, K. "Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model", s. 500.
[73] Temme, K. "Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model", 502.

e. Bütüncül Yaklaşım: Bireylerin bütünsel refahını göz önünde bulundurur ve yaşamlarının manevi, duygusal ve psikolojik yönlerinin birbiriyle bağlantılı olduğunu kabul eder.
f. Etik ve Mesleki Standartlar: Etik standartlara bağlıdır ve profesyonel olarak uygulandığında, uygun niteliklere sahip eğitimli danışmanlar, papazlar veya manevi bakım sağlayıcıları içerebilir. Tarihsel olarak Hristiyan bağlamlarıyla ilişkilendirilen bu terim, günümüzde çok çeşitli manevi inançları, inanç geleneklerini ve hatta din dışı perspektifleri kapsayacak şekilde daha kapsayıcı olarak kullanılmaktadır.
g. Güncel Konulara Uyarlanabilirlik: Günümüz toplumunda manevi ve duygusal kaygıların değişen doğasını kabul ederek modern zorlukları ve çağdaş sorunları ele alır.
h. Toplum ve Sosyal Yönler: Bireysel bakımın ötesine geçerek daha geniş bir toplumu ve sosyal bağlamı dikkate alır ve manevi desteğin toplumsal refahı teşvik etmedeki rolünü kabul eder.[74]

Genel olarak *Seelsorge*, insanların yaşamlarında anlam arayışları ve deneyimlemelerinin farklı yollarını kabul ederek, bireyleri manevi ve duygusal yolculuklarında desteklemeye yönelik bütüncül ve kişi merkezli bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Manevi bakım, dini veya manevi bir çerçevede bireylerin ve toplulukların refahını teşvik etmeyi amaçlayan bir dizi faaliyeti kapsar. Genellikle danışmanlık, dinleme, dua ve pratik yardım unsurlarını içerir. Amaç, bireylerin duygusal, ruhsal ve bazen de fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak, zorlukların üstesinden gelmelerine ve yaşamlarında anlam ve amaç bulmalarına yardımcı olmaktır.[75]

Manevi bakım kavramının derin tarihi kökleri vardır ve çeşitli dini ve ruhani toplulukların gelenekleriyle yakından bağlantılıdır. “manevi bakım ” teriminin kendisi Latince çoban anlamına gelen “pastor” kelimesinden türetilmiştir. Pastoral rol, dini liderlerin cemaatlerine bakım ve rehberlik sağlamasıyla yüzyıllardır dini geleneklerde belirgindir.

[74] Temme, K. “Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model”, ss.505-508.
[75] Merle, K. “Pastoral Care as Intercultural Encounter”, içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), *Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive,* Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, s. 198.

Örneğin Hıristiyanlıkta pastoral rol, İncil'de sıklıkla "İyi Çoban" olarak anılan İsa Mesih'in öğretilerine dayanır. Buradaki fikir, dini liderlerin tıpkı çobanlar gibi sürülerine bakmaktan ve onlara rehberlik etmekten sorumlu olduklarıdır.[76]

Yahudilikte hahamlar uzun zamandır toplumlarına manevi bakım sağlamada, sevinç ve üzüntü zamanlarında destek sunmada ve bireylerin etik ve manevi ikilemleri aşmalarına yardımcı olmada rol oynamışlardır.[77]

Manevi bakımın kökleri dini geleneklere derinlemesine gömülü olsa da, çağdaş manevi bakım daha geniş perspektifleri içerecek şekilde gelişmiştir. Hastaneler, üniversiteler ve danışma merkezleri de dahil olmak üzere geleneksel dini kurumların ötesinde, bireylerin dini bağlılıklarından bağımsız olarak manevi destek veya rehberlik arayabilecekleri çeşitli ortamlarda bulunabilir. Profesyonellerin belirli bir dini kuruma bağlı olmaksızın ruhani ve dini ilkelerle bilgilendirilmiş danışmanlık hizmetleri sunduğu seküler pastoral danışmanlık alanı da mevcuttur.[78]

3.1.2. Dünyada Manevi Bakımın (*Pastoral Care* ve *Seelsorge*) Tarihsel Gelişimi

Pastoral Care ya da diğer adıyla *Seelsorge*'nin kökenine dair bir inceleme, tarih açısından 10. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu kavramlar, Kilise ve dini bağlamda ortaya çıkmış olup, o dönemde din adamları tarafından geliştirilmiş ve sunulmuştur. Manevi bakımın tarihi karmaşıktır ve çeşitli dini gelenekleri kapsar.

Burada önemli gelişmeleri vurgulayan bir genel bakış yer almaktadır:

Yahudilik: Manevi bakımın rolü, Musa ve peygamberler gibi liderlerin İsrailoğullarına rehberlik ve destek sağladığı İbranice Kutsal Yazılara kadar uzanmaktadır. Özellikle Mezmurlar, duygusal ve ruhsal esenliğe yönelik pastoral bir yaklaşımı yansıtan hem sevinç hem de sıkıntı ifadeleri içerir.[79]

---

[76] Merle, K. "Pastoral Care as Intercultural Encounter", s. 199.
[77] Weiss, R. "Neither they nor their reward – a Talmudic legend about suffering", içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), *Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive,* Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, s.97.
[78] Lartey, E. Y. "Interfaith Spiritual Care", içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), *Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive,* Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, s.131.
[79] Weiss, R. "»Neither they nor their reward« – a Talmudic legend about suffering", s.98.

Hristiyanlık: Yeni Ahit İsa'yı sürüsüyle ilgilenen nihai çoban olarak tasvir eder. Havariler ve piskoposlar gibi ilk Hıristiyan liderler, büyüyen Hıristiyan topluluklarına rehberlik ve destek sunarak pastoral roller üstlenmişlerdir. Hristiyanlık yayıldıkça, pastoral rol daha resmi hale gelmiştir. Hippo'lu Augustine ve Büyük Gregory gibi ilk Hıristiyan kilise babaları, piskoposların ve rahiplerin cemaatlerine rehberlik etme ve çobanlık yapma konusundaki pastoral görevlerini vurgulamışlardır. Ortaçağ döneminde manevi bakım, kilisenin misyonunun merkezi bir yönü olmaya devam etmiştir. Manastırlar bakım sağlamada önemli bir rol oynamış, keşişler kendi toplulukları içinde pastoral faaliyetlerde bulunmuşlardır.[80]

16'ncı yüzyıldaki Protestan Reformu manevi bakım anlayışına değişiklikler getirmiştir. Martin Luther ve John Calvin gibi reformcular bireyler ile Tanrı arasındaki doğrudan ilişkiyi vurgulamış, ancak manevi bakım din adamlarının temel bir işlevi olmaya devam etmiştir. Ortaçağ döneminde Katolik Kilisesi, bireylere manevi rehberlik ve manevi bakım sağlamada merkezi bir rol oynamıştır. Protestan Reformu'nun 16. yüzyılda ortaya çıkmasıyla birlikte, vurgu ayinsel olandan kişisel olana ve bireyler ile Tanrı arasındaki doğrudan ilişkiye kaymıştır. Reformasyonun kilit isimlerinden Martin Luther, bireysel inancın ve Kutsal Yazılara doğrudan erişimin önemini vurgulamıştır. Bu dönem, ruhani bakıma daha kişiselleştirilmiş bir yaklaşım için zemin hazırlamıştır.[81]

Reformasyon Dönemi (16. yüzyıl): Reformasyon dönemi sonrasında, Protestanlık ve Katoliklik arasındaki farklılıkla birlikte, *Seelsorge* terimi genellikle Protestan kiliselerinde daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Martin Luther gibi Reformcu liderler, kişisel inanç ve maneviyatın önemini vurgulayarak, rahiplerin ve liderlerin bireylerin manevi ihtiyaçlarına duyarlı olmalarını önerdiler. Zamanla, *Seelsorge* terimi daha geniş bir anlam kazanmış ve sadece dini bağlamlardan çıkarak genel manevi danışmanlık ve rehberlik anlamına gelmeye başlamıştır.[82]

20. yüzyılda, özellikle psikoloji ve danışmanlık alanındaki gelişmelerle birlikte, bu terim daha geniş bir manevi destek ve rehberlik kapsamını ifade etmiştir. Günümüzde, *Seelsorge* terimi genellikle Almanca konuşulan ülkelerde, özellikle Almanya'da ve Protestan

[80] Manetsch, S. M. "*Calvin's Company of Pastors -Pastoral Care and the Emerging Reformed Church"* 1536–1609, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 10.
[81] Manetsch, S. M. "*Calvin's Company of Pastors -Pastoral Care and the Emerging Reformed Church"* 1536–1609, Oxford: Oxford University Press 2013, s. 12.
[82] Ağılkaya-Şahin, Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition", *Spiritual Psychology and Counseling*, 1 (2016), s. 70.

kiliselerinde, manevi destek hizmetlerini ifade etmek için kullanılır. Ancak, bu terim aynı zamanda genel manevi rehberlik ve danışmanlık anlamında da kullanılabilmektedir.[83]

Lutheran Geleneği: Lutheran geleneğinde, özellikle de Almanya'da, "Seelsorge" kavramı manevi bakımla ilişkilendirilmiştir. Lutherci papazlar, cemaatlerinin ruhlarıyla ilgilenen, inanç ve yaşam konularında rehberlik, rahatlık ve destek sağlayan çobanlar olarak görülmüştür.[84]

Pietistik Etki (17.-18. yüzyıllar): 17'nci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Pietist hareket, kişisel ve içten bir inanç deneyimini vurgulamıştır. Pietistler, bireyin Tanrı ile olan ilişkisine ve dini deneyimin dönüştürücü gücüne güçlü bir vurgu yapmıştır. Bu hareket, manevi bakıma daha deneyimsel ve duygusal olarak bağlı bir yaklaşıma katkıda bulunmuştur.[85]

Modern Gelişmeler (19-20. yüzyıllar): 19. ve 20. yüzyıllarda *"Seelsorge"* kavramı gelişmeye devam etmiştir. Sadece kilise içindeki manevi bakımla değil, aynı zamanda daha geniş danışmanlık ve rehberlik kavramlarıyla da ilişkilendirilmiştir. Modernitenin yükselişiyle birlikte, manevi bakım kilisenin duvarlarının ötesine uzanmıştır. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ve kentleşme, sosyal bakanlıkların gelişmesine ve manevi bakımın toplum desteğinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği hastanelerin, yetimhanelerin ve okulların kurulmasına yol açmıştır. Psikoloji ve danışmanlığın disiplinler arası etkileri manevi bakım anlayışını şekillendirmeye başlamıştır.[86]

İkinci Dünya Savaşı Sonrası ve Ekümenik Hareketler: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle travma ve iyileşme bağlamında manevi ve psikolojik desteğe duyulan ihtiyaç giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Buna ek olarak, ekümenik hareketler, mezhepsel sınırları aşan daha kapsayıcı bir manevi bakım anlayışına katkıda bulunmuştur.[87] Yirminci yüzyılın ikinci yarısı seküler pastoral danışmanlığın ortaya çıkışına ve manevi bakımın profesyonelleşmesine tanıklık etmiştir. Pastoral danışmanlık eğitim programları ve dereceleri, bireylerin belirli bir dini kuruma bağlı olmaksızın manevi ve dini ilkelerle bilgilendirilmiş danışmanlık sağlamalarına olanak tanıyarak mevcut hale gelmiştir. 20. yüzyılda, çok kültürlü ve çok dinli bir bağlamda manevi bakıma duyulan ihtiyaç giderek

[83] Manetsch S. M. "*Calvin's Company of Pastors*" ,s. 15.
[84] Manetsch S. M. " *Calvin's Company of Pastors*" ,s. 16.
[85] Ağılkaya-Şahin Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition",s. 70.
[86] Manetsch S. M. "*Calvin's Company of Pastors"* ,s. 20.
[87] Ağılkaya-Şahin Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition",s.71.

daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Dinler arası diyalog ve işbirliği ortaya çıkmış, dini liderler farklı ruhani geçmişlerden gelen bireylere bakım sağlamaya çalışmıştır.[88]

Çağdaş Bağlam (21. yüzyıl): 21. yüzyılda "Seelsorge" bireylerin ve toplumun değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamaya devam etmektedir. Terim, orijinal dini bağlamının ötesine geçmiştir ve genellikle çeşitli ruhani ve varoluşsal kaygıları ele almak için daha kapsayıcı bir şekilde kullanılmaktadır. 21. yüzyılda manevi bakım toplumsal değişimlere uyum sağlamaya devam etmektedir. Sadece dini kurumlarda değil, aynı zamanda hastanelerde, üniversitelerde ve danışmanlık merkezlerinde de bulunmaktadır. Alan, etik hususlar, kültürel çeşitlilik ve psikolojik ve manevi perspektiflerin bakıma entegrasyonu ile boğuşmaya devam etmektedir.[89]

Günümüzde *"Seelsorge",* bireylerin ruhsal ve duygusal esenliğine yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı temsil etmekte, tarihsel geleneklerden beslenirken psikoloji, danışmanlık ve çeşitli ruhani perspektiflerden çağdaş anlayışları da içermektedir. Manevi bakım, genellikle papazlar, rahipler, hahamlar veya imamlar gibi dini liderler tarafından dini veya manevi bir bağlamda sağlanan bir danışmanlık veya destek şeklidir. Çeşitli yaşam zorlukları, krizler veya manevi ihtiyaçlar yaşayan bireylere veya topluluklara rehberlik, duygusal destek ve pratik yardım sunmayı içerir.[90]

Tarihi boyunca manevi bakım, toplulukların değişen ihtiyaçlarına yanıt olarak evrim geçirmiş ve manevi rehberliği bireylerin bütünsel refahına olan bağlılıkla harmanlamıştır.

3.2. Dünyada Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Sunumunda Yer Alan Profesyoneller, Kurumlar ve Uygulama Modelleri

Manevi bakım ve rehberlik hizmeti, dini veya ruhani bağlamda sağlanan duygusal ve manevi bir destek biçimidir. Bireylerin yaşam zorluklarının üstesinden gelmelerine yardımcı olmayı, danışmanlık sağlamayı ve manevi rehberlik sunmayı içerir. Manevi bakım genellikle papazlar, rahipler, hahamlar veya imamlar gibi dini liderlerle ilişkilendirilir, ancak çeşitli ortamlarda eğitimli manevi bakım çalışanları tarafından da sağlanabilir.[91]

[88] Ağılkaya-Şahin Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition", s. 72.
[89] Manetsch S. M. "*Calvin's Company of Pastors"*, s.
[90] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling"* London: SAGE Publications Ltd, 2002, s. 9.
[91] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling"*, s. 11.

Aşağıda verilen her bir kurumun saha çalışması İngiltere, Almanya ve Hollanda örnekleri baz alınarak sıralanmıştır.

3.2.1. Dini Kurumlar

3.2.1.1. Kiliseler

Manevi bakım, Hristiyan kiliselerindeki hizmetin önemli bir yönüdür. Papazlar ve diğer din adamları, cemaatlerinin üyelerine danışmanlık, destek ve manevi rehberlik sağlar. Manevi bakım, Hristiyan kiliselerindeki hizmetin temel bir yönüdür. Genellikle atanmış din adamları olan papazlar, cemaatlerine manevi bakım sağlamada merkezi bir rol oynarlar. Pastörler, ilişki sorunları, yas, hastalık veya yaşam geçişleri gibi çeşitli zorluklarla karşılaşan bireylere ve ailelere danışmanlık ve duygusal destek sunar. Hristiyan kiliselerindeki manevi bakım, Hristiyan öğretilerine dayalı manevi rehberlik sağlamayı içerir ve dua, kutsal kitap okuma, inanç ve inançla ilgili tartışmaları içerebilir.[92]

3.2.1.2. Sinagoglar

Yahudi cemaatlerinde hahamlar ve diğer ruhani liderler, cemaatlerinin ruhani ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak manevi bakım hizmetleri sunarlar. Hahamlar, Yahudi cemaatleri içinde manevi bakım sağlama sorumluluğunu üstlenen ruhani liderlerdir. Sinagoglarda manevi bakım, cemaat üyelerinin ruhani ve duygusal ihtiyaçlarının ele alınmasını içerir ve Hahamlar kutlama, yas veya kişisel kriz dönemlerinde destek sunabilirler. Yahudi cemaatlerindeki manevi bakım genellikle bireyleri bir teselli ve rehberlik kaynağı olarak Yahudi geleneklerine, ritüellerine ve öğretilerine bağlar.[93]

3.2.1.3. Camiler

İslami topluluklardaki imamlar ve din adamları, manevi ve kişisel zorlukları olan bireylere yardım ederek manevi bakım sağlarlar. Genellikle İslam teolojisi ve hukuku konusunda bilgili olan imamlar, İslami topluluklarda manevi bakım sağlar. İmamlar dini uygulamalar, etik ikilemler ve inanç konularında rehberlik sunabilir. İslami topluluklarda

[92] Ağılkaya-Şahin Z. "Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition", s. 73.
[93] Weiss R. "»Neither they nor their reward« – a Talmudic legend about suffering".

manevi bakım, Kuran ve Hadis (Hz. Muhammed'in sözleri ve eylemleri) öğretilerini içeren İslami ilkelere dayanır. Her üç durumda da manevi bakım, yalnızca manevi ihtiyaçları değil, aynı zamanda bireylerin yaşamlarının duygusal, psikolojik ve sosyal yönlerini de ele alan bütünsel bir yaklaşımdır. Amaç, bireylerin dini inançları doğrultusunda rahatlık, anlayış ve rehberlik bulabilecekleri destekleyici ve şefkatli bir ortam sağlamaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, manevi bakım Hıristiyan kiliseleri, Yahudi sinagogları ve İslami camilerdeki hizmetin önemli bir yönüdür. Papazlar, hahamlar, imamlar ve diğer din adamları cemaatlerine danışmanlık, destek ve manevi rehberlik sağlar. Manevi bakım a yönelik özel uygulama ve yaklaşımların Hristiyanlık, Musevilik ve İslam'ın mezhep ve kolları arasında farklılık gösterebileceğini unutmamak önemlidir.[94]

3.2.2. Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları

Hastanelerde ve sağlık hizmeti ortamlarında, din görevliliği hizmetleri hastaların, ailelerinin ve sağlık personelinin manevi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak bütüncül bakımın sağlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Din görevlileri, sağlık hizmeti ortamına ruhani ve pastoral bir bakış açısı getiren eğitimli profesyonellerdir. Özellikle Hollanda'da "sağlık kalite kanunu" kapsamınca sağlık kurumlarında yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş olup temel sağlık sigortasında temel bir hak olarak görülmüştür. Devlet tarafından ciddi bir bütçe ayrılmıştır. [95]

Birçok hastane ve sağlık kuruluşunda hastaları, aileleri ve sağlık personelini desteklemek için din görevlileri veya manevi bakım ekipleri bulunmaktadır. Yaşam sonu bakım ortamlarında, ölüm ve ölmenin duygusal ve manevi yönleriyle başa çıkmada bireyleri ve ailelerini desteklemek için, hastalık, ameliyat veya yaşam sonu durumlarının zorluklarını aşmaya çalışan bireylere manevi destek sunarlar. Din görevlileri genellikle çeşitli dini gelenekleri temsil eder ve hastanın inançlarına göre dini eşlik sunma konusunda yeteneklidir. Bu, hastanın talep ettiği şekilde dini ritüellerin, duaların veya ayinlerin kolaylaştırılmasını içerebilir. Din görevlileri, dini veya ruhani yönlerin ötesinde, hastaların ve ailelerinin duygusal refahını ele alarak bireylerin korkularını, kederlerini ve endişelerini ifade

[94]Thierfelder, C. "Pastoral care (Seelsorge) and spiritual care in Germany", *HTS Teologiese Studies/Theological Studies* 73/4 (2017), ss. 3-4.
[95] Karagül, A. "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", s. 6.

edebilmeleri için güvenli bir ortam oluşmasını sağlayarak genel psikolojik desteğe katkıda bulunurlar.[96]

Din görevlileri, tıbbi bakımı tamamlamak için sağlık uzmanlarıyla işbirliği içinde çalışır. Fiziksel, duygusal ve ruhsal sağlığın birbiriyle bağlantılı olduğunu kabul ederek hasta refahına bütünsel bir yaklaşım sağlamak için disiplinler arası ekiplere entegre olurlar. Din görevlileri, sağlık çalışanlarının sıklıkla yaşadığı zorlukların ve duygusal yükün farkında olarak hizmetlerini sağlık personeline de sunmaktadır. Sağlık personeline danışmanlık ve destek sağlayarak sağlık kurumu içinde destekleyici bir ortam oluştururlar. Yaşam sonu durumlarında, din görevlileri hastalara ve ailelerine rahatlık ve manevi rehberlik sağlamada hayati bir rol oynarlar. Yas tutma sürecine yardımcı olurlar ve bireylerin bu zorlu dönemde anlam ve teselli bulmalarına yardımcı olurlar. Din görevlileri, tıbbi kararlarla ilgili etik ikilemleri aşmada bireylere ve ailelere yardımcı olabilirler. Dini ilkelerle uyumlu ahlaki rehberlik sunarlar ve etik hususları ele almak için sağlık ekipleriyle birlikte çalışırlar.[97]

Din görevlileri, daha geniş bir topluluk içinde manevi refahı ve dayanıklılığa destek vermek için eğitim oturumları, atölye çalışmaları ve destek grupları sunarak topluma erişim programları düzenleyebilirler.[98]

Özetle, hastanelerdeki din görevliliği hizmetleri geleneksel dini rollerin ötesine geçerek daha geniş bir manevi ve duygusal destek yelpazesini kapsar. Sağlık ekipleriyle iş birliği içinde çalışan din görevlileri, sağlık hizmetleri ortamında hasta bakımına yönelik katkıda bulunurlar.

3.2.3. Eğitim Kurumları

Eğitim kurumlarında, din görevlilerinin veya manevi bakım ekiplerinin varlığı, öğrencilerin, öğretim üyelerinin ve personelin manevi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak destekleyici ve kapsayıcı bir ortam oluşturmaya hizmet eder. [99]

[96] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling"*, s. 31.
[97] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling*", s. 34.
[98] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling"*, s. 35.
[99] Hammond, D. & Kirkland, J. "Developing Pastoral Care in The Primary School: A Model For Growth And Development", içinde Kenneth David-Tony Charlton (ed.), *Pastoral Care Matters in Primary and Middle Schools,* New York: Routledge, 1996, s. 43.

Hollanda'da özellikle manevi bakım uzmanı olmak için hem yüksekokul hem üniversite düzeyinde eğitim verilmektedir. Manevi bakım için verilen eğitimler stajlarla ve üniversite harici kurslarla da desteklenmektedir.[100] İngiltere'de ise eğitim ortamlarında, manevi danışmanlık hizmeti sunma geleneği 60 yılı aşmaktadır.[101]

Eğitim kurumlarındaki din görevlileri ve manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler öğrencilere, öğretim üyelerine ve personele danışmanlık hizmetleri sunarlar. Bireylerin kişisel zorlukları, akademik stresi veya refahlarını etkileyen diğer konuları tartışmaları için destek sağlarlar. Eğitim topluluğu içindeki çeşitli inançlara dayalı olarak dini tartışmaları, dua seanslarını veya diğer manevi uygulamaları kolaylaştırabilirler. Kampüslerdeki dini inanç çeşitliliğinin farkında olan din görevlileri genellikle çeşitli inanç geleneklerine uyum sağlarlar. Farklı dini geçmişlere sahip öğrencilerin ve personelin kendilerini bulundukları topluluğa ait ve desteklenmiş hissetmelerini sağlamak için dini törenleri, kutlamaları ve etkinlikleri kolaylaştırırlar. Din görevlileri, değerler, etik ve kişisel sorumluluk hakkında konuşmalar yaparak öğrencilerin karmaşık ahlaki ikilemlerini aşmalarına ve stres ve belirsizlikle başa çıkmalarına yardımcı olurlar. Öğrenciler ve personel arasında aidiyet, birlik ve karşılıklı destek duygusunu teşvik eden etkinlikler düzenler ve bunlara liderlik ederler. [102]

Din görevlileri genellikle farklı dini veya ruhani geçmişlere sahip bireyler arasında anlayış ve saygıyı teşvik etmek için dinler arası diyaloğu kolaylaştırırlar. Böylece daha kapsayıcı ve uyumlu bir kampüs ortamının oluşmasına katkıda bulunmuş olurlar. Din görevlileri maneviyat, kişisel gelişim ve etik karar verme ile ilgili konularda eğitim programları, seminerler, stres azaltma atölyeleri, farkındalık seansları ve duygusal dayanıklılığı teşvik eden diğer faaliyetler gibi önleyici tedbirler uygulayarak ruh sağlığı ve esenliğine katkıda bulunurlar. Din görevlileri, hizmetlerini fakülte ve personel üyelerine de sunmaktadır.[103]

---

[100] Karagül A. "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", s. 6.
[101] Calvert M. "From 'Pastoral Care' to 'Care': Meanings and Practices", Pastoral Care in Education 27/4 (2009), 267.
[102] Hammond D. & Kirkland, J. "Developing Pastoral Care in The Primary School: A Model For Growth And Development", s. 48.
[103] Ryall A. & Goddard G. & Travis I. "Co-Ordination In Personal And Social Education", içinde Kenneth David-Tony Charlton (ed.), *Pastoral Care Matters in Primary and Middle Schools,* New York: Routledge, 1996, s. 58.

Temelinde, eğitim kurumlarındaki din görevlileri ve manevi bakım ekipleri, tüm akademik topluluğun bütünsel gelişimine ve esenliğine katkıda bulunan çok yönlü bir rol oynamaktadır. Onların varlığı, akademik kaygıların ötesine geçerek bireylerin yaşamlarının manevi, duygusal ve ahlaki boyutlarını ele alan destekleyici ve kapsayıcı bir ortamı teşvik etmektedir.[104]

3.2.4. Cezaevleri ve Islah Tesisleri

Din görevlileri ıslahevlerindeki mahkumlara manevi bakım hizmetleri sunarak cezaevinin zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olabilir ve manevi rehberlik sunabilirler. Cezaevleri ve ıslah tesisleri bağlamında, papazları ve dini kuruluşları içeren Adalet Bakanlığı, ceza adaleti sistemi içindeki bireylere manevi bakım ve rehberlik hizmeti sağlamanın hayati bir yönüdür. [105]

Cezaevi hizmetlerinde görev alan din görevlileri mahkumlara manevi rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunar. Hollanda örneğinde olduğu gibi hapishanelerde bu hizmet temel bir hak olarak görülmektedir.[106] Manevi bakım ve rehberlik hizmeti sunanlar hapsedilmenin kendine özgü zorluklarının farkında olarak, bireylerin inançlarını keşfetmeleri, bağışlanma aramaları ve umut bulmaları için güvenli bir alan sağlarlar. Din görevlileri, mahkumların farklı dini inançlarına uyum sağlamak için ıslah tesislerinde dini hizmetleri, ritüelleri ve törenleri kolaylaştırırlar. Bu faaliyetler dini toplantıları, ibadet hizmetlerini ve ayinleri içerebilir ve mahkumların inançlarını uygulamalarına olanak tanır.[107]

Cezaevi hizmeti, mahkumları ahlaki ve etik seçimler hakkında tartışmalara dahil etmeyi içerir. Din görevlileri, kişisel düşünmeyi, sorumluluğu ve olumlu değişim taahhüdünü teşvik etmek için bireylerle birlikte çalışarak hapsedilenlerin ahlaki ve manevi gelişimine katkıda bulunurlar. Cezaevi hizmetleri mahkumların ötesinde ailelerine de destek sağlar. Din görevlileri, ailelerin sevdikleri birinin cezaevinde olmasının getirdiği zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için danışmanlık, rehberlik ve kaynaklar sunabilir.[108]

---

[104] Ryall A. & Goddard G. & Travis I. "Co-Ordination In Personal And Social Education", s. 70.
[105] Brault, E. R. "Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?", Journal of Pastoral Care & Counseling Volume 68/3 (2014), s.1.
[106] Karagül A."Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", s. 6.
[107] Brault E. R. "Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?", s. 2-3.
[108] Brault E. R. "Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?", s. 4.

Din görevlileri, rehabilitasyon programları geliştirmek ve uygulamak için ıslah makamlarıyla iş birliği yapabilir. Bu programlar suç davranışının temel nedenlerini ele almaya, kişisel dönüşümü teşvik etmeye ve bireylerin topluma yeniden entegre olması için hazırlamaya odaklanır. Bireylerin yüksek stres ve çatışmalarla karşı karşıya kalabildiği ıslah tesislerinde din görevlileri kriz müdahalesi sağlarlar. Şiddet olayları, kayıplar veya kişisel mücadeleler gibi kriz zamanlarında duygusal ve manevi destek sunarlar.[109]

Mahkumlar cezalarının sonuna yaklaşırken, din görevlileri mahkumların topluma yeniden katılmaları için hazırlanmalarına yardımcı olur. Bu, hapsedilmeden toplum hayatına geçişle ilgili manevi, duygusal ve pratik zorlukların ele alınmasını içerir. Suçlular, mağdurlar ve toplum arasında iyileşme ve uzlaşma için çalışırlar. Din görevlileri, mahkumlara kişisel gelişim ve beceri geliştirme fırsatları sunmak, bir amaç duygusu ve gelecek için umut beslemek için ıslah tesislerindeki eğitim ve mesleki programları ile işbirliği yapabilirler.[110]

Özetle, ceza infaz kurumlarındaki cezaevi hizmetleri geleneksel manevi bakım ve rehberlik hizmetinin ötesine geçerek hapsedilmiş bireylerin manevi, ahlaki ve rehabilitasyon ihtiyaçlarını ele alır. Hapsedilmenin zorluklarıyla yüzleşenlere umut, şifa ve olumlu dönüşüm getirmeyi amaçlar.

3.2.5. Toplum Kuruluşları

Sosyal hizmet kuruluşları ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar maddi veya pratik ihtiyaçların ötesine geçen bütünsel destek hizmetleri sunmak için hizmetlerine manevi bakım ilkelerini entegre ederler. Böylece toplum sağlığında duygusal ve ruhsal esenliği sağlamayı amaçlarlar.[111]

Bu kuruluşlardaki manevi bakım ve rehberlik ilkeleri, çeşitli yaşam zorluklarıyla karşılaşan bireylere yada ailelere duygusal ve manevi danışmanlık sağlamayı içerir. Yas ve travmanın bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini dikkate alarak, özel destek sağlamak için manevi bakım ve rehberlik ilkeleri uygulanır.[112]

---

[109] Brault E. R. "Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?", s. 5.
[110] Brault E. R. "Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?", 6.
[111] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" London: The Nuffield Trust, 2001, s. 2.
[112] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" s. 3.

Doğal afetler, ekonomik zorluklar veya toplum genelindeki zorluklar gibi kriz zamanlarında, manevi bakım ve rehberlik ilkelerine sahip kâr amacı gütmeyen kuruluşlar krize müdahale hizmetleri sunarlar. Bu krize müdahale hizmeti, krizlerin hemen ardından bireylerin başa çıkmalarına yardımcı olmak için acil, duygusal ve manevi desteği içerir. Krize müdahale hizmeti, bireylerin bir araya gelmesini, deneyimlerini paylaşmasını ve birbirlerini desteklemesi için alanlar yaratmayı, aidiyet ve dayanışma duygusu oluşturmayı içerir. Bazı toplum kuruluşları, manevi bakım ilkelerinden yararlanan inanç-bilgilendirilmiş programları entegre ederler. Bu programlar, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için inanç ve kültürel bağlamda manevi unsurları içeren destek grupları, atölye çalışmaları veya etkinlikleri içerebilir.[113]

Manevi bakım ve rehberlik ilkeleri, bireyler ve aileler için stres azaltma, duygusal refah ve dayanıklılık geliştirmeyi teşvik eden faaliyetler düzenlemeyi içerebilirler. Toplumsal zorluklara neden olan sistemik sorunları ele alabilir ya da daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmak için çalışabilirler.[114]

Bazı toplumsal kuruluşlar manevi bakım ve rehberlik ilkeleri rehberliğinde ev ziyareti programları uygularlar. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti sunanlar, bireylere ve ailelere evlerinin rahatlığında duygusal ve manevi destek sağlar, belirli ihtiyaçları ele alır ve toplum bilinci duygusunu teşvik ederler.[115]

Bazı toplum temelli kuruluşlar manevi bakım ve rehberlik ilkelerini destek hizmetlerine dahil ederek bireylerin ve ailelerin manevi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayabilirler.[116]

Özetle, manevi bakım ve rehberlik ilkelerinin kâr amacı gütmeyen kuruluşların ve sosyal hizmet kuruluşlarının hizmetlerine entegre edilmesi bireylerin ve toplulukların genel refahını artırır.

---

[113] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" ,s. 5.
[114] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" ,s. 9.
[115] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" ,s. 11.
[116] Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S.& Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach*" , s. 13.

3.2.6. Silahlı Kuvvetler

Askeri din görevlileri, görevleri sırasında askeri personelin manevi ihtiyaçlarına odaklanarak, konuşlanma, savaş ve kriz zamanları gibi zorlu durumlar dahil olmak üzere geniş bir yelpazede destek sağlarlar. Bu destek, sadece dini liderlik ve rehberlikle sınırlı kalmaz, aynı zamanda askeri personelin duygusal ve zihinsel refahını güçlendirmeyi amaçlar. Zorlu görev koşullarında çalışan askeri personelin karşılaştığı stres, kaygı ve duygusal zorluklarla baş etmelerine yardımcı olmak için de manevi bakım ve rehberlik hizmetleri sunarlar.

Aynı zamanda, farklı dini inançlara sahip olan askeri personelin ihtiyaçlarına saygı gösterir ve çok kültürlü bir ortamda dinî destek sunma becerilerini kullanırlar. Sadece dinî ritüel ve ibadetlere rehberlik etmekle kalmaz, aynı zamanda bireyler arası iletişim ve uyumun güçlendirilmesine de katkıda bulunurlar. Böylece, askeri personel hem profesyonel görevlerini yerine getirme konusunda daha etkili olabilir, hem de kişisel refahlarını sürdürebilirler.[117]

3.2.7. Kriz ve Afet Müdahalesi

Deprem gibi doğal afetler sonrasında manevi bakım, afetten etkilenen bireylere ve topluluklara duygusal ve manevi destek sağlamada çok önemli bir rol oynar.

Papazlar ve manevi bakım ekipleri de dahil olmak üzere afet yardım kuruluşları genellikle acil kriz müdahalesi sağlamak için hızla harekete geçerler. Afetten kısa bir süre sonra sahada olabilirler ve travma yaşamış olanlara teselli ve destek sunabilirler. Afet müdahalesinin ilk aşamalarında manevi bakım ekipleri acil durum barınaklarında bulunabilir.[118]

Din görevlileri ve manevi bakım ve rehberlik uzmanları yas ve travma danışmanlığı sunmak üzere eğitilmiştir. Bireylerin sevdiklerini, evlerini kaybetmeleriyle ve depremin yol açtığı genel yıkımla başa çıkmalarına yardımcı olurlar. Bu destek hem acil hem de uzun vadeli iyileşme aşamalarını kapsar. Afet yardım kuruluşları ile koordinasyon içinde çalışan

[117] "Pastoral care in the military and pastoral decisions in the current European context", https://www.ccee.eu/pastoral-care-in-the-military-and-pastoral-decisions-in-the-current-european-context/?lang=en (12.12.2023).
[118] Haußmann, A. & Fritz, B. "Pastoral Care During Covid-19-Crisis - First Results", Project „Pastoral Care during COVID-19", Kasım 2020, Teoloji Semineri, Heidelberg Üniversitesi, s. 3.

din adamları ve toplum liderleri, toplum iyileştirme hizmetleri düzenleyebilirler. Bu hizmetler arasında dua toplantıları, anma etkinlikleri yada topluluk ve destek duygusunu geliştirmeye yönelik diğer ritüeller yer alabilir.[119]

Din görevlileri genellikle bireylerin zor zamanlarında inançlarından güç ve rahatlık bulmalarına yardımcı olmak için manevi kaynaklar ve rehberlik sağlarlar. Örneğin, bu hizmet dini metinlerin paylaşılması, duaların okunması veya iyileşme sürecinin bir parçası olarak dini ritüellerin kolaylaştırılması olabilir.[120]

Manevi bakım ve rehberlik uzmanları, duygusal esenliğe kapsamlı bir yaklaşım sağlamak için genellikle ruh sağlığı uzmanlarıyla iş birliği yaparlar.

Manevi bakım ve rehberlik aynı zamanda ilk müdahale ekiplerini ve yaptıkları işin duygusal etkileriyle başa çıkmaya çalışan acil durum personelini de kapsar. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti sunanlar afet müdahalesinde ön saflarda yer alanlara da destek sağlarlar. Manevi bakım ve rehberlik hizmetini sunanlar uzun vadeli iyileşme aşamasında da hizmete devam ederler. Toplumlar yeniden inşa edilirken onlarla çalışır ve süregelen duygusal ve ruhani ihtiyaçları ele alırlar.[121] Manevi bakım ve rehberlik, afet yardım kuruluşları ve diğer paydaşlarla işbirliği yaparak, önemli bir depremin ardından iyileşmeyi, dayanıklılığı ve toplumun toparlanmasını teşvik etmede kritik bir rol oynar.[122]

Özetle, manevi bakım ve rehberlik hizmetini afete müdahale çalışmalarına entegre etmek, pratik ihtiyaçların yanı sıra duygusal ve ruhsal refaha öncelik veren çok yönlü bir yaklaşımı gerektirir. Amaç, afetten etkilenen bireylerin ve toplulukların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan bütüncül bir destek sunmaktır.

3.2.8. Çevrimiçi ve Telemanevi Bakım

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, bazı manevi bakım ve rehberlik hizmetleri çevrimiçi olarak veya tele manevi bakım platformları aracılığıyla sunulmakta ve coğrafi konumdan bağımsız olarak bireylere destek sağlamaktadır. Çevrimiçi ve tele manevi bakım

[119] Haußmann F.“Pastoral Care During Covid-19-Crisis - First Results”, s.5.
[120] Hirono, T. & Blakel, M. E. “The Role of Religious Leaders in the Restoration of Hope Following Natural Disasters”, *SAGE Open*, 7/2 (2017), s. 5.
[121] Hirono, T. & Blakel, M. E. “The Role of Religious Leaders in the Restoration of Hope Following Natural Disasters”, s.5.
[122] Hirono, T. & Blakel, M. E. “The Role of Religious Leaders in the Restoration of Hope Following Natural Disasters” s.6.

teknolojinin ilerlemesiyle birlikte giderek yaygınlaşmakta ve bireylere pastoral desteğe uzaktan erişim sağlamaktadır.[123]

Çevrimiçi ve tele manevi bakım platformları, coğrafi engelleri aşarak destek hizmetlerine erişilebilirliği artırır ve yüz yüze seanslara katılmakta zorluk çekebilecek bireyler için manevi bakım ve rehberlik hizmetini daha kolay hale getirir. Manevi bakım ve rehberlik uygulayıcıları sanal platformlar aracılığıyla danışmanlık seansları düzenleyerek geniş bir yelpazede duygusal ve manevi destek sunarlar. Bu seanslar yas, stres, ilişki zorlukları ve kişisel gelişim gibi konuları ele alabilir ve fiziksel mesafeye rağmen bir bağlantı duygusunu teşvik edebilir.[124]

Telemanevi bakım, bireylerin uzaktan dini veya ruhani uygulamalara katılmalarına olanak tanıyan sanal dua seanslarını ve ruhani rehberliği içerir. Sanal platformlar, bireylerin düşüncelerini, endişelerini ve duygularını manevi bakım ve rehberlik sağlayıcılarıyla paylaşmaları için gizli ve güvenli alanlar sağlar. Bu gizlilik, güven inşa etmek ve açık iletişimi teşvik etmek için çok önemlidir. Telemanevi bakım, bireylerin farklı zaman dilimlerine ve yoğun programlarına uyum sağlayarak oturumların planlanmasında esneklik sağlar böylece farklı zaman kısıtlamaları olan kişiler için erişilebilir hale gelir.[125]

Çevrimiçi manevi bakım, özellikle pandemi gibi kriz veya izolasyon dönemlerinde faydalıdır. Fiziksel mesafe önlemlerinin yüz yüze etkileşimleri sınırlayabileceği durumlarda bile bireylerin zamanında destek ve bağlantı almasını sağlar. Sanal platformlar çok kültürlü ve kapsayıcı manevi bakım ve rehberlik hizmetine olanak sağlar. Tele manevi bakım, bireysel danışmanlığın ötesine geçerek eğitim amaçlı web seminerleri ve atölye çalışmalarını da kapsar. Bu sanal etkinlikler maneviyat, ruh sağlığı ve kişisel gelişimle ilgili konuları da kapsar ve böylece daha geniş bir kitleye ulaşırlar.[126]

Manevi bakım ve rehberlik uygulayıcıları makaleler, videolar ve kendi kendine yardım materyalleri gibi çevrimiçi kaynakları sanal oturumlarına entegre edebilirler. Bu, sağlanan desteği zenginleştirir ve bireyleri kişisel gelişim için ek araçlarla güçlendirir.[127]

---

[123] Young, W. "Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care", *Theology and Science*, 20:1 (2022), ss. 6-22.
[124] Young, W. "Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care", s. 8.
[125] Young, W. "Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care", s. 9.
[126] Young, W. "Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care", s. 10.
[127] Young, W. "Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care", s. 15.

Özetle, çevrimiçi ve tele manevi bakım, pastoral destek sunumunu dönüştürerek daha erişilebilir, esnek ve kapsayıcı hale getirmiştir. Sanal platformlardan yararlanarak, bireyler manevi bakım sağlayıcılarıyla uzaktan bağlantı kurabilir, bir topluluk duygusunu teşvik edebilir ve dijital çağda duygusal ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilirler.

3.2.9. Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezleri

Huzurevlerinde ve yaşlı merkezlerinde, papazlar veya manevi bakım rehberleri, yaşlı bireylerin benzersiz manevi ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamada çok önemli bir rol oynamaktadır. Din görevlileri, yaşlıların bireysel manevi geçmişlerini, inançlarını ve değerlerini anlamak için manevi değerlendirmeler yapar. Daha sonra, yaşlıların tercihlerine göre dua, sohbet ve dini ritüelleri içerebilecek özel manevi destek sağlarlar.[128]

Din görevlileri, yaşlı bakım tesisi içinde dini hizmetler, kutlamalar ve etkinlikler düzenler ve yönetir. Bu faaliyetler, yaşlıların çeşitli dini bağlılıklarına hitap ederek, ortak inanç uygulamaları yoluyla bir grup duygusunu teşvik eder. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler, emeklilik, arkadaş veya aile üyelerinin kaybı veya sağlık sorunlarıyla başa çıkma gibi yaşlanmayla ilişkili yaşam geçişlerinde yaşlılara danışmanlık hizmeti sunar. Bu destek, bireylerin bu geçişlerde anlam ve amaç bulmalarına yardımcı olur.[129]

Kayıp ve kederin yaygın olduğu yaşlı bakım tesislerinde din görevlileri, toplumdaki akranlarının veya arkadaşlarının ölümünü yaşayan yaşlılara keder desteği sağlar. Bu bireysel danışmanlık veya grup destek seanslarını içerebilir. Din görevlileri, yaşamlarının sonuna yaklaşan yaşlılara özel yaşam sonu manevi bakım hizmeti sunmaktadır. Bu, varoluşsal kaygıları ele almayı, rahatlık sağlamayı ve yaşam, ölüm ve miras hakkında anlamlı konuşmaları kolaylaştırmayı içerir. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler, yaşlıların sohbet etmek için, grup etkinlikleri yapmak ve birbirlerine destek olmak için bir araya gelmeleri için fırsatlar oluşturur, aidiyet ve arkadaşlık duygusunu teşvik ederler.[130]

Din görevlileri, bireyselleştirilmiş manevi bakım sağlayarak yaşlılarla bire bir ziyaretler gerçekleştirirler. Bu ziyaretler, kişisel bir bağ kurarak yaşlıların duygu ve düşüncelerini gizli ve destekleyici bir ortamda ifade etmelerine olanak tanır. Manevi bakım

[128] Goddard, D. "*Pastoral Care In Times Of Death And Dying",* Kansas City: Beacon Hill Press, 2009, s. 23.
[129] Goddard, D. "*Pastoral Care In Times Of Death And Dying",* s. 25.
[130] Goddard, D. "*Pastoral Care In Times Of Death And Dying",* s. 28.

ve rehberlik hizmeti verenler yaşlıların doğum günlerini kutlar ve böylece olumlu ve onaylayıcı bir topluluk kültürü pekişir.[131]

Din görevlileri maneviyat, yaşlanma ve ruh sağlığı ile ilgili konularda eğitim programları düzenleyebilirler. Bu programlar, yaşlılara kendi esenliklerini daha iyi anlamaları için değerli bilgiler ve kaynaklar sağlar. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler, yaşlı bakım tesislerinde sağlık uzmanları ve sosyal hizmet uzmanları da dahil olmak üzere daha geniş bir bakım ekibiyle iş birliği yapar. Bu disiplinler arası yaklaşım, yaşlıların fiziksel, duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarına bütüncül ve entegre bir yaklaşım sağlar.[132]

Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin geleneğe, inanca ve bireylerin eğitim ve niteliklerine göre değişebileceğini unutmamak önemlidir. Ayrıca, manevi bakım ve rehberlik kriz durumlarıyla sınırlı olmayıp, genellikle toplum içinde devam eden manevi desteğin ayrılmaz bir parçasıdır. Her dinin kendi öğretileri ve ritüelleri doğrultusunda şekillenen manevi bakım ve rehberlik, yaşanılan toplumun kültürü, demografik faktörler ve bireylerin günlük yaşamdaki zorluklarla başa çıkmalarına odaklanabilir. Manevi bakım ve rehberlik, kriz durumlarıyla sınırlı olmayıp, genellikle toplum içinde devam eden manevi destek süreçlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Dua, meditasyon ve ritüeller gibi dini uygulamalar, bireylerin manevi ihtiyaçlarına hitap etmede kullanılabilir, ancak her durumda, duyarlılık ve özelleştirilmiş bir yaklaşım gereklidir. Manevi bakım ve rehberlik, dini liderlerin (papazlar, rahipler, imamlar) ve diğer manevi bakım sağlayıcılarının eğitim düzeyi, nitelikleri ve müdahale yöntemlerine bağlıdır. [133]

Özetle, yaşlı bakım merkezlerindeki din görevlileri ve manevi bakım ve rehberlik hizmeti verenler, yaşlıların manevi ve duygusal ihtiyaçlarını ele alarak refahlarına önemli ölçüde katkıda bulunurlar. Bireysel destek, grup etkinlikleri planlama ve özel yaşam sonu bakımının bir kombinasyonu yoluyla manevi bakım ve rehberlik, huzurevleri ve yaşlı bakım merkezlerindeki bireylerin yaşam kalitesini artırır.

[131] Goddard D. "*Pastoral Care In Times Of Death And Dying"*, s. 29.
[132] Goddard D. "*Pastoral Care In Times Of Death And Dying"*, ss. 30-31.
[133] Lynch G. "*Pastoral Care & Counselling"*, s. 35.

4. TÜRKİYE'DE MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK HİZMETİNİN ROLÜ, ETKİSİ VE TOPLUMSAL KABULÜ

4.1. Türkiye'deki Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Ruhsal ve Psikososyal Sağlık Üzerindeki Etkileri

Manevi bakım ve destek hizmetleri, bireyin biyopsikososyal boyutlarını kapsayarak manevi boyutunu da içeren bütüncül bir yaklaşım benimsemektedir. Bu holistik perspektif, başvurana kapsamlı destek sağlanarak olumlu etkiler ortaya koyabilecek bir potansiyele sahiptir. Manevi bakım ve destek hizmetleri, sadece dini yardım anlayışını aşarak, aynı zamanda dini konulardaki zorlukları ele alarak daha geniş bir perspektifle faaliyet gösterir. Bu çerçevede, manevi destek hizmetleri, dini boyuttaki sorunları anlamak ve çözümlemek adına daha geniş kapsamlı işbirlikleri ve çalışmalara odaklanmaktadır.[134]

Bu bağlamda, manevi bakım ve destek hizmeti verenler, bireyleri bütüncül (holistik) bir bakış açısıyla ele almakta ve parçacı bir yaklaşımı benimsememektedir.[135] Yani, bireylerin yaşadıkları sorunları sadece anlamakla kalmayıp, aynı zamanda onları çok yönlü bir perspektifle anlamaya ve desteklemeye odaklanan bir yaklaşım benimsenmektedir. Bu kapsamlı perspektif, manevi bakım ve destek hizmetlerinin etkinliğini artırabilir ve bireylerin içsel keşif ve dönüşüm süreçlerine daha derinlemesine katkı sağlayabilir. Manevi bakım ve destek hizmeti verenler, bireyleri yönlendirmek yerine, onları etkilemeye dönük bir tutum benimsemekte ve bireylere kendi gerçekliklerini keşfetme sürecinde rehberlik etmenin yanında kimlikle ilgili sorunların çözülmesine de odaklanmaktadır. Bu zorlu sürece disiplinler arası bir yaklaşımla bakılıp bireylerin manevi ve dini inançlarının yanı sıra sosyal hizmet, psikoloji, antropoloji gibi çeşitli bilim dallarından da faydalanılması gerekmektedir.[136]

Sosyal hizmet disiplini içinde, geçmiş yıllarda maneviyat temelli bir dizi önemli çalışma gerçekleştirilmiş ve bu alandaki araştırmalara Ali Seyyar, Abdulkadir Çekin, Emel Yeşilkayalı, Metin Erdem, Bedrettin Kesgin ve Hıdır Apak gibi önemli akademisyenler

[134] Wise, C. A. "*Pastoral Counseling: It's Theory and Practice"*, Harper & Brothers Publishers, New York, 1951, s.12.
[135] Schlauch, C. R. "Defining Pastoral Psychotherapy", *Journal of Pastoral Care*, Vol: 39, No: 3(1985), s. 223.
[136] Lynch, G. "*Pastoral Care & Counselling",* Sage Publications, London, 2002, s.1.

öncülük etmiştir. Bu araştırmalar, sosyal hizmet alanındaki maneviyatın rolünü, önemini ve etkisini anlamaya yönelik değerli katkılar sağlamıştır.[137]

Sosyal hizmet alanında görev yapan din görevlilerinin öz yeterlik algıları alanında yapılan çalışmanın sonuçlarına göre ise sosyal hizmet kurumlarındaki din hizmetleri için ihtiyaç odaklı ve değer temelli eğitim programları geliştirilmesi önerilir. Sosyal hizmetler kurumlarında görev yapan din görevlilerinin öz yeterlik algılarına göre ortaya çıkan ve en çok ihtiyaç duydukları konular olan uygulama eğitimleri, göreve başlamadan önce staj sürecinde rehberlik almaları ve süpervizyon çalışmaları üzerine bilimsel araştırmaların ve kurumsal işbirliklerinin devam etmesinin gerektiği olarak ifade edilmektedir.[138]

Var olan literatürdeki çalışmalara rağmen, özellikle sosyal hizmet perspektifiyle ele alınan kurumsal düzeydeki manevi bakım ve destek hizmetleri konusu henüz yeterince derinlemesine incelenmiş değildir. Bu bağlamda, kurumsal düzeyde sunulan manevi bakım ve destek hizmetlerinin etkileri, süreçleri ve bu hizmetlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alanda gerçekleştirilecek daha geniş kapsamlı çalışmalar, sosyal hizmet perspektifinden manevi destek hizmetlerinin daha etkili ve anlamlı bir biçimde uygulanması için önemli bir temel oluşturabilir.

Korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve diğer özel durumlar gösteren bireyler arasında ortaya çıkan psiko-sosyal sorunlar, genellikle kompleks bir etki ağından kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, aile içindeki dinamiklerden, ekonomik sıkıntılara, sağlık sorunlarından toplumsal dışlanmaya kadar geniş bir spektrumu içermektedir. Bireylerin bu gruplarda yer alması, genellikle çeşitli zorluklar ve maruz kalınan risk faktörleriyle ilişkilidir. Bu bağlamda, sadece temel bakım hizmetleri ve geleneksel sosyal hizmet uygulamalarının yetersiz kaldığı görülmektedir. Sorunların çözümüne yönelik daha etkili bir strateji benimsemek amacıyla, çeşitli profesyonel disiplinlerin entegre edildiği bütüncül bir yaklaşım önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım, psiko-sosyal sorunların yalnızca yüzeyde değil, aynı zamanda kök nedenlerinde derinlemesine bir anlayış geliştirme ve kişiye özel çözümler üretme amacını taşımaktadır. Multidisipliner bir ekip yaklaşımıyla bireyin

[137] Kesgin, B. & Erdem, M. "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/16 (2018), s. 71.
[138] Ege, R. & Yazıbaşı, M.A. "Sosyal Hizmet Alanında Görev Yapan Din Görevlilerinin Öz Yeterlik Algıları" Dini Araştırmalar , vol.24, no.61, 249-280, 2021.

yaşadığı zorlukların tüm boyutlarını kapsayan bir değerlendirme yapılmalıdır. Ekonomik, sosyal, psikolojik ve sağlık alanlarında uzmanlaşmış profesyonellerin bir araya gelerek, bireyin ihtiyaçlarına özgü ve kapsamlı çözümler üretebilmeleri sağlanmalıdır. Bu strateji, sadece semptomları değil, aynı zamanda sorunların temel sebeplerini de hedef alarak daha etkili bir müdahale imkânı sunabilir.

Korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve benzeri özel durumlar gösteren bireyler arasında ortaya çıkan psiko Korunmaya muhtaç çocuklar, yaşlılar ve benzeri özel durumlar gösteren bireyler arasında ortaya çıkan psiko-sosyal sorunların çözümü için daha kapsamlı ve özelleştirilmiş bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür sorunlar genellikle aile içi problemlerden ekonomik zorluklara, sağlık sorunlarından toplumsal dışlanmaya kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkabilmektedir. Geleneksel sosyal hizmet uygulamalarının yanı sıra temel bakım hizmetlerinin ötesine geçen, psikolojik destek, eğitim ve mesleki rehberlik gibi çeşitli uzmanlık alanlarından destekleri içeren bütüncül bir stratejinin benimsenmesi, bu bireylerin karşılaştığı sorunların daha etkili bir şekilde ele alınmasına olanak tanıyabilir. Bu noktada, bireylere özgü ihtiyaçların dikkate alındığı ve çoklu disiplinlerin bir araya geldiği bir yaklaşımın benimsenmesi, sorunlara daha etkili çözümler bulunmasına katkı sağlayabilir.[139]

Her bireyin temel yaşamsal gereksinimlerin ötesinde manevi ihtiyaçlara sahip olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu manevi ihtiyaçlar, yaşamın derin ve kişisel boyutlarına, anlamına, amacına ve önemine işaret eder. Bu bağlamda, sosyal hizmet yaklaşımlarının yalnızca fiziksel ve sosyal ihtiyaçlara odaklanması yetersiz kalabilir. Bireylerin manevi ihtiyaçlarının anlaşılması ve tatmin edilmesi, daha sağlıklı bir psiko-sosyal denge kurma açısından önemlidir. Manevi ihtiyaçların karşılanması, bireylerin yaşamlarındaki derin anlam arayışlarına destek olabilir ve bu da genel refahlarını artırabilir. Bu nedenle, sosyal hizmet profesyonelleri, bireylerin manevi boyutlarını anlamak ve bu ihtiyaçlara uygun destek sağlamak için daha kapsamlı bir yaklaşım benimsemelidir.[140]

Sonuç olarak, manevi bakım ve destek hizmetleri, bireylerin biyopsikososyal boyutlarını Sonuç olarak, manevi bakım ve destek hizmetleri, bireylerin biyopsikososyal boyutlarını anlamaya ek olarak manevi boyutlarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yaklaşım, bireylere bütünsel destek sağlayarak olumlu etkiler

[139] Bayraktar, F. "*Yaşlılık Dönemi ve Problemleri",* İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2007, s. 144.
[140] Kesgin B. & Erdem M. "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", s. 75.

oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir. Manevi bakım ve destek hizmetleri, dini konulardaki zorlukları da içeren geniş bir perspektifle faaliyet gösterir. Bu kapsamda, manevi bakım ve destek hizmetleri, bireylerin yaşadıkları sorunları tüm yönleriyle anlamaya ve desteklemeye odaklanmaktadır. Özellikle kurumlarda sosyal hizmet perspektifiyle yürütülen manevi bakım ve destek hizmetleri konusunda yeterli bir inceleme gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, kurumsal düzeyde sunulan manevi destek hizmetlerinin etkileri, süreçleri ve bu hizmetlerin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda gerçekleştirilecek daha kapsamlı çalışmalar, sosyal hizmet alanında manevi bakım ve destek hizmetlerinin daha etkili ve anlamlı bir biçimde uygulanması için önemli bir temel oluşturabilir.

Manevi bakım ve destek hizmetleri bireylerin yaşamsal gereksinimlerinin yanı sıra manevi ihtiyaçlarını da ele alarak daha bütüncül bir hizmet sunma potansiyeline sahiptir. Bu hizmetler, bireylerin içsel keşif ve dönüşüm süreçlerine katkıda bulunabilir, yaşamlarındaki sorunlara çözümler sunabilir ve genel refahlarını artırabilir. Bu nedenle, manevi destek hizmetlerinin daha etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için ileri düzeyde araştırmalar ve kurumsal çabalar gereklidir.

4.2. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Türkiye'de Gelişimi

Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin bilinirliği konusunda eksiklikler yaşanmakta olup, bu duruma belirsiz haklar ve yetersiz hukuki altyapı, aynı zamanda personel sıkıntısı gibi faktörler de eklenmektedir. Bu nedenle, bu alanda akademik ve yapısal çalışmaların artırılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu bağlamda, ülkemizde ve uluslararası düzeyde yapılan akademik çalışmaların bireyler üzerindeki olumlu etkilerini kanıtlaması ve sistemlere entegre edilebilmesi önemlidir. Örnek olarak, engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine dair yapılan çalışma,[141] madde bağımlısı bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesini ele alan örnek bir uygulama,[142] huzurevi sakinlerinin manevi gereksinimlerini belirleme amacı güden bir araştırma,[143] kanser hastalarında manevi

[141] Kula, M. N. "Engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri". Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
[142] Ceylan, İ. "Madde bağımlısı bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi (Amatem örneği)" (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
[143] Dağcı, A. "Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

danışmanlık uygulamalarının kaygı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışma[144] ve olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberliği konu alan araştırma,[145] bu alandaki akademik ilerlemenin örneklerini sunmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, Türkiye'de 2019 yılında Diyanet İşleri Başkanlığının teşvikiyle bir meslek olarak kabul edilmiştir. Bu statü, "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı" adı altında Resmi Gazete'de yayımlanan 30929 sayılı mükerrer tarihli belge ile duyurulmuştur (25 Ekim 2019, Ek-2). Bu belge, manevi danışmanlık mesleğinin standartlarını ve seviyelerini belirleyerek, mesleğin resmi bir çerçeve içinde tanımlanmasını sağlamıştır.[146]

Manevi danışmanlık, Türkiye'de 2019 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan bir yönetmelikle bir meslek olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, manevi danışmanlık, bireylerin inanç dünyalarının hayatlarına olan etkilerini anlamalarına yardımcı olma sürecini içerir. Bu süreçte, danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunları ile başa çıkmalarında bütüncül bir yaklaşım benimsenir. Modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemler bir araya getirilerek, danışanların problem konusunda hedeflerine ulaşmalarına destek olunur. Bu yaklaşım, sadece bireyin psikolojik ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi boyutlarını da ele alarak kapsamlı bir destek sağlar. Yönetmelik, manevi danışmanlığın, danışanların yaşadıkları zorluklarla baş etmelerine, içsel dengeyi bulmalarına ve yaşamlarını daha anlamlı kılmalarına katkıda bulunmayı amaçlayan bir profesyonel hizmet olduğunu vurgular. Bu bağlamda, manevi danışmanlar, danışanların hedeflerine odaklanarak, onlara bütünlükçü bir rehberlik sunarlar.[147]

Bu teşebbüs, manevi danışmanlık alanında bir mesleki standart oluşturarak, bu alanda çalışan profesyonellerin eğitim, beceri ve deneyimlerini belirli bir standarda dayandırmayı amaçlamaktadır. Bu çabaların temel hedefi, manevi danışmanlık hizmetlerinin kalitesini yükselterek, bu alanda faaliyet gösterenlerin toplum içinde daha etkili bir rol oynamasını sağlamaktır. Standart bir mesleki çerçevenin oluşturulmasıyla birlikte, manevi danışmanların sahip olmaları gereken yeterlilikler belirlenir ve bu da alanın daha profesyonel

[144] Kurt, E. "Kanser hastalarında manevi danışmanlık uygulamalarının kaygı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi" (Yayımlanmış Doktora Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
[145] Gürsu, O. & Söylev, Ö. F. & Demirtaş, B. (ed.), "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar". Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
[146] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019, Ek-2.
[147] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019.

bir nitelik kazanmasına olanak tanır. Böylece manevi danışmanlar, bireylerin ve toplumun ruhsal ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde karşılık verebilir, bu alanda hizmet verenlerin güvenilirliği ve etkinliği artar. Böylece toplumda manevi danışmanlık hizmetlerine olan talep karşılanırken, aynı zamanda bu alanda faaliyet gösteren profesyonellerin yetkinlikleri ve standartları yükseltilir.

Ülkemizde, manevi danışmanlık hizmeti çeşitli alanlarda yaygınlaşmıştır. Yas danışmanlığı, bireylerin kayıpları, acıları ve zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olma amacıyla sunulan bir hizmettir. Sağlık alanında, hastaların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına odaklanarak onlara destek olmayı amaçlar. Bağımlılık ile mücadele merkezlerinde, bağımlılık sorunu yaşayan bireylere manevi rehberlik sağlanarak iyileşme sürecine katkıda bulunulur. Yetiştirme yurtlarında, çocukların ve gençlerin manevi gelişimlerine destek olmak için manevi danışmanlık hizmetleri sunulur. Cezaevlerinde, mahkumların rehabilitasyon süreçlerinde ruhsal ve manevi yönden desteklenmelerini sağlamak amacıyla manevi danışmanlar görev alır. Bu çeşitli alanlarda yaygınlaşan manevi danışmanlık, bireylerin çeşitli yaşam kontekstlerinde ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına hitap ederek toplumda pozitif bir etki bırakmayı hedefler.[148]

Ülkemizde manevi bakım ve rehberlik alanındaki süreç, 1989 yılında başlamıştır. Bu alandaki ilk uygulama, SHÇEK (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu) ile DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) arasında gerçekleşmiştir. İlk adım, 5 Aralık 1989 tarihinde Din Hizmetleri Daire Başkanlığının 12/1/232/1393 sayılı yazısıyla atılmıştır. Ardından, 27 Temmuz 1989 tarihinde 12.1/166/857 sayılı genelge ile il müftülüklerine ve SHÇEK'e bağlı kurum ve kuruluşlara bu konunun bildirilmesiyle uygulama hayata geçirilmiştir. 2011 yılında yayımlanan 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Sosyal Hizmetler Kanunu adı altında yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile önceki kanun hükmünde kararname yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni düzenleme ile sosyal hizmetler alanında daha kapsamlı ve güncel düzenlemeler yapılmış, mevcut ihtiyaçlara daha etkin bir şekilde cevap verilmesi amaçlanmıştır.[149]

2007 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında gerçekleşen bir protokol, manevi bakım ve rehberlik alanında önemli bir adımın atılmasına vesile olmuştur. Bu protokol kapsamında, 26 Ekim

[148] Ayten, A. "*Manevi danışmanlık ve rehberlik"* Cilt: 1. İstanbul: Dem Yayınları, 2018, s.54.
[149] Kodaman, N. B. "*Sosyal Bilimler Dergisi"*, Yıl: 25 (2012), s. 205.

2011 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yeniden yapılanması gerçekleştirilmiş ve bu süreçte Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttüğü hizmetler, özellikle Dini Rehberlik Daire Başkanlığı bünyesinde etkin bir şekilde devam ettirilmiştir. Bu revizyon, manevi bakım ve rehberlik alanında daha kapsamlı ve etkin bir hizmet sunma amacını taşımıştır.[150]

26 Şubat 2007 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) arasında bir iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol, manevi bakım ve rehberlik alanındaki hizmetlerin daha etkili ve kapsamlı bir şekilde yürütülmesini amaçlamıştır. İmzalanan protokol, manevi destek hizmetlerinin koordinasyonunu ve daha etkin bir şekilde sunulmasını sağlamak amacıyla önemli bir adım olmuştur.[151]

Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında yapılan iş birliği protokolü, gençlik ve spor alanındaki faaliyetlerin daha koordineli ve etkili bir şekilde yürütülmesini amaçlamaktadır. Bu protokol çerçevesinde, gençlerin sosyal, kültürel ve manevi gelişimine katkıda bulunmak amacıyla ortak projeler geliştirilmiş, spor alanında yapılan etkinliklerde manevi destek unsurları öne çıkarılmıştır. İş birliği protokolü, gençlerin sağlıklı bir şekilde yetişmelerini desteklemek, topluma daha fazla faydalı bireyler olmalarını sağlamak ve gençlik faaliyetlerini manevi bir perspektifle zenginleştirmek amacıyla imzalanmıştır.[152]

2012 yılında il müftülükleri tarafından oluşturulan sosyal hizmet komisyonları, içerisinde Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü temsilcilerini de barındırmaktadır. Bu komisyonlar, sosyal hizmet alanında faaliyet gösteren kurumlar arasında iş birliğini güçlendirmek, koordinasyonu sağlamak ve toplumun sosyal hizmet ihtiyaçlarını daha etkili bir şekilde karşılamak amacıyla kurulmuştur. Aynı zamanda, sosyal hizmet komisyonları aracılığıyla il müftülükleri, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü ile iş birliği içinde çalışarak sosyal yardım ve destek faaliyetlerini koordine etmekte ve toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal hizmetlere daha etkin bir şekilde yanıt vermeyi hedeflemektedir.[153]

26 Haziran-5 Temmuz 2015 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve diğer kamu kurumları arasında imzalanan protokoller kapsamında, Çocuk Destek Merkezlerinde

[150] Din Hizmetleri Raporu, 2016, s. 66.
[151] Diyanet İşleri Başkanlığı, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009 Ankara,* Ankara, Diyanet Yayınları, 2009, s.283.
[152] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 61.
[153] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 66.

barınan çocuklara yönelik özel çalışmalar hazırlanmıştır. Bu protokoller, çocukların ihtiyaçlarına yönelik daha etkili destek ve hizmetlerin sunulmasını amaçlayarak, kamu kurumları arasında iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Çocuk Destek Merkezlerinde barınan çocuklara yönelik yapılan çalışmalar, protokollerin belirlediği çerçevede gerçekleştirilmiş ve çocukların ihtiyaç duyduğu manevi destek, eğitim ve diğer sosyal hizmetleri içermiştir. Bu süreç, çocukların daha sağlıklı bir çevrede yetişmelerini desteklemek ve onların yaşamlarını olumlu yönde etkilemek amacıyla planlanmıştır.[154]

26-27 Aralık 2015 tarihlerinde Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında düzenlenen iki günlük çalıştay, önemli kararların alındığı bir platform olmuştur. Bu çalıştayın ardından, Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) yurtlarına sürekli bir personel görevlendirilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca, gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında daha etkin bir rol oynanması için başkanlığın personellerinin bu alanlara aktif katılımı teşvik edilmiştir. Bu kararlar, gençlerin barındıkları yerlerde daha güvenli ve destekleyici bir çevre bulmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.[155]

Manevi danışmanlık alanında Türkiye'de gerçekleşen çeşitli gelişmeler, 1989'dan bu yana başlayan süreçle birlikte ivme kazanmıştır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında başlatılan iş birliği, 2007'de protokol ile güçlenmiş, 2011'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından revize edilmiştir. Manevi danışmanlık, 2019 yılında resmi bir meslek olarak tanımlanmış, ulusal meslek standardı belirlenmiş ve bu alanda faaliyet gösteren profesyonellerin eğitim ve deneyimlerini standartlaştırmayı amaçlayan bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca, gençlik ve spor alanında yapılan iş birliği protokolleri, gençlerin sosyal, duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını daha iyi anlamak adına önemli adımlar atmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de manevi danışmanlık alanında gerçekleşen bu gelişmeler, bireylerin dinî ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal hizmetlerde daha etkin bir rol oynamak ve gençlerin holistik gelişimine katkıda bulunmak adına önemli bir temel oluşturmuştur.

Manevi Danışman (Seviye 6); İSG ve çevre koruma önlemleri çerçevesinde, yetkisi dâhilinde ve tanımlanmış görev talimatlarına göre; farklı yaşam dönemlerindeki

[154] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 63.
[155] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 62.

bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dinî ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla bireyle ve grupla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sunan ve mesleki gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişidir. "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı."[156]

Bu tanım, manevi danışmanlık mesleğinin belirli standartlara dayandırılarak resmi bir kimlik kazanmasını sağlamıştır. Tanımda belirtilen seviye ve standardizasyon, mesleğin nitelik ve yetkinliklerini belirlemede rehberlik etmektedir.

Bu gelişme, manevi danışmanlık alanında profesyonelleşme ve standartlaşma adına önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Resmi tanımlama, mesleki etik kuralların belirlenmesi, eğitim standartlarının oluşturulması ve bu alanda faaliyet gösterenlerin belirli bir standart üzerinden değerlendirilmesi gibi unsurları beraberinde getirebilir.

Manevi danışmanlık mesleğinin resmi tanımlanması, toplumda bu alana olan güveni artırabilir ve meslek mensuplarının daha etkin bir şekilde hizmet vermesine olanak tanıyabilir. Ayrıca, mesleğin standartlarının belirlenmiş olması, eğitim kurumlarına ve meslek birlikteliklerine rehberlik ederek kaliteli bir yetişmişlik sağlanmasına da katkıda bulunabilir.

Manevi Danışman (Seviye 6), genellikle sağlık tesisleri, ceza infaz kurumları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri kamu kurumları ile özel kurumlarda görev almak üzere donanımlı ortamlarda çalışır. Bu profesyoneller, gerektiğinde bu ortamların dışında, afet ve acil durum bölgelerinde de etkinlik gösterebilirler. Meslek genellikle belirli bir mesai düzenine tabidir, ancak çalışmaların özelliklerine bağlı olarak esnek çalışma süreleri de söz konusu olabilir. Manevi danışmanlık mesleği sırasında, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınması gerekebilir, zira bu meslek kapsamında kaza riski olasıdır. Öte yandan, mesleğin icra edildiği koşullar, stres altında çalışma ve psikolojik yıpranma risklerini de içermektedir. Meslek mensupları, danışanlarının duygusal yükleriyle başa çıkarken kendi duygusal sınırlarını koruma ihtiyacı hissedebilirler. Bu noktada, manevi danışmanlar, kendi sağlıklarını korumak ve etkin bir destek sağlamak için gerekli önlemleri almalıdırlar.[157]

[156] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019.
[157] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019.

Manevi Danışman (Seviye 6) mesleği, geniş bir yelpazede bilgi ve becerileri kapsayan bir alandır. Bu profesyoneller, afet ve kriz durumlarında danışmanlık bilgisi, ilkyardım becerileri, bilgi koruma ve veri güvenliği konularında bilgi sahibi olmalıdır. Ayrıca, bilgisayar ve teknoloji kullanımı, çatışma çözme yöntemleri, etkili iletişim, stres yönetimi, zaman yönetimi gibi genel becerilere ek olarak mesleki becerilere de sahip olmalıdır. Mesleki etik kuralları uygulayabilme, mesleki terminoloji bilgisi, süreç iyileştirme ve ekip çalışması gibi konularda da yetkinlik gerekmektedir. Ayrıca, danışanlarla çalışırken kişisel bilgilerin gizliliğini sağlama, kayıt tutma ve arşivleme, çevre koruma önlemleri gibi konularda bilgi ve becerilere sahip olmalıdır. Manevi danışmanlar, bireylerin din ve maneviyatla ilişkilendirdiği konularda destek sağlamak, olumlu davranışları güçlendirmek ve manevi konularda rehberlik yapmak gibi spesifik yeteneklere de sahip olmalıdır. Bu çerçevede, mesleki gelişim, bilgi paylaşımı, sürekli öğrenme gibi becerilere de vurgu yapılır.[158]

Manevi Danışman (Seviye 6) meslek standardına dayanan ulusal yeterliliklere göre belgelendirme, uygun koşulların sağlandığı ölçme ve değerlendirme merkezlerinde yazılı ve/veya sözlü teorik ve uygulamalı olarak gerçekleştirilecektir. Bu ölçme ve değerlendirme yöntemleri ile ilgili detaylar, ilgili ulusal yeterlilik belgelerinde ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır. Belgelendirme süreçleri ve ilgili işlemler, 15 Ekim 2015 tarihli ve 29503 sayılı Resmî Gazete ‘de yayımlanan Mesleki Yeterlilik Kurumu Sınav, Ölçme, Değerlendirme ve Belgelendirme Yönetmeliği çerçevesinde gerçekleştirilecektir.[159]

ÖSYM veya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından henüz Manavi Danışman (Seviye 6) meslek tanımına ve niteliklere yönelik sınav veya alım süreçlerine dair bir gelişme olmamış olması, alandaki potansiyel profesyonellerin belirsizlik yaşamasına neden olabilir. Bu durum, mesleki alanda çalışmak isteyen bireyler için bir belirsizlik kaynağı olabilir ve bu alandaki uzmanların yetişmesi için önemli bir sürecin hala tamamlanmamış olduğunu göstermektedir. Gelecekte ilgili mercilerin bu konuda girişimde bulunarak belirli bir standart ve sınav süreci oluşturması, mesleki alanda daha net ve güvenilir bir çerçeve sağlayabilir.

2019 yılında tanımlanan manevi danışmanlık mesleği, belirli bir eğitim, öğrenme ve deneyim süreciyle kazanılan bilgi, beceri ve yetkinlikler çerçevesinde icra edilebilmelidir. Bu nedenle, meslek profilinin belirleyicilerinin, mesleğe yetiştiren taraflarla birlikte

[158] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019.
[159] Resmi Gazete, 25 Ekim 2019.

çalışarak, mesleğin gerektirdiği standartları karşılayan bilgi, beceri ve yetkinliklerin kazandırıldığı eğitim programlarını oluşturması gereklidir. Bu işbirliği, manevi danışmanlık hizmetlerinin profesyonelce ve etkili bir şekilde sunulabilmesi için önemlidir.[160]

6 Şubat tarihindeki deprem sonrasında manevi danışmanlık alanında yapılan gelişmelere dair bilgiler içeren kitapçıklar, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Bu kitapçıklar arasında "Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (İlkeler) (Ankara: DİB Yayınları, 2023)", "Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Uygulama Süreci) (Ankara: DİB Yayınları, 2023)", "Afetzedelerde Gözlemlenen İlk Tepkilere Göre Manevi İlk Yardım (Ankara: DİB Yayınları, 2023)", "Afetzedelere Yönelik Manevi İlk Yardım (Öne Çıkan Uygulama Alanları) (Ankara: DİB Yayınları, 2023)" gibi başlıklar yer almaktadır. Bu yayınlar, deprem sonrasında manevi destek ve rehberlik hizmetlerine odaklanarak, afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak ve ruhsal destek sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Deprem bölgesinde manevi destek hizmeti verecek din görevlilerinin hazırlıklarına dair tespitlere göre, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından sunulan manevi destek kitapçıklarına büyük çoğunluğun ulaştığı belirlenmiştir. Görevliler, bu dokümanları okuduklarını ve oldukça faydalı bulduklarını ifade etmişlerdir. Bazı görevlilerin ise deprem bölgesine gitmeden önce DİB tarafından düzenlenen online seminerlere katıldığı öğrenilmiştir. Ancak, bu konuda herhangi bir hazırlık yapmayan ya da ilgili dokümanları incelemeyen az sayıda personelle de karşılaşılmıştır. Görevliler, daha etkin ve verimli bir hizmet sunabilmek için bazı ilave eğitimlere ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Hizmetlerin ifası sırasında görevlilerin bir uzman tarafından yönlendirilmesinin süreci daha verimli hale getireceği değerlendirilmiştir. Bu uzmanlar, bölgede uzun süre görev yapmış gönüllü personel veya hizmet edebilecek durumdaki yerli personel olabilir. Görevlilerin bir haftalık gönüllü görevlerini tamamladıktan sonra yerlerine gelen yeni ekip, öncekilerin tecrübelerinden daha etkili bir şekilde yararlanabilirdi. Ayrıca, DİB'in "Acil Durumlarda Manevi Destek Eğitimi"ni modül olarak geliştirip kayıt altına alması ve isteyen görevlilere AFAD ile koordineli olarak acil müdahale konusunda eğitimler sağlaması önerilmiştir. Bu şekilde, din görevlileri afet bölgelerinde daha etkin bir rol oynayabilir ve hizmetlerin hızla

[160] Ege, R. "Türkiye'de Manevi Danışman Yetiştirme Eğitimi Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme ," *İslami Araştırmalar, vol*.32, no.3, 2021, s. 822.

sunulması sağlanabilir. Özellikle deprem sonrası ilk günlerde bu tür eğitimlere olan ihtiyaç büyük bir öneme sahiptir.[161]

Deprem bölgesinde manevi destek hizmeti verecek din görevlilerinin hazırlıkları incelendiğinde, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından sunulan manevi destek kitapçıklarına çoğunluğun eriştiği görülmüştür. Görevliler, bu dokümanları okuduklarını ve faydalı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ancak, bazı görevlilerin bu konuda herhangi bir hazırlık yapmadığı ya da ilgili dokümanları incelemediği belirlenmiştir. Görevliler, daha etkili bir hizmet sunabilmek için ilave eğitimlere ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Hizmetlerin ifası sırasında görevlilerin bir uzman tarafından yönlendirilmesi önerilmiş ve bu uzmanların, bölgede uzun süre görev yapmış gönüllü personel veya yerli personel olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, DİB'in acil durumlarda manevi destek eğitimini modül olarak geliştirmesi ve isteyen görevlilere AFAD ile koordineli olarak acil müdahale eğitimleri sağlaması önerilmiştir. Bu şekilde, din görevlileri afet bölgelerinde daha etkin bir rol oynayabilir ve hizmetlerin hızla sunulması sağlanabilir.[162]

Sonuç olarak depremler, ülkemizde sıklıkla yaşanan doğal afetler arasında yer almakta ve geniş çaplı etkileriyle birlikte toplumun psikolojisini derinden sarsmaktadır. Bu çerçevede, manevi destek hizmetlerinin, depremzedelerin duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkileriyle başa çıkmalarında önemli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından sağlanan manevi destek kitapçıkları ve eğitimler, din görevlilerine bu zorlu süreçte etkili bir destek sunma konusunda rehberlik etmektedir. Ancak, görevliler arasında yapılan incelemede, herkesin bu kaynaklara ulaşmadığı ve bazılarının önceden herhangi bir hazırlık yapmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, manevi destek hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde sunulabilmesi için görevlilere yönelik ilave eğitimlerin sağlanması önem arz etmektedir. Ayrıca, deprem sonrası hizmetlerin daha koordineli bir şekilde yürütülebilmesi adına uzman rehberliğinin ve sürekli geri bildirimlerin değerlendirilmesinin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Tüm bu çabaların bir araya gelmesi, depremzedelere yönelik manevi destek hizmetlerinin kalitesini artırarak toplumun bu tür afetlerle başa çıkma sürecine daha sağlam bir zemin oluşturabilir.

[161] İnce, A. & Temiz, Y. E.& Erdinç, Z. "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması". *Eskiyeni* 50 (Eylül 2023), 695.
[162] İnce, A. vd., "6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri", ss.696-697.

4.2.1. ASHB (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)'ye Bağlı Kurumlardaki Çocuklara Sunulan Manevi Bakım Hizmetleri

Manevi destek hizmetlerinin ve uygulamalarının temeli ve amacı, sosyal hizmetler kapsamında yer alan ve manevi yönden risk altında olan bireylerin ve grupların korunmasını sağlamaktadır. Özellikle yurtlarda, sevgi evlerinde, çocuk evlerinde, bakım merkezlerinde yaşayan çocukların ve gençlerin ruhsal sorunlarla karşılaşmasını önlemek veya bu sorunları yaşayanlara yönelik koruyucu manevi eğitim programları oluşturmak ve uygulamak gerekmektedir. Bu bağlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), yürütülen protokollerle personel görevlendirmesi yapmakta ve eğitim programları düzenlemektedir. Manevi destek hizmetleri, bütüncül bakım çerçevesinde özellikle bakıma muhtaç, engelli çocukları koruma altına almayı amaçlar, onlara sosyal işlevsellik kazandırmak veya bu işlevselliği artırmak adına manevi rehberlik, yönlendirme, refakat, destek ve teselli gibi sosyal hizmetin temel işlevlerini uygulayarak, kalben huzurlu ve mutlu olmalarını destekler.[163]

Din İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından kurulan komisyonlar, faaliyetlerini Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kurumlarda gerçekleştirip, bu faaliyetleri raporlayarak Din Hizmetleri Bilgi Yönetim Sistemine kaydedip başkanlığa sunmaktadır. 2014 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında gerçekleştirilen 5061 faaliyetin sayısı, 2015 yılında 4401'e düşmüştür. Bu durumda, faaliyet sayısındaki azalmanın yanı sıra, eğitimlerde ve faaliyetlerde manevi eğitimin niteliğinin arttığı ve daha fazla verim elde edildiği düşünülmektedir. Sayısal verilerin ötesinde, nitelik odaklı bir yaklaşım benimsemek, manevi destek hizmetinin etkinliğini artırmak için önemlidir. 2015 yılında DİB, manevi destek hizmeti kapsamında 1039 personeli sosyal hizmet kuruluşlarına görevlendirmiştir. Başkanlık, aynı yıl içinde kurumlarla yapılan protokoller çerçevesinde Ramazan ayına özel olarak "Vakit İyilik Vakti-Bu Ramazan ve Her Zaman" teması altında yetiştirme yurtlarındaki ve bakım merkezlerindeki çocukları eğitim kamplarına alarak, onları burada misafir etmiştir.[164]

[163] Bulut, A. "*Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık"*, Ankara: DİB Yayınları, Ankara, 2011, s. 253.
[164] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 67.

4.2.2. Öğrenci Yurtları ile Gençlik Merkezlerinde Manevi Bakım ve Dini Rehberlik Hizmetleri

Gençlik ve Spor Bakanlığı ile işbirliği protokolü çerçevesinde, 2015 yılından bu yana Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü yurtlarında konaklayan öğrencilere yönelik manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetleri sunmak amacıyla personel görevlendirmesi yapılmaktadır. Bu işbirliği kapsamında görevlendirilen personel, öğrencilere yönelik manevi destek sağlamak, dini rehberlik hizmetleri sunmak ve onların psikososyal ihtiyaçlarına katkıda bulunmak üzere çalışmaktadır. Başkanlık bünyesinde görevlendirilen personelin yürüttüğü çalışmaların olumlu sonuçlar doğurması, bu faaliyetin hem nitelik hem de nicelik açısından daha da geliştirilerek devam ettirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, öğrencilere yönelik sunulan manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde devam ettirilmesi, öğrencilerin psikososyal ihtiyaçlarının karşılanması ve genel yaşam kalitelerinin artırılması hedeflenmektedir. Bu işbirliği protokolü, genç neslin manevi yönden desteklenmesi ve gelişimine katkıda bulunulması amacıyla önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.[165]

Bahsi geçen hizmet, 2018 yılında Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtlarını ve 2019 yılında kısmen Diyanet gençlik çalışmaları merkezlerini içerecek şekilde genişletilmiş ve gençlik koordinatörlüğü sistemi ile uyumlu hale getirilmiştir. Bu genişletme ve uyum çalışmaları, hizmetin daha geniş bir kapsama sahip olmasını, gençlerin ihtiyaçlarına daha etkin bir şekilde cevap verilmesini ve gençlik koordinatörlüğü sistemi aracılığıyla daha sistemli bir yönetimin sağlanmasını amaçlamaktadır.[166]

2019 yılında, 711'i KYK öğrenci yurdu, 19'u TDV öğrenci yurdu ve 12'si Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi'nde olmak üzere toplamda 742 personel, gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak üzere görevlendirilmiştir. Bu personel, 488'i erkek ve 254'ü kadın olmak üzere farklı cinsiyetlerden gençlere destek sağlamak amacıyla atanmıştır.[167]

Bu veriler, Türkiye'de gençlerin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine erişimini sağlamak üzere yürütülen bir işbirliği protokolünün sonuçlarını göstermektedir. Başkanlık tarafından görevlendirilen personel, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü

[165] Din Hizmetleri Raporu, 2019, s. 152.
[166] Din Hizmetleri Raporu, 2019, s. 152.
[167] Din Hizmetleri Raporu, 2019, s. 153

yurtlarında konaklayan öğrencilere yönelik manevi destek ve dini rehberlik hizmetleri sunmaktadır. 2015 yılından itibaren devam eden bu işbirliği protokolü, gençlerin psikososyal ihtiyaçlarına cevap verme ve yaşam kalitelerini artırma amacını taşımaktadır. Protokol, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile yapılan işbirliği kapsamında, Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtları ve Diyanet gençlik çalışmaları merkezlerini de içerecek şekilde genişletilmiş ve gençlik koordinatörlüğü sistemiyle uyumlu hale getirilmiştir.

2019 yılı itibariyle, toplamda 742 personel, KYK öğrenci yurtları, TDV öğrenci yurtları ve Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi'nde görevlendirilmiştir. Bu personel, farklı cinsiyetlerden gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmak üzere atanmıştır. Bu hizmetler, gençlerin ruhsal, manevi ve psikososyal gelişimine destek olmayı hedeflemektedir. Yapılan genişleme ve uyum çalışmaları ile hizmetin etkili bir şekilde devam etmesi, gençlerin ihtiyaçlarına daha etkin bir şekilde yanıt verilmesi ve sistemli bir yönetim anlayışının benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, genç neslin manevi yönden desteklenmesi ve gelişimine katkıda bulunulması, işbirliği protokolünün önemli bir adımı olarak değerlendirilmektedir.

4.2.3. Yaşlılara Yönelik Manevi Bakım Hizmetleri

Huzurevlerinde gerçekleştirilen manevi eğitim ve etkinlikler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında kurulan protokollerin belirlediği çerçeve dahilinde özenle planlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu bağlamda, huzurevlerinde düzenlenen tüm manevi eğitim faaliyetleri, uygulamalar ve çalışmalar, ASHB ile DİB arasındaki protokole sıkı bir şekilde dayanmaktadır. Bu düzenleme, yalnızca ASHB'ye bağlı huzurevleri için geçerlidir ve diğer statülere sahip huzurevleri, bu protokolden faydalanma imkanına sahip değillerdir. Bu protokol, huzurevinde sunulan manevi hizmetlerin standartlarını belirleyerek, yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır.

Bunun yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), yaşlı bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla iki ayrı kategoride hizmet sunmaktadır. İlk olarak, hutbeler, vaazlar, konferanslar, broşürler, yazılı ve görsel yayınlar, kamu spotları ve reklamlar gibi araçlar vasıtasıyla yaşlı bireylerin değerini ve toplumdaki mertebesini vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yaşlı bireylerin aile fertlerine ve genel topluma yönelik, "Büyüklerine saygı göstermeyen, bizden değildir." prensibine dayalı davranış biçimleri

üzerine bilinçlendirme çalışmaları yürüterek, toplumsal bir kültür oluşturulması ve sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.[168]

İkinci kategoride yer alan huzurevlerinde kalan yaşlılara yönelik sürdürülen manevi destek hizmet çalışmaları, Türkiye genelinde 55 ilde bulunan yaklaşık yirmi bin yaşlı bireye ulaşmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve müftülükler işbirliğiyle oluşturulan programlar çerçevesinde çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu etkinlikler arasında yer alan ziyaretler, sohbetler, rehberlik faaliyetleri, ibadetler ve çeşitli etkinlikler, yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla planlanmıştır. Özellikle oruç aylarında düzenlenen iftar davetleri, önemli dini gün ve gecelerde gerçekleştirilen manevi programlar, belirli periyotlarda yapılan huzurevi ziyaretleri, yaşlı bireylerin sevgi, ilgi, moral, güven, inanç gibi manevi ihtiyaçlarını karşılama noktasında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu manevi destek hizmetleri, yaşlıların sosyal bağlarını güçlendirmek, ruhsal dengeyi desteklemek ve toplumsal anlamda yaşlı bireyleri destekleyerek onların hayat kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.[169]

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinesiyle Başkanlığımızca huzurevi sakinlerine yönelik, video konferans yoluyla Kur'an-ı Kerim tilaveti, bir sohbet, dinî musiki ve dua ile oluşturulan "Manevi Destek Programları", 10 Aralık 2020 ve 18 Mart 2021 tarihleri arasında, haftalık olarak gerçekleştirilmiştir. Programlara, 81 ilden Bakanlığa bağlı ve özel statüdeki huzurevlerinden katılım sağlanmıştır.[170] (Din Hizmetleri Raporu, 21)

2021 raporunda, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinasyonuyla gerçekleştirilen bir insiyatifi ifade etmektedir. Alıntıda belirtilen "Manevi Destek Programları", huzurevi sakinlerine yönelik düzenlenen video konferanslar aracılığıyla gerçekleştirilen bir dizi etkinliği anlatmaktadır. Bu etkinlikler arasında Kur'an-ı Kerim tilaveti, bir sohbet, dinî musiki ve dua gibi manevi içeriklere yer verilmiştir. Özellikle bu tür programlar, huzurevi sakinlerine manevi destek sunmayı amaçlamakta ve onların ruhsal, duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına hitap etmeyi hedeflemektedir. Video konferanslar aracılığıyla, farklı bölgelerden ve huzurevlerinden katılan insanlara ulaşma imkânı sağlanarak toplu bir manevi destek ortamı oluşturulmuştur.

---

[168] Kesgin, B. & Erdem, M."Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 /16 (2018), s. 74.
[169] Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016: 64-65
[170] Din Hizmetleri Raporu, 2021, s.155.

Bu tür etkinlikler, yaşlı bireylerin sosyal etkileşimlerini artırmaya, duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya ve ruhsal sağlıklarını desteklemeye yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Manevi destek programları, bu tür hizmetlerin toplumun farklı kesimlerine ulaştırılmasında teknolojinin etkili bir şekilde kullanılmasının bir örneğini sunmaktadır. Bu tür sosyal hizmet projeleri, yaşlı bakımı ve destek hizmetlerinde kapsayıcı ve duyarlı bir yaklaşımın önemini vurgular. 10 Haziran 2021 tarihinde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Genel Müdürlüğümüz koordinesinde, adı geçen kurumun "Youtube" sayfasından huzurevi sakinlerine yönelik "İslam'da Ahlakın Anlamı ve Güzel Ahlak" konulu manevi destek programı düzenlenmiştir. Ülke genelinde yaygınlığının sağlanması amacıyla; kadınlara yönelik sosyal hizmet kurumlarında (kadın konukevlerinde) manevi destek sunulması ve manevi desteğin güçlendirilmesi, hedef kitlenin talebine göre kadın konukevlerinde D grubu kurslar vasıtasıyla Kur'an öğretimi verilmesinin sağlanması, ihtiyaç hâlinde kadınlarla birlikte konukevinde bulunan 4-6 yaş çocuklara yönelik etkinlikler yapmak üzere personel görevlendirilmesine ilişkin bir talimat, 12 Kasım 2021 tarihinde, il müftülüklerine gönderilmiştir.[171]

4.2.4. Adalet Hizmetleri Bağlamında Sunulan Manevi Bakım Hizmetleri

Adalet sistemi içerisinde, manevi destek hizmetleri genellikle cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülere yönelik olarak yürütülmektedir. Cezaevlerindeki manevi destek çalışmalarının tarihçesi 1960'lı yıllara dayanmaktadır. Bu döneme kadar cezaevlerinde benzer bir uygulamaya rastlanmamış olup, 1960'lı yıllardan sonra cezaevlerine yönelik bakışın değişmesi, cezaevlerinin sadece ceza ve acı çekilen mekânlar olmaktan çıkıp ıslah ve terbiye edilen yerlere dönüşmesiyle birlikte manevi destek çalışmalarına başlanmıştır. Bu dönemdeki değişim, cezaevlerinin sadece ceza almış bireyleri içeren bir alan olmaktan çıkarak, bireyleri ıslah eden ve topluma kazandıran bir rol üstlenmesini hedeflemiştir. Bu noktada, manevi destek çalışmalarını planlama ve yürütme sorumluluğu, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından üstlenilmiştir. Bu kurum, cezaevlerindeki bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve rehabilitasyon süreçlerine katkı sağlamak amacıyla çeşitli manevi destek programları ve hizmetleri geliştirmekte ve uygulamaktadır.[172]

[171] Din Hizmetleri Raporu, 2021, s.155.
[172]Seyyar, A. "AB Sürecinde Türkiye'de Manevi Sosyal Hizmetlerin Önemi", içinde Seyyar A. (ed.), *Manevi Sosyal Hizmetler,* İstanbul, Rağbet Yayınları, İstanbul. s. 73.

Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki işbirliğinin başlangıcı olarak değerlendirilebilecek bu süreç, Adalet Bakanlığının cezaevlerindeki manevi destek ihtiyaçlarının önemine vurgu yapmasıyla başlamıştır. Adalet Bakanlığı, cezaevlerindeki manevi destek hizmetlerinin etkin bir şekilde nasıl sağlanabileceği konusunda bilgi almak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığına başvuruda bulunmuştur. Adalet Bakanlığının bu talebiyle birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı, cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin manevi ihtiyaçlarına yönelik hizmetlerin geliştirilmesi ve yürütülmesi konusunda daha etkin bir rol üstlenmiştir. Bu işbirliği, cezaevlerindeki bireylerin manevi destek ihtiyaçlarına daha kapsamlı ve özelleştirilmiş bir yaklaşımın benimsenmesini sağlamıştır.[173] Adalet Bakanlığının talebi üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı, cezaevlerindeki manevi destek ihtiyaçlarına cevap verebilecek niteliklere sahip din görevlilerinin seçilmesi ve görevlendirilmesini sağlamak amacıyla müftülüklere bir genelge göndermiştir. Bu genelge çerçevesinde, cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin manevi duygularına hitap edebilen, onları hayata karşı umutlandırabilen görevlilerin belirlenmesi ve bu görevlilerin cezaevlerinde aktif olarak görev almaları hedeflenmiştir. Bu adım, cezaevlerinde manevi destek hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesine yönelik önemli bir girişimi temsil etmektedir.[174]

Cezaevlerinde manevi destek hizmetlerini sağlamak amacıyla, 1983 yılında cezaevlerinde görevli personelin istihdamına başlanmıştır. Bu istihdam politikası kapsamında, cezaevinde bulunan tüm hükümlü ve tutuklulara manevi destek hizmetlerinin ulaştırılması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, cezaevlerinde görev yapacak 214 din görevlisi kadrosu oluşturulmuştur. Bu sayede, cezaevlerindeki bireylerin manevi ihtiyaçlarına yönelik etkin destek sağlanması amaçlanmıştır.[175]

2000'li yılların başına kadar, cezaevlerinde yürütülen çalışmalar genellikle dini sohbet formatında gerçekleştirilmiştir. Ancak, 2001 yılı itibariyle cezaevlerinde manevi danışmanlık hizmeti anlayışında meydana gelen değişiklikle birlikte, mahkûmların psikolojik durumları, sosyal koşulları ve manevi dünyalarını ele alan çalışmaların uygulanmasına başlanmıştır. Bu dönüşümle birlikte, manevi destek hizmetlerinin daha geniş bir perspektifle ele alınması ve mahkûmların bütüncül ihtiyaçlarına odaklanılması

[173]Özdemir, Ş. "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar", *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II, Sayı: 2, (2002), s. 66.
[174] Bulut, M. "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi", Diyanet İlmi Dergi, Yıl: 35, Sayı 4, 1999, Ankara.
[175] Işık, H. & Demir, V. "*Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehber"i,* Ankara: DİB Yayınları, 2012, s.32.

sağlanmıştır. Bu yeni anlayış, mahkûmların sadece dini boyuttaki ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda psikososyal ve manevi alanlardaki zorluklarına da duyarlı bir yaklaşım benimsemeyi amaçlamıştır.[176] Bu çerçevede, manevi destek çalışmalarını yürütecek uygulayıcıların sosyoloji ve psikoloji alanında yetkinliklere sahip olmaları şart koşulmuştur. Bu yeni yaklaşım, mahkûmların sadece dini boyutlarını değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik gereksinimlerini de anlamak ve ele almak amacını taşımaktadır. Dolayısıyla, manevi destek uygulayıcılarının, mahkûmların içsel dünyalarını anlama, onlara bireysel destek sağlama ve rehabilitasyon süreçlerine etkin bir şekilde katkıda bulunma yeteneklerini geliştirmeleri beklenmektedir. Bu dönüşüm, cezaevlerindeki manevi destek hizmetlerini daha etkili ve bireye özgü bir şekilde sunma hedefini gütmektedir.[177]

Bu reformlar sonucunda, cezaevlerinde eğitimci, psikolog ve sosyal çalışmacı kadrolarına istihdam yapılmıştır. Bu yeni istihdam stratejisi, mahkûmların sadece dini ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda psikososyal ve eğitim alanlarındaki gereksinimlerine de odaklanmayı amaçlamaktadır. Böylece, cezaevlerinde görev alan uzman personel, mahkûmların rehabilitasyon süreçlerine daha geniş bir perspektiften yaklaşarak, onların yaşam kalitesini artırmak ve topluma daha sağlıklı bir şekilde entegre olmalarına destek olmak amacını taşımaktadır.[178]

Bu bağlamda, cezaevlerindeki manevi destek hizmetlerinde önemli bir evrim, müfredat değişiklikleri ile ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün bir parçası olarak, 26 Eylül 2002 tarihinde Din Kültürü ve Âhlak Bilgisi müfredat programı temelden revize edilmiştir. Yeni program, manevi desteğin genel amacı, kapsamı ve bu hizmeti sunacak olan görevlilerin nitelikleri konusunda detaylı bilgiler içermektedir. Ayrıca, cezaevlerinde gerçekleştirilen manevi destek çalışmalarının etkin bir şekilde yönetilmesini amaçlayan bir adım olarak, 17 Haziran 2015 tarihinde "Gözlem ve Sınıflandırma Merkezi" kurulmuştur. Bu merkezin kurulmasıyla birlikte, sınıflandırma sürecinde yer alan uzman ekiplere, psikolog, sosyal çalışmacı, öğretmen ve doktorların yanı sıra manevi destek uygulayıcıları olarak görev

[176]Özdemir, Ş. "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar", Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, Sayı: 2, s. 77.
[177] Özdemir, S. "Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta-Burdur Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2008/2, Sayı: 21, s. 23-49.
[178] Işık, H. "Cezaevlerinde İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 12 (2010),s. 250-263.

yapan din adamları da dahil edilmiştir. Bu uygulama, mahkûmların sosyal, psikolojik ve manevi ihtiyaçlarını daha bütünlükçü bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlamaktadır.[179]

Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 10.02.2011 tarihinde imzalanan "Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Âhlaki Gelişimini Sağlamaya Yönelik Protokol" ile yeni bir başlangıç yapılmıştır. Bu protokol, cezaevlerinde yürütülen manevi destek hizmetlerinin tanımını, amaçlarını ve gerekliliğini ele almaktadır.[180]

Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2001 ve 2011 yıllarında imzalanan protokoller çerçevesinde, cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlülere yönelik genel olarak şu uygulamaların hayata geçirilmesi kararlaştırılmıştır:

- Din ve Ahlak Bilgisi
- Manevi Rehberlik
- Konferans etkinlikleri
- Kur'an-ı Kerim Öğretimi
- Dini Sohbetler

Bu protokoller, mahkûmların manevi ihtiyaçlarını karşılamak, dinî ve ahlaki gelişimlerine destek olmak amacıyla çeşitli manevi hizmetleri içermektedir. Din ve Ahlak Bilgisi, Kur'an-ı Kerim öğretimi, manevi rehberlik, konferans etkinlikleri ve dini sohbetler gibi faaliyetler, cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülere yönelik manevi destek hizmetlerini kapsayan önemli bileşenlerdir.[181]

Cezaevlerinde görev alan manevi destek uygulayıcıları, belirtilen protokol maddeleri doğrultusunda tutuklu ve hükümlülere yönelik çeşitli manevi destek hizmetlerini sunma amacıyla faaliyet göstermektedir. Bu hizmetler, mahkûmların cezaevinde geçirdikleri süreç içinde rehabilitasyon sürecine katkıda bulunmayı, topluma kazandırılmalarını ve gelecekte yaşayabilecekleri sorunlarla karşılaşmamaları için çeşitli önlemler almayı hedeflemektedir. Din Kültürü ve Âhlak bilgisi, manevi rehberlik, konferans etkinlikleri, Kur'an-ı Kerim öğretimi ve dini sohbetler gibi faaliyetler, mahkûmların manevi ihtiyaçlarına cevap vererek, onların içsel gelişimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çabaların bir araya gelmesiyle,

[179] Gözlem ve Sınıflandırma Merkez Yönetmeliği, Madde 17
[180] Ceza İnfaz Kurumlari Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
[181]Ustabaşı, N. K. "Cezaevlerinde Yürütülen Din Hizmetlerinin Mahkûmlar Üzerindeki Psikososyal Etkisi: Çanakkale Cezaevleri Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015i ss. 28-29.

mahkûmların cezaevi deneyimi süresince iyileşmeleri ve toplumla daha olumlu bir şekilde tekrar bütünleşmeleri hedeflenmektedir.[182]

4.2.5. Sağlık Hizmetleri Alanında Manevi Bakım Hizmetleri

Sağlık sektörü, bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını koruma ve geliştirme amacıyla önemli bir rol oynamaktadır. Bu sektörde, hastaların dini vecibelerine saygı gösterilmesi, onların manevi ihtiyaçlarının anlaşılması ve karşılanması da büyük bir öneme sahiptir. Sağlık kuruluşları, hastaların dinî inançlarına uygun bir tedavi ve bakım süreci sağlamak için çeşitli tedbirler almaktadır. Sağlık sektöründeki bu uygulamalar, hastaların bütüncül bir sağlık deneyimi yaşamalarına katkıda bulunmayı amaçlamakta ve bu süreçte dini özgürlüklerine saygı göstermektedir. Bu yaklaşım, sağlık hizmetlerinin sadece fiziksel rahatsızlıklara değil, aynı zamanda hastaların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına da duyarlı bir şekilde yanıt vermesini hedeflemektedir.

Madde 38: Sağlık kurum ve kuruluşlarının imkânları ölçüsünde hastalara dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gereken tedbirler alınır. Kurum hizmetlerinde aksamalara sebebiyet verilmemek, başkalarını rahatsız etmemek ve personelce düzenlenip yürütülen tıbbi tedaviye hiçbir şekilde müdahalede bulunulmamak şartı ile hastalara dini telkinde bulunmak ve onları manevi yönden desteklemek üzere talepleri halinde, dini inançlarına uygun olan din görevlisi davet edilir.[183]

Bu madde, sağlık kurumları ve kuruluşlarının hastaların dini vecibelerini serbestçe yerine getirebilmeleri için gerekli önlemleri almasını öngörmektedir. Sağlık imkânları ölçüsünde, hastaların dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tedbirler alınması gerekmektedir. Ancak, bu tedbirlerin uygulanması sırasında diğer hastalara veya sağlık hizmetlerine aksama yaşanmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Madde, hastaların dini inançlarına uygun bir şekilde dini vecibelerini yerine getirebilmeleri için din görevlisinin hastaneye davet edilebileceğini belirtmektedir. Ancak, bu davetin, sağlık personeli tarafından yürütülen tıbbi tedaviye müdahale etmemek şartıyla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu düzenleme, hastaların manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir

[182] Adalet Bakanlığı ve DİB protokol 2001 ve 2011.
[183]https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 (http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/yonetmelik.htm, 14.12.2023).

duyarlılık içermekte olup, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin düzenli bir şekilde devam etmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Sağlık sektöründeki paradigma değişikliği, 2015 yılı itibariyle başlayarak manevi destek hizmetlerini daha profesyonel bir düzeye taşımıştır. Bu alanda faaliyet gösteren manevi destek personeli, belirli bir eğitim programını başarıyla tamamlamış ve aynı zamanda altı aylık bir süre zarfında dini ve pozitif yönlendirme eğitimine tabi tutulmuş bireylerden oluşmaktadır. Bu eğitim süreci, manevi destek uygulayıcılarının bu alandaki bilgi ve becerilerini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu süreç sonrasında, manevi destek hizmetlerinde görevlendirilen profesyoneller, hastalara ve diğer sağlık hizmeti alan bireylere daha etkili ve nitelikli destek sunmak üzere hazır hale gelirler. Bu yaklaşım, manevi destek hizmetlerinin standartlarını yükseltmeyi, bireylerin ruhsal sağlığını güçlendirmeyi ve sağlık sektöründe daha etkili bir destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bu sayede, manevi destek hizmetlerinin sağlık alanındaki rolü daha önemli hale gelmiş ve bütünsel bir sağlık bakımının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

4.2.6. Din Hizmetleri Alanında Manevi Destek Hizmetleri

2015 yılında faaliyete geçen Aile ve Dini Rehberlik Büroları, il müftülükleri çatısı altında hizmet vermeye başlamıştır. Türkiye genelinde 264 ilçede ve tüm vilayetlerde faaliyet gösteren bu kurum, 2015 yılından bu yana vatandaşlara rehberlik ve destek sunmaktadır. Toplamda 2078 görevlinin görev aldığı bu kurumda, kadın görevli sayısı 1402 iken erkek görevli sayısı 676'dır.[184] Aile ve Dini Rehberlik Büroları'nın 2015 yılında faaliyete geçmesi, Türkiye genelindeki ilçelerde ve vilayetlerde hizmet vererek vatandaşlara rehberlik ve destek sağlama amacını yansıtmaktadır. Bu kurum, toplamda 2078 görevli ile halka hizmet sunmaktadır. Ayrıca, kadın ve erkek görevli sayıları arasındaki fark, kurumdaki cinsiyet çeşitliliğini göstermektedir. Bu, toplumun farklı kesimlerine hitap edebilmek ve çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilmek adına kurumsal çeşitliliğin önemine işaret etmektedir.

Din İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı olarak kurulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları, 633 sayılı Kanun'a uygun bir şekilde faaliyet göstermeyi amaçlamaktadır. Bu kurumlar, Din Hizmetleri Raporu'na göre 2015 yılında faaliyete geçmişlerdir, bu da kurumun başlangıç

[184] Din Hizmetleri Raporu, 2015, s. 55.

tarihini ve kuruluşunu belirtmektedir.[185] Bu birimlerin tarihçesi ilginç ve evrimsel bir süreci yansıtmaktadır. İlk olarak 10 Ekim 2003 tarihinde Adana, Elazığ, Samsun, İzmir, İstanbul ve Ankara'da "Aile Büroları" adıyla açılan bu birimler, Ocak 2007'de alınan bir kararla "Aile İrşat ve Rehberlik Büroları" olarak isimlendirilmiş ve daha sonra, Mayıs 2014 tarihinde günümüzdeki adını almıştır. Bu birimlerin başlangıcındaki adıyla kıyaslandığında, günümüzdeki adlarının daha spesifik ve belirleyici olduğu görülmektedir. Bu birimler, dini rehberlik hizmetlerini sunmak ve 633 sayılı Kanun'a uygun olarak faaliyet göstermek üzere tesis edilmişlerdir, bu da amaçlarını ve yasal dayanaklarını vurgulamaktadır.[186]

Aile ve Dini Rehberlik Büroları'nda görev yapan personel profili dikkat çekici bir çeşitlilik göstermektedir. Türkiye genelindeki personel dağılımı incelendiğinde, bu birimlerde görev alan toplam 1924 personel arasında çeşitli uzmanlık alanlarından bireylerin yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda, 957 Kur'an kursu öğrencisi, 220 İmam-hatip ve müezzin kayyım, 703 vaiz ve 44 din hizmetleri ve eğitim uzmanı şeklinde bir yapı göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik, Aile ve Dini Rehberlik Büroları'nın geniş bir yelpazedeki dini ve eğitim hizmetlerini sunma amacına işaret etmektedir.[187]

Aile ve Dini Rehberlik Büroları'nda görev yapan personel, vatandaşlara dini rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Bu hizmetler, telefon, yüz yüze görüşmeler veya e-posta aracılığıyla sağlanmaktadır. Personel, sorulara cevap verirken, görev kapsamı dışındaki konularda müracaatçıları ilgili kurumlara yönlendirmektedir. Bu kurumlar arasında İl Sağlık Müdürlükleri, Emniyet, Adliye, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü gibi ilgili birimler bulunmaktadır. Aile ve Dini Rehberlik Büroları, vatandaşlara daha etkin bir hizmet sunabilmek ve müracaatçının ihtiyaçlarına daha iyi çözüm bulabilmek amacıyla sorulan soruları, alınan cevapları ve müracaatçının demografik bilgilerini Diyanet Hizmetleri Yönetim Sistemi'nin (DHYS) ilgili alanında kayıt altında tutmaktadır. 2015 yılı içinde sisteme kaydedilen soru sayısı 8556 olarak belirlenmiştir; ancak il koordinatörleri ile yapılan görüşmeler sonucunda, bu sayının sisteme kaydedilenden daha fazla olduğu bilgisi elde edilmiştir. Bu durum, büroların faaliyetlerinin geniş kapsamlı olduğunu ve vatandaşların çeşitli konularda yardım taleplerinde bulunduğunu göstermektedir.[188]

[185] Din Hizmetleri Raporu, 2015, s. 55.
[186] Din Hizmetleri Raporu, 2016.
[187] Din Hizmetleri Raporu, 2015, s. 56.
[188] Din Hizmetleri Raporu, 2015, ss. 56-57.

Sorulan soruların daha etkili bir şekilde yönetilebilmesi amacıyla, genel konular belirli başlıklar altında toplanmıştır. Bu karar doğrultusunda, aile, sağlık, eğitim, kadın, çocuk, genç, evlilik-nikâh-boşanma ve sosyal durumlar gibi ana başlıklar belirlenmiştir. Ayrıca, bu ana başlıklara ek olarak, çalışmalara yardımcı olabilecek alt başlıklar da oluşturularak sistematik bir yapı oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, müracaatçılara daha spesifik ve ihtiyaçlarına yönelik cevaplar sunabilmek amacıyla bilgi yönetimi ve sunumu açısından daha etkili bir çerçeve oluşturmayı hedeflemektedir.[189]

Aile ve Dini Rehberlik Büroları, aile yapısı içindeki bireylerin bireysel gelişimini olumsuz etkileyen davranışları onarma misyonunu benimsemektedir. Bu bağlamda, bürolar, aile yapısına zarar veren etmenleri en aza indirme veya ortadan kaldırma amacını gütmektedir. Aile içindeki fertlerin mağduriyet yaşaması durumunda, aldıkları dini danışmanlık sonrasında doğru dini bilgilerle güçlenmelerini ve topluma olumlu katkılarda bulunacak bireyler olmalarını desteklemektedir. Kuruluş amacı, toplumun en küçük temel yapı taşı olan aileyi koruma üzerine odaklanmıştır. Bu çerçevede, bürolar, aile, çocuk, yaşlı, kadın gibi alanlarda ortaya çıkan toplumsal problemlere odaklanır ve dini kaynaklar ışığında vatandaşlara yardımcı olmayı hedefler. Töre cinayetleri, erken yaşta evlilik, boşanma sonrası ilişkiler, zorla evlilik gibi olumsuz konularda dini perspektifle çözüm ve rehberlik sunma amacını taşır.[190]

Aile ve Dini Rehberlik Büroları, bireylerle yüz yüze görüşmeler, e-posta ile iletişim veya telefon görüşmeleri yaparak, bireyin içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan kurtulma çabasındadır. Bireysel görüşmelerin yanı sıra grup çalışmaları ve bilgilendirme faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. "Aile" kavramına büyük bir önem veren Aile ve Dini Rehberlik Büroları, bu konuyla ilgili çeşitli seminerler, konferanslar, paneller düzenleyerek toplumu bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Örnek olarak, "Aile Okulu Seminerleri", "Evlilik Öncesi Eğitim Seminerleri", "Boşanma ve Sonrasında Dini Danışmanlık", "Çocuklara ve Gençlere Değerler Eğitimi", "Cami ve Namazla Arınma Panel Dizisi", "Koruyucu Aile Panel Dizisi", "İntihar ve Töre Cinayetleri Bağlamında Toplumsal Sorunlar ve İslam Panel Dizisi", "Aile Haftası Faaliyetleri", "8 Mart Dünya Kadınlar Günü Faaliyetleri" gibi çalışmalar, toplumsal bilincin artırılmasını ve aile yapısının korunmasını amaçlamışlardır. Bu faaliyetler,

[189] Din Hizmetleri Raporu, 2015, s. 57.
[190] Din Hizmetleri Raporu, 2016.

toplumun geniş kesimlerine yönelik bilgilendirme ve rehberlik hizmetleri sunarak aile içindeki olumlu dinamikleri güçlendirmeyi amaçlamaktadır.[191]

Aile ve Dini Rehberlik Büroları'nın yürüttüğü projelerin sayısı, 2013 yılında 9178, 2014 yılında 15701 ve 2015 yılında 15757 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler, zaman içinde bu faaliyetlerin artış gösterdiğini göstermektedir. Faaliyetlerin bölgesel dağılımına bakıldığında, Karadeniz (3507), Marmara (3573) ve İç Anadolu (2371) bölgelerinin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Bu bölgelerdeki yoğun başvuruların faaliyet sayısını artırdığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Aile ve Dini Rehberlik Büroları, farklı bölgelerdeki ihtiyaçlara cevap verme konusunda aktif bir görev görmektedir.[192]

Bu bağlamda, kurumun farkındalık ve eğitim faaliyetleri kapsamında aşağıdaki çalışmalar bulunmaktadır:

- Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu Görevlilerine Yönelik Hizmet İçi Eğitim Seminerleri,
- Aile ve Dini Rehberlik Tanıtım Seminerleri,
- Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Projesi,
- Tek Ebeveynli Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi,
- Aile Okulu,
- Çocuk İhmal ve İstismarı Farkındalık Eğitimi,
- Travma Yaşayan Bireylere Yönelik Manevi Destek Eğitimi.[193]

4.3. Manevi Bakımın Kriz Dönemlerinde ve Zorlu Yaşam Olaylarında Rolü

"Krizler insan yaşamında unutulmaz izler bırakan, geri dönülmez değişimler yaratan yaşam olaylarıdır. Krizler eğer iyi yönetilmezse afete dönüşebilir."[194] Bu alıntı, krizlerin insan hayatında önemli bir rol oynadığını ve doğru bir şekilde yönetilmediğinde ciddi sonuçlar doğurabileceğini vurgulamaktadır. İnsan yaşamında kaçınılmaz olan krizler, bazen büyük bir değişimi tetikleyebilir ve insanların hayatlarında geri dönülmez etkiler bırakabilir. Bu krizler, bireylerin güçlü olduklarına dair inançlarını sarsabilir veya mevcut durumlarını

[191] Din Hizmetleri Raporu, 2013.
[192] Din Hizmetleri Raporu, 2015, s. 61.
[193] Din Hizmetleri Raporu, 2013.
[194] Baker, Ö. E. & Doğan, T. (ed.), *Kriz Danışmanlığı,* Ankara: Pegem, 2016, s. 3.

temelden değiştirebilir. Ancak, krizlerin insanlar üzerindeki etkisi sadece olumsuz değildir. Doğru bir şekilde yönetildiğinde, krizler bir fırsata dönüşebilir ve kişilerin dayanıklılıklarını artırabilir, büyümelerini sağlayabilir. Kriz anlarında sergilenen liderlik, kararlılık ve esneklik, olumsuz sonuçları en aza indirgeyebilir ve hatta krizden güçlenmiş bir şekilde çıkmayı mümkün kılabilir. Krizler, bireyin adaptasyon ve baş etme yeteneklerinin yetersiz kaldığı durumlarla ilişkilendirilen, belirgin bir başlangıç noktasına sahip olan ve bu durumlarla başa çıkarken ortaya çıkan olumsuz duygusal tepkilerdir. Bu olumsuz tepkiler, genellikle bireyin normatif işlevselliğini sürdürme kapasitesini aşan veya büyük ölçüde zorlayan olağandışı durumlarla ilişkilidir. Bu bağlamda, krizlerin stres tepkilerinden ayırt edici özelliği, spesifik bir başlangıç anının tanımlanabilir olması ve genellikle belirgin bir olay, durum veya koşulun tetiklemesiyle ortaya çıkmasıdır.[195]

Bireyin krizle başa çıkma süreci, baş etme becerilerinin geliştirilmesi ve özsaygının kazanılmasıyla başlar; ardından sosyal destek, terapötik müdahale ve çevresel faktörlerin düzenlenmesi ile devam eder. Zira kriz veya felaket durumlarında, bireyin olağan başa çıkma kapasitesi genellikle yetersiz kalır. Temel inançlarını içeren kişisel dünya görüşü, kendisiyle ilgili (öz güven ve güvenlik algısı), diğerleriyle ilgili (genelde insanların iyiliği) ve dünya ile ilgili (genellikle güvenli bir yer) olmak üzere, bu temel inançların sarsılmasıyla birlikte duygu, davranış, algı ve beden düzeyinde desteklere olan ihtiyaç artar. Bu bağlamda, çevresel destekler aracılığıyla bireyin duygusal ifadesini artırmak ve bu desteklere odaklanmak, bireyin krizi atlatma sürecinde etkili bir iyileşmeyi teşvik edebilir.[196]

Yas, sadece ölümle ilgili bir tepki değil, aynı zamanda çeşitli yaşam olaylarından kaynaklanan her türlü duygusal kayıp durumuna verilen tepkiyi içeren geniş bir duygusal deneyimi ifade eder. Örneğin, bir evliliğin sona ermesi, iş kaybı, emeklilik gibi durumlar da bireyin yaşamında anlam taşıyan bir statünün kaybına işaret ederek yas sürecini tetikleyebilir. Bu kayıplara verilen tepkiler, kültürler arasında farklı biçimlerde ve kavramlarla adlandırılabilir.[197]

Her sene meydana gelen doğal afetlerin etkilerinden kaynaklanan zararlar ve kayıplar, küresel ölçekte milyonlarca insanı etkilemektedir. Bu bağlamda, dünya genelinde, doğal afetlere karşı bir tür yerleşik bağışıklık sisteminin olmadığı gözlemlenmektedir. Doğal

[195] Baker, Ö. E.& Doğan, T. (ed.), "*Kriz Danışmanlığı",* s. 4.
[196] Baker, Ö. E. & Doğan, T.(ed.), "*Kriz Danışmanlığı",* s. 37.
[197] Göka, E. "*Ölme; ölümün ve geride kalanların psikolojisi"*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.149.

afetlere maruz kalan bölgelerde yaşayan bireyler, yaşadıkları travmatik deneyimlerin ardından dünyanın iyi ve güvenli bir yer olduğuna, kendi değerlerine, insanların güvenilir olduğuna ve dünyanın anlamlı bir yer olduğuna dair temel inançlarında zedelenmeler yaşamaktadır. Bu inanç zedelenmeleri, bireylerin doğal afetlerin neden olduğu travmatik etkilerle başa çıkma kapasitelerini etkileyebilir. Bu nedenle, afet sonrası toplumlar için psikososyal destek ve müdahale önemli hale gelmektedir. Güçlü sosyal destek sistemleri, bireylerin bu inançları yeniden inşa etmelerine yardımcı olabilir ve toplumsal dayanışmayı güçlendirebilir. Ayrıca, psikososyal müdahaleler, bireylerin travmatik deneyimleriyle baş etmelerine ve duygusal iyilik hallerini yeniden kazanmalarına katkıda bulunabilir.[198] Yalom'un perspektifine göre, krize yol açan sebepler bireyde bir uyanma deneyimi sağlar. Başlangıçta bunaltıcı olabilirler, ancak bu süreç sonunda bireyin hayatını zenginleştirici bir potansiyele sahip olduğunu öne sürmektedir.[199] Bu, krizin sadece bir sıkıntı kaynağı olmanın ötesinde, bireyin kişisel gelişimi ve derinleşmesi için bir fırsat olabileceği anlamına gelmektedir. Alanda çalışan başka bir akademisyenin görüşüne göre ise, kriz sebepleri kişinin hayata olan olumlu veya olumsuz bakış açısına göre telafi ve savunma yetisini güçlendirebileceği gibi, aynı zamanda benlik saygısını yitirme, yabancılaşma gibi negatif sonuçlara da yol açabilmektedir.[200] Örneğin, Tanrı'yı sorumlu tutma ve ümitsizliğe kapılma gibi durumlar, bireyin yaşadığı krizle başa çıkma sürecini etkileyebilmektedir.[201] "Her şeye gücü yeten Tanrı inancı," bireyde pasif bir durum ortaya çıkarabilmekte ve aynı zamanda grup bağlılığını sürdürmek adına "sosyal baskı" hissi yaratabilmektedir.[202]

Felaketler, genellikle ani ve şiddetli doğa olayları olarak gerçekleşir, bu da insanların bu durumlarla başa çıkma yeteneklerini zorlamaktadır. Deprem, tsunami, kasırga gibi doğal felaketler, aniden ortaya çıkabilmekte ve büyük çapta yıkıma neden olabilmektedir. Bu tür olaylarla mücadele etmek, genellikle toplumların acil durum planlarına, altyapıya ve kaynaklara ne kadar hazırlıklı olduklarına bağlıdır. İnsanlar için bu tür felaketlerle başa çıkma süreci, psikolojik, duygusal ve fiziksel zorlukları içerebilir ve felaket sonrası

[198] Karlık, Z. & Kula, N. *"Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları"*. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi 5 (2022), ss. 99-128.
[199] Yalom, I. D. "*Güneşe bakmak ölümle yüzleşmek"*. (çev. Z. İyidoğan Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008, s.63.
[200] Bahadır, A. "*İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterapik bir araştırma"*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002, s. 63.
[201] Pargament, K. *"Acı ve tatlı: Dindarlığın bedelleri ve faydaları üzerine bir değerlendirme."* (çev. A. U. Mehmetoğlu). *Çanakkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5/1 (2005).
[202] Yapıcı, A. *"Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık"*. Adana: Karahan Kitapevi, 2007, ss. 284-285.

toparlanma süreci uzun vadeli çabalar gerektirebilmektedir. Bu nedenle, toplumlar, doğal felaketlere karşı hazırlıklı olmak ve acil durum durumlarında etkili bir şekilde mücadele etmek için sürekli çaba sarf etmelidir. Depremzedeler hakkında yapılan bir araştırmada, depremin kendilerine bir ceza olarak verildiği yönünde yanıtlar alınmıştır. Böyle bir anlam vermenin nedeni, depremzedelere göre ahlaki çöküş, dini emirlere riayet etmeme ve dünyevileşme olarak ortaya çıkmıştır. Bu tür yanıtlar, depremin sadece fiziksel bir felaket olarak değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki bir sınav olarak algılandığını göstermektedir. Depremin yıkıcı etkileri sadece binaları ve altyapıyı değil, aynı zamanda toplumun ve bireylerin değer yargılarını da sarsabilmektedir. Bu durum, insanların yaşadıkları trajedinin anlamını sorgulamasına ve bazen dini veya ahlaki bir bağlamda açıklamaya çalışmasına yol açabilir. Özellikle, doğal afetler gibi olaylar karşısında insanlar genellikle kontrolsüz ve acımasız bir doğa gücüyle karşı karşıya olduklarını hissederler. Bu duygular, insanların yaşadığı güçlü travmayı anlamlandırma çabalarında dini ve ahlaki referanslara yönelmelerine neden olabilir. Ayrıca, toplumsal normların ve dini inançların, felaket sonrası dönemde bireylerin yaşadığı duygusal ve psikolojik karmaşayı anlamlandırmada ve başa çıkmada önemli bir rol oynadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tür anlayışlar, depremzedelerin yaşadığı travmayı ifade etme ve anlamlandırma çabalarını anlamak ve onlara uygun destek sağlamak için önemli ipuçları sunabilmektedir.[203]

Depremler gibi doğal felaketler, insanlara tabiat kanunlarına uyma ve tedbir alma gibi önemli konuları hatırlatıcı bir uyarı olarak algılanabilmektedir. Bu tür olaylar, insanları yaşadıkları çevreye ve doğal süreçlere daha dikkatli bir şekilde odaklanmaya teşvik etmektedir. Aynı zamanda, insanlar için bu tür olaylar, kendi hayatlarını ve çevrelerini değerlendirmeleri için bir fırsat sunabilmektedir. Depremler, insanlara acil durum hazırlıkları yapma ve olası riskleri minimize etme konusunda önemli bir fırsat sunmaktadır. Önceden alınacak tedbirler, deprem gibi felaketlerin etkilerini en aza indirebilir ve insanların güvenliğini sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, depremler gibi olaylar insanları dayanışma içinde hareket etmeye teşvik edebilmekte ve toplumların birlikte krizlerle başa çıkmasına yardımcı olabilmektedir. Dini açıdan bakıldığında, doğal felaketlerin insanlara hayatın geçiciliğini, tabiat kanunlarına saygıyı ve toplumsal dayanışmayı hatırlatıcı birer uyarı olduğu düşünülür. İnsanlar bu tür olaylara karşı mütevazi olmalı, kendilerini ve çevrelerini

[203] Karlık, Z.*"Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisi Üzerine Düşünceler",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2021, s.120-122.

değerlendirmeli ve olası risklere karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu şekilde, deprem gibi doğal felaketlerle daha sağlıklı bir şekilde başa çıkma davranışı sergilenmiş olur.[204]

Psikolojik danışmanlık alanında bilişsel-davranışçı terapi yaklaşımının manevi danışmanlık ile birleştirilmesinin, bireyin krizle baş etme sürecinde olumlu etkiler gösterdiğini öne sürmektedir. Yapılan araştırmalara göre, yurt dışında bilişsel terapinin İslam inanç esaslarıyla birleştirildiği çalışmaların bulunduğu ve bu yaklaşımın etkili olduğu belirtilmektedir.[205] Ülkemizde de benzer şekilde, psikolojik danışmanlık alanında bilişsel-davranışçı terapi temelli çalışmaların sayısında artış olduğu ifade edilmektedir.[206] Bu bağlamda, krizle mücadelede manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına katkıda bulunmak adına bilişsel-davranışçı terapi temelli bir yaklaşım önerilmektedir. Bu öneri, bilişsel-davranışçı terapinin sağladığı pozitif etkilerin, manevi danışmanlık süreçlerine entegre edilerek bireyin hem psikolojik hem de manevi ihtiyaçlarını karşılamada etkili bir yöntem olabileceğini vurgulamaktadır. Bu şekilde, bireyin hem düşünsel hem de inançsal düzeyde güçlenerek krizle baş etme sürecinde daha etkili bir destek alması hedeflenmektedir.

Bilişsel terapi, düşünce süreçlerinin ruhsal patolojilere etkisi üzerine odaklanarak psikolojiye yeni bir bakış açısı getirmiştir. 1960'lı yıllarda psikanalitik yaklaşıma karşı artan eleştiriler ve 1980'li yıllarda davranışçı terapistlerin bilişsel terapiyi benimsemesiyle, Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) olarak adlandırılan bir kavram ortaya çıkmıştır. Türkçapar'a göre, BDT, ruhsal hastalıkların anlaşılması ve tedavisinde düşünceyi merkeze alan bilişsel ve davranışçı yaklaşımın birleşimiyle oluşmuştur.[207] BDT, duygu, düşünce ve davranış arasındaki etkileşimi vurgulayarak, bireylerin olaylara bakış açısını değerlendirir ve gerçeğe daha yakın, olumlu düşüncelerle duygulara ulaşmayı hedeflemektedir.[208] Albert Ellis'in Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi (ADDT) kuramına göre, duyguların düşüncelerle

[204] Kula, M. N.*"Deprem ve Dini Başa Çıkma",* Journal of Divinity Faculty of Hitit University, c. 1/1 (2002), ss. 234-255.
[205] Bu çalışmalar için bkz. Al-Husseini, K. A. & Mirghafoorian, F. & Razian, S. (2020). Strategies for dealing with problems from the perspective of Islam. "*International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding"*, 7 (10), 130-137.
[206] Bu çalışmalar için bkz. (Kaya, 2017: 31-53; Şirin, 2018: 54; Kara, 2019: 159-180; Karlık, 2021: 16-20).
[207] Türkçapar, H. *"Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama"*. İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018, s. 82.
[208] Türkçapar, H. *"Bilişsel davranışçı terapi",* s. 94.

arasında neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. ADDT, bireyin rahatsız eden, sağlıksız ve akıl dışı düşüncelerini akılcı olanlarla değiştirerek duygularını iyileştirmeyi amaçlamaktadır.[209]

Bilimsel temelli bu çalışmaların manevi bakım ve danışmanlıkta kullanılması çok önemlidir. Manevi danışmanlığa yüklenen dinsel rol bazı kesimlerce eleştirilmektedir. Bu yüzden bilimsel yönlerinin aydınlatılması gerekmektedir. 17 Şubat 2023- Kalem Gazetesi tarihli haber Manevi danışmanlığa yönelik olumsuz tutumun bir örneğini teşkil etmektedir.

> *Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK), 13 Şubat Pazartesi günü tüm üniversitelere gönderdiği yazı ile afet bölgesinde depremden etkilenmiş çok sayıda insana; Diyanet İşleri Başkanlığı, AFAD ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerinde planlama yapıldığını ifade ederek, manevi rehberlik ve psikolojik danışmanlık yapabilecek gönüllü öğretim üyelerinin geri bildirim yapabileceğini iletmişti. Başvuru yapacak olan gönüllü öğretim üyelerinin ise; İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Psikoloji, Sosyal Hizmet, Acil Yardım ve Afet Yönetimi akademik bilim dallarında görev yapması gerektiği yer almıştı. Türk Psikologlar Derneği Genel Merkez Denetleme Kurulu Üyesi Uzman Psk. Yağız Ata, deprem sonrasında etkilenen insanlara, psikolojik yardım ve psikososyal hizmet verme yetkinliğine sahip olan insanların psikiyatrlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimciler ile psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunları olduğunu beyan ederek, "YÖK tarafından 'Manevi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" adı altında bir meslek ve unvan üretildiği görülmektedir. Bu durum, hem hukuken hem de ruh sağlığı perspektifinden uygun değildir. Böyle bir meslek, alan ve çalışma da yoktur" dedi.*[210]

Bu haberde, Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) afet bölgesindeki depremzedelere yönelik yürüttüğü "Deprem Sonrası Manevi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" programına yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Eleştiriyi bilişsel terapi ile bağlantılı olarak değerlendirelim:

Terimin Doğruluğu ve Anlam Karmaşası: Eleştiren kişi, "Manevi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" teriminin hukuken ve ruh sağlığı perspektifinden uygun olmadığını iddia etmektedir. Bu eleştiri, terimlerin anlam karmaşasına ve belirsizliğine işaret

[209] Karlık, Z. "Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisi Üzerine Düşünceler", s.17.
[210] (https://www.canakkalekalem.com/uzman-psk-ata-manevi-rehberlik-ve-psikolojik-danismanlik-diye-bir-meslek-yoktur/91379/ , 17 Şubat 2023- Kalem Gazetesi tarihli haber)

etmektedir. Bilişsel terapi, net ve tanımlanmış bir terapi türü olduğu için, belirli bir uzmanlık alanı ve tanım içermektedir.

Mesleki Alanların Belirlenmesi: YÖK'ün belirttiği başvuru şartları arasında İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Psikoloji, Sosyal Hizmet, Acil Yardım ve Afet Yönetimi gibi farklı akademik alanlardan öğretim üyelerinin başvurabileceği belirtilmiştir. Eleştiren kişi, psikolojik yardımın sağlanmasında daha spesifik uzmanlık alanlarına sahip profesyonellerin gerektiğini savunarak, bu belirlemelerin eksik veya belirsiz olduğunu düşünebilmektedir.

Eğitim ve Yetkinlik İddiası: Eleştiren kişi, psikolojik yardım ve psikososyal hizmet verme yetkinliğine sahip olanların psikiyatrlar, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişimciler ve psikolojik danışmanlık ve rehberlik mezunları olduğunu belirtiyor. Bu ifade, belirli uzmanlık alanlarının bu tür afet durumlarına yönelik daha etkili olduğunu savunmaktadır.

Bilişsel Terapi Bağlamında Değerlendirme: Bilişsel terapi, düşünce süreçlerini değiştirerek duygusal durumu iyileştirmeyi hedefler. Eleştiri, belirli bir uzmanlık alanının olmamasının, psikolojik yardımın etkinliğini azaltabileceğini veya belirsizlik yaratabileceğini ileri sürebilmektedir. Ayrıca, bilişsel terapi bağlamında eleştiren kişi, "Manevi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" teriminin içerdiği manevi kavramın, bilişsel terapiyle uyumsuz olduğunu düşünebilmektedir.

Bu eleştiriler, terim karmaşası, mesleki alan belirlenmesi, eğitim ve yetkinlik iddiaları gibi konuları içermekte ve bilişsel terapi bağlamında, psikolojik yardımın etkili olması için uzmanlık alanlarına daha fazla vurgu yapılması gerektiğini öne sürmektedir.

Kriz danışmanlığı, klasik psikolojik danışmanlık veya psikoterapiden temel farklılıklar taşıyan bir disiplindir ve bu farklar üç ana boyutta incelenmektedir:

a) Zaman sınırlılığı,

b) Tek bir konuya odaklanma,

c) Temel amacının bireyin kriz öncesi işlevselliğine dönüşünü destekleme olgularını içermektedir.

Zaman sınırlılığı, kriz danışmanlığının belirli bir sürecin içinde yoğunlaştığı ve çözüme odaklandığı anlamına gelmektedir. Bu süreç, bireyin krizle baş etme becerilerini hızla geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, kriz danışmanlığının tek bir konuya odaklanma özelliği, bireyin yaşadığı belirli bir krizi çözme sürecine odaklanır ve genellikle bu krizle ilişkilidir. Son olarak, kriz danışmanlığının temel amacı, bireyin kriz öncesi işlevselliğine dönmesini sağlamaktır; bu da bireyin krizle baş etme kapasitesini güçlendirmeyi ve normale dönüş sürecini desteklemeyi içermektedir. Bu temel özellikler, kriz danışmanlığının etkili, odaklı ve belirli bir hedefe yönelik bir müdahale sağlama amacını yansıtmaktadır.[211]

Kriz danışmanlığı genellikle altı hafta ile sınırlı bir süreye tabidir. Bu kısıtlı zaman çerçevesi, kriz danışmanının yönlendirici bir rol üstlenmesini gerektirebilir. Ancak, danışanın kendi kararlarını almasına ve çözüme yönelik adımlar atmasına olanak tanıyacak bir danışmanlık yaklaşımı benimsemek önemlidir. Kriz danışmanlığı, genellikle belirli bir krizle ilgili olarak odaklanırken, görüşmeler sırasında ortaya çıkan diğer meselelerin de kaydedilmesi ve gerektiğinde psikolojik danışmanlık kuralları çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.[212]

Doğal afetler, ölüm ve kayıplar gibi yaşayanın baş etme kaynaklarını aşacak derecede zorlayıcı olaylarla karşılaşıldığında verilen kriz danışmanlığı hizmeti, bireyin tekrar travmatik deneyim yaşama olasılığını azaltmayı ve biyopsikososyal dengeyi yeniden bulmasını hedefler. Bu süreç, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan sağlıklı bir dengeye ulaşmasını desteklemeyi amaçlar. Kriz danışmanlığı genellikle en fazla 6 hafta ile sınırlıdır. Bu nedenle zaman zaman kriz danışmanı yönlendirici olmalıdır. Ancak danışanın kendisine bağımlı hareket etmesini önleyecek bir danışmanlık izlenmelidir.[213]

Manevi yaşam, bireyin tamamen veya kısmen bilebileceği, çeşitli yoğunluklarda bağ kurmak istediği, aşkın bir gerçekliği içeren derin bir deneyimdir. Bu bağlamda, benlik duygusu ile Tanrı'ya olan inanma eğiliminin sıkı bir bağlantısı olduğu ve Ericson'un inanç tutumunun, anne ile olan ilişki ile bağlantılı olduğu ve iyi gelişmiş egoları olan bireylerin psikolojik olarak teist bir aşkın deneyime benzeyen deneyimlere sahip olabileceği hipotezi üzerine yapılan bir araştırmada, Tanrı'nın bir deneyimini ciddiye almanın, onu tam anlamıyla

[211]Myer, R. A. *"Assessment for Crisis Intervention, 1 edition Belmont",* CA: Brooks Cole, 2001.
[212] Baker, Ö. E. & Doğan, T.*"Kriz Danışmanlığı: Müdaheleler ve Beceriler",* s. 15.
[213] PhD Carolyn Ambler Walter LCSW, PhD Judith L. M. McCoyd LCSW, QCSW, Grief and Loss Across the Lifespan : A Biopsychosocial Perspective, New York, NY: Springer Publishing Company, 2016, c. Second edition, ss. 1-25.

kabul etmekle aynı olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu, dünyada, ruhundan bağımsız olarak var olan gerçek bir fenomenin gerçek bir açıklamasının olmadığı anlamına gelir. Kirkpatrick'a göre, Tanrı tasavvurları çocukların ebeveynleri ile olan etkileşimleri sonucu erken dönemlerde oluşmaktadır. Trauten ve Settersten'in çalışması ise çocukluk deneyimlerinin önemli olmasına rağmen çağdaş faktörlerden etkilendiği için gelişimin tüm yaşam boyunca devam ettiğini vurgular. Bu bağlamda, bireyin güçlü bir iman sürdürmesi, göremedikleri şeylere inanması ve ampirik olarak doğrulanamayan güçlere güvenmesi zorlu bir süreçtir.[214]

Sonuç olarak kriz danışmanlığı, belirli prensiplerle sınırlı bir süre içinde etkili müdahaleler sunarak doğal afetler, ölüm ve kayıplar gibi aşırı zorlayıcı olaylarda bireyin travmatik deneyim yaşama olasılığını azaltmayı ve biyopsikososyal dengeyi yeniden bulmayı amaçlar. Bu süreç, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan sağlıklı bir dengeye ulaşmasını desteklemeyi hedefler. Bu nedenle, bireyin yaşadığı krizin ötesinde ortaya çıkan diğer meselelere duyarlılık göstermek ve gerektiğinde geniş bir perspektiften ele almak da kriz danışmanlığının olumlu sonuçlar vermesi için önemlidir.

[214] Settersten, R. & Trauten, A. M. *"The New Terrain of Old Age: Hallmarks, Freedoms, and Risks",* Handbook of Theories of Aging, New York: Springer Publishing Company, 2009, ss. 455-469.

5. BULGULAR VE YORUMLAR

5.1. Danışmanların Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Danışman Görüşlerine İlişkin Bulgular

Temalar	Kategoriler
Manevi bakım alanları	Hastane, Gençlik ve Spor Bakanlığı Bünyesindeki Kurumlar, Okul Öncesi Eğitim Kurumları, Ceza İnfaz Kurumları, Türk Diyanet Vakfı, Öğrenci Yurtları, Sevgi Evleri, AMATEM
Manevi bakımın önemi	Hastalara Destek, Değeri Anlaşılmamış, Etkili Bir Uygulama, Faydalı
Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygınlığı ve erişilebilirliği	Erişilebilir, Erişim Kısıtlılığı, Manevi Bakım Uygulamalarının Bilinmemesi, Yeni Bir Kavram, Geliştirilmesi Gereken Bir Uygulama
Manevi bakım ve rehberlik sürecinin zorlukları	Kızgınlık, Ayrımcılık, İstenmemek, Misyonerlik Algısı, Kurum İçerisinde Çalışma Alanın Olmaması, Danışanların Rehberlik Hizmetlerini Zorunluluk Olarak Algılaması, Danışanın Din Algısı, İletişim Problemleri, Maddi Sıkıntılar, Manevi Danışmanların Geliştirilmesi, Danışanların Manevi Rehberliği Önemsememesi, Dinin Yanlış Öğretilmesi ve Önyargılar, Duyguları Net İfade Edememe, Zaman Problemi, Meslek Tanımının Olmaması, Kurumsallaşmanın Olmaması, Toplum Tarafından Tanınmamak/Kabul Görmemek, Danışanın Manevi Değerlerini Anlamamak
Manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışanlara yönelik izlenen stratejiler	Farklı Bakış Açılarının Kullanılması, Danışanı Dinlemek, Danışanı Çok Yönlü Tanımak, Diğer Paydaşlarla İşbirliği, Önyargısız Olmak, İhtiyaca Uygun Hareket Etmek, Teknolojik Araç Gereç Kullanımı, Dini Argümanları Kullanmak, İhtiyaca Uygun Yöntem Belirlemek, Hoşgörülü Olmak, Model Almak, Bireysel ya da Grup Görüşmeleri, Empati, Sohbet, Bibliyoterapi, Duygu ve Düşünceleri Harekete Geçirecek Sorular
Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin geliştirilmesine yönelik görüşler	Kurumsallaştırma, Danışmanların Akademik Olarak Desteklenmesi, Hizmet İçi Eğitimler, Hedef Kitlenin Genişletilmesi, Paydaşların İşbirliği İçerisinde Çalışması, Madde Destek, Üniversitelerde İlgili Bölümlerin Açılması, Danışmanların Özlük Haklarının Düzenlenmesi, Manevi Bakım Rehberliğine Olan Erişimin Artırılması

5.1.1. Manevi Bakım Alanları

Manevi bakım alanları temasına ilişkin alt kategoriler; hastane, Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesindeki kurumlar, okul öncesi eğitim kurumları, ceza infaz kurumları, Türk Diyanet Vakfı, öğrenci yurtları, sevgi evleri, AMATEM olarak sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

KK1= Ben İlahiyat okudum. Manevi bakım eğitimi almadan önce, şöyle anlatayım: Almanya'da böyle hastanelere gidip de fahri olarak hastaları ziyaret edebiliyorsunuz, *hastaneyle anlaşmalı oluyor bunlar, görev almadan önce bir süre böyle ziyarete gitmiştim, yani manevi rehberlik şeyine başlamadan, öyle diyeyim. Ama velakin deneyim olmadan böyle balık gibi, yani yüzemeyen bir balık gibi mi kaldım diyeyim, yoksa kuşun suya düşmesi gibi çok hoşlanmadım açıkçası o süre zarfında o ziyaretlerden, çünkü elim ayağıma dolaşıyordu ne yapacağımı, nasıl yapacağımı bilemediğim için. Eğitim sadece hastanelerde, bu hastanelere yönelik. Hapishanelerde vesaire diğer kurumlarda olan manevi rehberlik daha farklı ele alınıyor, onun altyapısı biraz daha farklı olduğu için sadece hastanelere gidiyoruz. Hastaneden hastaneye değişiyor yani her hastanenin farklı uygulamaları olabiliyor, ama benim gittiğim hastanede herkesle görüşmem geriyordu, yani varsa Müslüman hastalar biliyorsam veyahut da özellikle çağıran varsa onların yanına gidiyorum öncelikli olarak, ama eğer ki bir Hıristiyan hasta varsa veyahut da ateist olabiliyor, farklı bir dine mensup olabilir görüşmek isteyen, onlarla da görüşmek zorundayım, öyle söyleyeyim.*

KK4= 1,5 yıldır manevi danışmanlık yapıyorum. Önce yetişkinlerde başladım. Aynı öğrencilerle devam ediyorum, her yıl aynı teyzeler geliyor, yetişkin grubu, yaşlı teyzelerimiz daha çok genelde geliyor, o teyzelerin can sıkıntılarını gidermek için neler yapabiliriz diye düşündük. Bunların yanı sıra bir baktım ki hep aynı yerde saydığımı düşündüm. Sonrasında Diyanet'in anaokulları fikri ortaya atılınca, bu da Türkiye'de pilot olarak 7 ilde başlatıldı, bir tanesi de Ankara'ydı. Ankara'da da ben başvuru yapınca ilk pilot olarak başlayanlardan biri de bendim zaten.

EK1= 20 yıllık takribi olarak Diyanet'te görevim var resmi anlamda, bunun büyük bölümü imam hatipte müezzin olarak devam etti, sonrasında yine Başkalığımızın, Diyanet'in açmış olduğu ihtisas kursunda 3 yıl eğitim alarak bitirip Ankara'ya cezaevi

vaizi olarak atandım ve 9 yıldır da bu görevi bilfiil yerinde ve aynı yerde şu an için devam ettiriyorum. Sincan Çocuk Kapalı cezaevinde cezaevi vaiziyim. Daha çok gençlere, çocuklara yönelik manevi rehberlik yapıyoruz ve veriyoruz. Hani bunun genç dışında yetişkin ve kadın ayakları da, boyutları da var, ama onlar şu an için bizim alanımızla ilgili değil.

KK6= Ben Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunuyum, ardından yine aynı üniversitede din psikolojisi alanında tezli yüksek lisansımı tamamladım. Yaklaşık 5 senedir din psikolojisi alanının içinde çalışıyorum, ondan öncesi ilahiyat alanındaydım yine. İki alan zaten birbirinin tamamlayıcısı olarak, yani ilahiyatın bir alt bilim dalı olarak din psikolojisi alanı var ve din psikolojisinin tamamı manevi rehberlik üzerine değil, bir alanı bunun üzerine. Fakat biz üniversitemizle ve hocamızla çalışma programımız genelde manevi rehberlik üzerineydi, hocamızın çalışmaları da bu yöndeydi, takip ettiğimiz çalışmalar da genelde bu alanda oldu. Aktif bir şekilde bir huzurevi projemiz vardı, yardımcı araştırmacılık yaptım. Kendim de sevgi evlerinde lisans tezimi tamamladım, sevgi evlerinde bir manevi bakım programı uyguladık çocuklarla, ilkokul çocuklarıyla, 11 yaşa kadar olan çocuklarla tamamladık. Onlara bir manevi bakım programı uyguladık ihtiyaçları doğrultusunda, bu çocuklardaki ihtiyaçları öncelikle analiz edip betimledikten sonra ihtiyaçlarına yönelik neler yapabileceğimizle ilgili bir program yazdık.

EK3= Sivas İlahiyat mezunuyum, yaklaşık iki yıldır manevi rehberlik yapıyorum. KYK öğrenci yurtlarında görev yaptım. Şu anda hastanelerde görev yapmaktayım. Diyanet İşleri Başkanlığının açmış olduğu kurslarda eğitim aldık. Manevi rehberlik psikolojiden farklı bir bölüm. Hasta ve yakınlarına okuyan öğrencilere içinde bulunduğu durumlardan manevi destek kuralları ile nasıl kurtulacağını veyahut da sorunun nasıl azalacağını manevi destek kurallarıyla yardımcı oluyoruz. Tedavi amacı gütmez, tamamıyla destek olmaktır. Genelde olumlu dönüşler alıyoruz.

KK9= Manevi bakım rehberliği konusundaki deneyimlerimden ve uzmanlık alanımdan bahsedecek olursam, ben mesleki olarak din hizmetleri uzmanıyım Ankara İl Müftülüğünde. Lisansımı Marmara İlahiyatta, yüksek lisansımı Marmara Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladım. Yüksek lisans çalışmam egzistansiyalistlerle ilgiliydi din felsefesi, felsefe tarihi alanında daha doğrusu yüksek lisans yaptım. İnsana dair, insanı anlamaya dair, anlamlandırmaya dair şeyler hep çok ilgimi çekti. Felsefe

de buna çok teşne bir alandı. Yurt dışında 5 yıl görev yaptım Almanya'da. O süre zarfında manevi danışmanlık, … ile ilgili DİTİB'in açtığı bir kursa katıldım kısa süre. Daha sonra saha olarak bakım evlerinde, evde bakım hizmeti gören hastalar arasında, hastanelerin yoğun bakım servislerinde, normal servislerinde yatan hastalarla bir araya gelerek orada manevi destek hizmeti yapma imkanı buldum. Biliyorsunuz Almanya bu konuda çok daha ileride. Hem teorik hem pratik anlamda Almanya'da 5 yıl içerisinde tecrübe kazanma imkanım oldu. Türkiye'ye geldiğimde hastanelerde manevi destek görevlisi alımı olduğunda ona başvurdum ve yaklaşık 4 yıldır bu Şubat'ta 4 yıl olacak bir şehir hastanesinde manevi destek personeli olarak görev yapıyorum.

KK14= İlahiyat mezunuyum. İlahiyattan sonra Gaziantep'te sosyoloji alanında yüksek lisans yaptım. Oradaki eğitimime devam ederken Ankara'da manevi danışmanlık alanında bir bölüm açıldığını söylediler. Hocalarım beni oraya yönlendirdi. Bölümü yarıda bırakıp Ankara'daki üniversiteye başvurdum. Tabii uzmanlık olduğu için biz tezsiz başladık Ondan sonra mülakattaki bize değerlendirdikten sonra bizi aldılar 2 yıl orada yüksek lisansımı yaptım. Süpervizyon eğitimi aldım. Onun dışında şu anda süper vizyon eğitimi aldıktan sonra staj dönemimiz oldu. Bizim yurtlarda staj yaptım. Stajın bittikten sonra çalıştığım kurumda memnun kaldıklarından dolayı tekrardan devam ettim sonrasında gençlik merkezlerinde çalışmaya başladım.

KK16= İlahiyat mezunuyum. 5 yıldır Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı çalışıyorum. Bu yılda manevi danışman olarak görevlendirildim. Gençlik merkezlerinde gençlerle iletişim kurup onlarla maddi manevi bütün değer milli bütün değerlerimizi aktarmaya çalışıyoruz. Kuran Kursu Öğreticisi olarak çalıştım. 4-6 yaş kurslarına görev yaptım. Bir yılda hanımlarda görev yaptım şimdi de gençlerle beraberiz.

EK4= Manevi danışmanlık konusunda 8 yılı aşkın bir süredir deneyim sahibiyim. İl bünyesindeki hastanelerde AMATEM'de ve Müftülüğümüzün görevlendirdiği çeşitli ortamlarında manevi danışman hizmetleri vermekteyim. Görev alanım, bireylerin ruhsal ve manevi ihtiyaçları noktasında olumlu farkındalık oluşturmak bu noktada yardımcı olmaktır.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda; Hastanelerde, hastaların ruhsal desteklerini artırmak ve iyileşme süreçlerini teşvik etmek için manevi bakım gereklidir. Bu

bakım, farklı uzmanlık alanlarından gelen profesyonellerin katılımıyla amacına daha hızlı ve kolay ulaşabilmektedir. Gençler için manevi bakım, özsaygıyı artırmak, kişisel gelişimi desteklemek ve toplumsal uyumu güçlendirmek amacıyla önemli görülmektedir. Okul öncesi eğitim kurumları, çocukların duygusal güvenliklerini ve sosyal becerilerini geliştirmek için manevi bakım sunmalıdır. Öğrenci yurtları ve sevgi evleri, çocukların barınma ve bakım ihtiyaçlarını karşılamalı ve duygusal güvenliklerini sağlamalıdır. Bağımlılıkla mücadele merkezleri, bağımlı bireylere içsel motivasyonlarını artırmak ve topluma yeniden entegre olmalarını desteklemek için manevi bakım sağlamalıdır.

5.1.2. Manevi Bakımın Önemi

Manevi bakımın önemi temasına ilişkin kategoriler; hastalara destek, değeri anlaşılmamış, etkili bir uygulama, faydalı olarak sıralanmaktadır.

KK1= Şimdi Türkiye'yle tabi kıyas yapamayacağım, ama zannediyorum ki burada daha önemli, çünkü Almanya'nın yaşlı nüfusu çok fazla ve de Almanya'daki o aile yapısı biraz daha Türkiye'ye göre daha küçük, herkes daha hür, herkes kendi hayatını yaşıyor. Tabi orada da gurbetçilik var, herkes farklı şehirlerde veya yurt dışında akrabası olanlar var ama Almanların genel olarak çocuklarının sayısı daha az, aile yapılarının daha farklı olması hasebiyle pek geleni gideni olmuyor herkesin.

KK4= Yani her alanda bir manevi danışmanın olması bence gayet güzel ve olumlu dönüşleri de oluyor. Ama bu işi yaparken de işte mesela ben nasıl kendimi nasıl yetersiz hissettiğimi söyledim ya ilk başta, yeni başladım mesleğe, yeni yeni her şeyi öğreniyorum diyorum ya, bunu da ehil olan insanlara vermemiz lazım, ehil olan kişilere vermemiz lazım. Eğer ehil olan kişilerin elinde olursa, nasıl bir yol çizeceklerini, karşıdaki insanın ihtiyacının ne olduğunu anladığı zaman gerçekten etkisi çok büyük olacaktır manevi danışmanlığın. Ama eğer ehil ellerde olmaz da sırf o kadro doldurulsun diye farklı kişilerle doldurulursa o kadrolar, o zaman karşıdaki insana da kendimize de yazık etmiş oluruz.

KK5= Türkiye'de manevi danışmanlık, insanların birbirine destek olması amacıyla ve insanların hayatta yalnız kalmaması amacıyla şu anda günümüzde çok çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü insanlar artık birbirlerinden uzaklaşmaya, bireyselleşmeye başlıyorlar, yalnızlaşma daha da çoğalmaya başlıyor, arkadaşlık

önemini yavaş-yavaş kaybetmeye başlıyor. Bu noktada manevi danışmanlık akla gelen ilk isim oluyor, bir sorunla karşılaşıldığında insanlar manevi danışmanlığa ya da desteğe ihtiyaç duyuyorlar.

EK2= Bu müessese kimin aklına geldiyse Allah razı olsun ondan, çünkü öğrencilerle biz birebir irtibata geçtiğimizde bunun ne kadar önemli olduğunu anlatmaktan ziyade yaşayarak öğrenilmesi gerekiyor, çünkü bu öğrencilere çok faydalı olduğumuzun ben bilincindeyim. İşte öğrencilerle yaşayarak, bu sorunun cevabı da o şekilde alınırsa daha güzel olur, çünkü öğrenciler bizi bir yol arkadaşı gibi, büyükleri gibi, tecrübesi olan bir kişi gibi görüyorlar. Onun için hemen hemen aklınıza gelen her konuda, işte ailevi konularda, sosyal konularda, kültürel konularda, birçok konuda bize başvuruyorlar.

KK8= Türkiye'de manevi rehberliği son zamanlarda yapılan faaliyetler takdire şayan diyebilirim. Diyanet İşleri Başkanlığımız bu konudaki faaliyet alanını daha da genişleterek hastanelerde manevi bakım, hapishanelerde manevi rehberlik, gençlik merkezlerinde manevi destek gibi çeşitli alanlarda hizmet vermektedir. Ve bu hizmetlerin geri dönütlerini olumlu bir şekilde görmekte ve gözlemlemekteyiz.

KK12= Aktif olarak hayata geçirildiği zaman yani yerini bulduğu zaman çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Biraz şöyle bir durum var. Yani Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesinde bu hizmet veriliyor. Şu an için başka hiçbir kurum ya da özel alanda böyle bir hizmetin verilmesi izni yok zaten. Türkiye'deki uygulama alanları sadece Diyanet İşleri Başkanlığının elinde. Bu yüzden çok fazla bilinen bir bölümde olmadığı için ve yeterli personel olmadığı için yeterliliğe sahip personel olmadığı için zaten etki alanının çok yerini bulduğunu düşünmüyorum. Zamanla ama bu sistem oturacaktır. Ama oturduğu zamanda çok faydalı olacağını düşünüyorum. Birçok kesime ulaşabileceğimizi düşünüyorum.

KK16= Diyelim biz biraz dünyevileşmeye doğru maddeleşmeye doğru gidiyoruz. O yüzden çocuklar da gençlerde bir boşluk oluşuyor. Kapatamadıkları tamamlayamadıkları bir boşluk oluşuyor. Biz bu manevi değerlere aktararak aslında onlarla bir bütünlük sağlamaya çalışıyoruz. Çünkü insan dediğimiz varlık da zaten maddi bir bedenden ve bir de manevi olan ruhtan ve kalpten oluşan bir varlıktır. Bir tarafmış kaldığı zaman bu sefer o kişi çok sağlıklı yol alamıyor. Onun kalbindeki onun

ruhundaki o boşluğu doldurmak adına bu manevi danışmanlık faydalı olduğunu düşünüyorum. Okulda gençler o kadar çok sınav odaklı çalışıyorlar, dünyevi hedeflere doğru çok fazla yarışa gidiyorlar. Bir taraftan ruhlarındaki eksikliği fark edemiyorlar. Bu anlamda onları uyandırabilmek bunlara fark ettirebilmek önemli.

KK17= Manevi Danışmanlık ve Rehberlik alanının olmamasına rağmen bence çok fazla ihtiyaç duyulan alanlardan bir tanesi. Özellikle hizmet alanlarını baz alırsak hastanelerde, cezaevlerinde, ADRB, KYK yurtlarında, sevgi evleri vesaire ama ağırlıklı olarak gençler için çok fazla üzerinde durulması gereken yeni bir alan ama çok ihtiyaç duyulan bir alan. Ama çok da fazla bilindiğini düşünmüyorum. Günümüzde yeni yeni revaçta olan İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, Psikoloji öğrencilerinin daha yeni yeni ismini duymaya başladıkları ama aslen çok fazla ihtiyaç duyulan bir alan.

EK4= Türkiye'de manevi danışmanlığın önemi, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olan önemli bir hizmettir. Bu hizmetler, bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına, anlam ve amaç bulmalarına ve yaşam kalitelerini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır. Türkiye'de manevi danışmanlığın önemini ve etkisini şu şekilde değerlendirebilirim. Manevi danışmanlık bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olma farkındalık yaratma amacı taşımaktadır. Herkesin kendine özgü manevi değerleri ve inançları vardır. Manevi danışmanlık bireylerin bu değerleri ve inançları keşfetmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olmadı bakımından çok önemli bir alan. Manevi danışmanlık bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olması zorluklarla dolu olan yaşamın. Manevi danışman bireylerin bu zorluklarla başa çıkmalarına ve anlam bulmalarına yardımcı olması, Manevi danışmanlık bireylerin anlam ve amaç bulmalarına yardımcı olması, Hayatın anlam ve amaç bulması, bireylerin yaşam kalitelerini iyileştirmelerine yardımcı olması, Manevi danışmanlık bireylerin anlam ve amaç bulmalarına yardımcı olması noktasında çok önemli. Türkiye'de manevi bakım rehberliği hizmetleri, son yıllarda önemli bir gelişme göstermiştir.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri incelendiğinde; Manevi bakım, hastalara sağladığı bir dizi fayda ile önemli bir destek sağlar. Bu tür bir bakım, bireylerin ruhsal iyiliklerini destekler, stresi azaltır, moral ve motivasyonlarını artırır ve hayatlarına olumlu bir etki yapar. Ayrıca, manevi bakım, bireylerin yaşadıkları duygusal zorluklarla baş

etmelerine yardımcı olur, umutlarını canlı tutar ve zor zamanlarında güçlükleri daha iyi tolere etmelerine yardımcı olur. Danışanlara sağlanan manevi destek, bireylerin yaşamlarında anlam ve amaç bulmalarına da katkı sağlayarak genel iyilik hallerini artırır. Bu sayede, manevi bakım, hastaların da daha iyi bir ruh sağlığına sahip olmalarına ve tedavilerinin daha etkili olmasına yardımcı olur. Buna ek olarak manevi bakımın değerinin anlaşılmamasının birçok nedeni vardır. Öncelikle, manevi ihtiyaçlar genellikle somut ve ölçülebilir olmayan kavramlar olduğu için, bu tür bakımın etkileri kolayca görmezden gelinebilir veya göz ardı edilebilir. Ayrıca, modern tıp ve sağlık sistemi, sıklıkla fiziksel tedavi ve ilaçlar gibi somut müdahalelere odaklanırken, manevi boyutun önemi ihmal edilebilir. Toplumda maneviyatın öneminin azalması veya dini çeşitliliğin artması da manevi bakımın değerinin anlaşılmasını zorlaştırabilir. Son olarak, manevi bakımın sağladığı faydalar genellikle zaman içinde ve dolaylı olarak ortaya çıkar, bu da kısa vadeli sonuçlara odaklanan bir yaklaşımla çelişir ve değerinin anlaşılmasını güçleştirir. Bu faktörler bir araya geldiğinde, manevi bakımın değeri genellikle eksik veya yanlış anlaşılabilir.

5.1.3. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Yaygınlığı ve Erişilebilirliği

Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygınlığı ve erişilebilirliği temasına ilişkin kategoriler; erişilebilir, erişim kısıtlılığı, manevi bakım uygulamalarının bilinmemesi, yeni bir kavram, geliştirilmesi gereken bir uygulama olarak sıralanmaktadır.

KK2 = Mesela Türkiye'de bizim aile kavramımız biraz daha şey, biz zaten hastamızı konu komşu bile yalnız bırakalım falan gibi konuşuruz, ama Almanya'da o şekil yok hastanede. Yani Almanların ailesi olanlar tabi ki var, ama bizim kadar çok yok. Tabi Türkler de geliyor mesela, bakımevinden gelen Türkleri mesela görünce ben çok üzülüyorum, Türkler de var bakımevinden gelen, hiç kimsesi olmayan, yani onlar da var. Çeşit çeşit ülkelerden, çeşit çeşit ailelerden gelen, yani ailesine göre hiç kimsesi olmayan da var. Mesela bu Araplar falan onların çok, yani gelen kişilere diyoruz artık 2'de gelin, onlar 8'de gelmeye başlıyorlar, telefon ediyorlar, yani kültür farkı çok.

KK3= Yani şu anda erişilebilirliği birazcık daha sanki belki iyileşti gibi düşünüyorum, ama yine de yeterli değil, hiç yeterli değil, yani bu konuda talebin oluşması gerekiyor. Yani ben kendi arkadaş grubum içerisinde, mesela hastane manevi danışmanlığı çok zor diyor arkadaşlar, oradaki çünkü hastane ortamında sizin de psikolojiniz çok olumsuz etkileniyor. Dolayısıyla da yeteri kadar, mesela bizlerin yurtlardaki çalışma

çalışmalarımız, mesailerimiz akşam mesaisi olduğu için otomatikman aileyi etkiliyor, dolayısıyla da talep çok fazla olmuyor, talep çok fazla olmayınca da erişilebilirlik de otomatikman azalmış oluyor. Belki özendirilebilir, belki birazcık daha böyle çalışma şartları iyileştirilebilir, o takdirde talep de olacaktır diye düşünüyorum.

EK1= Ülkemizde manevi rehberlik kavramı dediğim gibi çok bakir, çok taze aslında. Rehberlik, evet biliniyor, danışmanlık, evet biliniyor, fakat rehberlik ve danışmanlık daha çok psikoloji kavramıyla ilintili olarak kullanılan bir alan gibi durdu şimdiye kadar, öyle biliniyordu. Fakat günümüzde manevi rehberlik kendi alanımız olduğu için daha çok duyuyorum, lakin bizim dışımızdaki, yani kendi kabuğumuzdan, kendi alanımızdan çıkıp da başka alanlara girdiğimiz zaman çok da bilinen, çok da duyulan bir şey olduğunu söylemem doğru olmaz. İnsanlar bununla muhatap oluncaya kadar, olma anına kadar, olma ihtiyacı durumunu hissedinceye kadar pek de bu konuda bilgileri yok ya da duyumları yok.

EK2= Manevi danışmanlık ve rehberlik sadece şu an bildiğim kadarıyla gençlik merkezlerinde, Kredi Yurtlar Kurumu'nda, Türkiye Diyanet Vakfı yurtlarında var, ama onun dışında Cezaevlerinde ve hastanelerde de var. Yeni yaygınlaşmaya başlıyor, ama biz eğitimlerimizi de gördük, insan çok çeşitli bir varlık, ihtiyaçları olan, sosyal ihtiyaçları olan, manevi ihtiyaçları olan bir varlık, ama nedense bence çok önceden olması gereken bir şey. Aslında varmış belki, ta Peygamber Efendimiz döneminden beri varmış, biz bunları seminerlerimizde falan gördük eğitimlerimizde, ama ismi manevi danışmanlık değilmiş, ama manevi danışmanlık hayatın her safhasında herkes için olması gereken bir şey, benim düşüncem bu.

KK6= Yani tabii ki yeni bir alan, yaygın değil. Spesifik çalışmalarla devam ediyor şu anda, yani her üniversite çapında özellikle yapılan çalışmaları ben bildiğim için bu konuda konuşuyorum. Tabii ki devlet kurumlarında da yavaş-yavaş bir yer almaya başlıyor, fakat yaygınlığı az olduğu için erişilebilirliği de az. Yani kurumlarda daha yaygın hale gelmesi erişilebilirliğini arttıracak, yani bu konuştuğumuz grupların hepsi, yani çalışmaların birçoğu dezavantajlı gruplar üzerinde yapılıyor çünkü bir etki gösterebilmek adına ya da çalışma alanları böyle seçiliyor, ama manevi danışmanlığın dezavantajlı grupların dışında da ulaşması gerektiğini, yaygınlaşması gerektiğini düşünüyorum. Bu alanda erişilebilirliği çok daha düşük, yine bir nebze işte gaziler, AMATEM, yaşlılar, çocuklar, sevgi evleri vesaire hani bu söylediğimiz gruplar biraz

daha manevi rehberliğin etkilerinin daha fazla ölçüldüğü yerler olarak görünüyor, şu andaki Türkiye'deki tablo biraz daha nispeten böyle.

KK8= Mesela manevi destek merkezleri çoğaltılsa ve insanların ulaşılabilirliği daha kolay olsa daha destek almaları noktasında çekinceye yol açmayacağını düşünüyorum. Yine biraz da hani insanlar ne der? İnsanlar ne algılar hani gelip konuşsam gibi şeylerin hani meyil buna fırsat vermemek için. Onların hem gizliliği esas alarak, onların dertleşmelerine imkan verebilmesi için daha çok manevi danışman merkezleri açılsa daha güzel hizmetler verilebileceğine ben inanıyorum.

KK9= Sayısal veri olarak 81 ilde yok, kamu hastanelerinde sadece yürütülüyor bu hizmet. Üniversite hastanelerinde birkaç pilot uygulama olmuş, sonra vazgeçilmiş. Elbette yetersiz bunu çok rahat bir şekilde söyleyebilirim. Ama zaten sağlık sektöründe biliyorsunuz sağlık hizmeti verecek eleman konusunda da sıkıntılarımız var takdir edersiniz ki. Böyle bir hizmeti verecek olan personelin yetişmesi ve bu işe gönüllü olması gerçekten çok zaman alacak bir şey. Bu işin çünkü sadece fiziksel bir boyutu yok, manevi boyutu, psikolojik ağırlığı var. Herkesin kendi psikolojisini koruyabilme durumu yok. Kaldı ki psikolojik dayanıklılık açısından bütün personel her ne kadar bu işin teorik eğitimini almış olsa bile herkesin psikolojik dayanıklılığı birbirinden farklı olduğundan bu işe gönüllü olmayabiliyor, yapmak istemeyebiliyor.

KK13= Standart olarak el işlenebilirliği belki kısıtlı alanlarda ama onun dışında çok kolay Hani işin resmiyete dökmeden yapacak olursanız mahallesindeki Kur'an kursuna giden kişi de hemen oradan bir manevi destek alır Camisi'ndeki hocasına giden manevi destek alır bazen bir komşudan alır yani hani anlamında yaygın ama resmi kurumlardan yeni yeni yaygınlaşıyor Tanımlanmış bu vazifeden sonra resmi kurumlarda Onun için hani bu adı taşıyan resmi yerlerle Ancak bu vasıfı taşıyanlara ulaşabilir miyiz derseniz o zaman onlar belli başka yerlerde Ama bu vasfa girmeden de bu iş yapıp da adı bu olmayan o kadar çok yer var ki…

KK16= O konuda Diyanet İşleri ve Müftülüğün çok fazla çalışmaları var. Yani hemen hemen bütün gençlik merkezimizde hem erkek hem bayan manevi danışmanlarımız oluyor. Ayrıca gençlik koordinatörlerimiz oluşturuluyor. Gençlerle daha fazla zaman geçirebilme adına onlara faydalı olmak adına çok fazla bu alanda görevlendirme yapılıyor. Yani isteyen herkesin bir şekilde ulaşabileceğini düşünüyorum. Hatta biz

okullara da gidiyoruz. Kendimizi tanıtıyoruz. Gençlik merkezlerimizi tanıtıyoruz. Yurtlara sohbetlere gidiyoruz. Yani isteyen herkes bir şekilde bize ulaşır diye düşünüyorum.

KK17= Şu an dediğim gibi yeni yeni yaygınlaşma aşamasında. Daha yakın zamana kadar böyle bir alan olduğu konusunda insanların haberi yoktu. Hangi grup öğrencilerin bu alana başvuracağı ile ilgili çok fazla bilinirlik yoktu. Mesela biz dışarıdan bakıldığında sadece İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Fakültesi öğrencilerinin Manevi Danışmanlık ve Rehberlik için müracaat edebileceklerini düşünüyorduk. Ama Yüksek Lisans noktasında bu eğitimi almak isteyen kişilerin Psikoloji mezunu öğrenciler olduğunu da öğrendik. Birkaç alanın Manevi Danışmanlık ve Rehberliğe müracaat edebileceğini, eğitim noktasında ilerleyebileceğini öğrendik.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda; Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygın ve erişilebilir olması, herkesin bu hizmetlere kolayca ulaşabilmesini sağlar. Bu durum, coğrafi, ekonomik veya sosyal faktörlerden bağımsız olarak insanların manevi ihtiyaçlarını karşılayacak desteklere erişebilmesi demektir. Erişilebilirlik, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin fiziksel, duygusal ve ekonomik olarak erişilebilir olması gerektiği anlamına gelir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetine erişimde kısıtlılıklar yaşanması, belirli grupların veya toplulukların bu hizmetlere ulaşmada zorluklar yaşadığını gösterir. Erişim kısıtlılığı, coğrafi uzaklık, ekonomik sınırlılıklar, dil ve kültürel engeller gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir. Bu durumda, bu kısıtlılıkları aşmak için çeşitli stratejiler ve politikalar geliştirilmesi gerekebilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin bilinmemesi, toplumda bu tür desteklere duyulan ihtiyacın farkında olunmaması veya mevcut hizmetlerin yeterince tanıtılmaması toplumda büyük bir boşluk anlamına gelir. Bu durumda, manevi bakımın önemi ve etkileri hakkında eğitim ve farkındalık çalışmaları yapılması önerilir ve bu çalışma hizmetlere yönelik talebi artırabilir. Manevi bakım ve rehberlik, bazı toplumlarda yeni bir kavram olabilir ve dolayısıyla bu hizmetlerin toplumda kabul görmesi ve kullanılması zaman alabilir. Yeni bir kavram olarak, manevi bakım ve rehberlik kavramının tanıtılması, değerinin anlatılması ve toplumda yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmesi önemlidir. Manevi bakım ve rehberlik, sürekli olarak geliştirilmesi gereken bir uygulama olarak görülebilir. Bu, hizmetlerin kalitesini artırmak, daha etkili ve etkileyici hale getirmek ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak için sürekli olarak

yenilikçi yaklaşımların benimsenmesini gerektirir. Bu süreçte, paydaşlar arasında işbirliği ve geri bildirim mekanizmaları önem arz eder.

5.1.4. Manevi Bakım ve Rehberlik Sürecinin Zorlukları

Manevi bakım ve rehberlik sürecinin zorlukları temasına ilişkin kategoriler; kızgınlık, ayrımcılık, istenmemek, misyonerlik algısı, kurum içerisinde çalışma alanın yetersiz olması, danışanların rehberlik hizmetlerini zorunluluk olarak algılaması, danışanın din algısı, iletişim problemleri, maddi sıkıntılar(ödenek olmaması), manevi danışmanların eğitim alma ihtiyacı, danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetini önemsememesi, önyargılar, duyguları net ifade edememe, zaman problemi, meslek tanımının anlaşılır olmaması, kurumsallaşmanın olmaması, toplum tarafından tanınmamak/kabul görmemek olarak sıralanmaktadır.

KK2= Almanya'da Allah'a inanmayan çok var… Ateist gibi ve onlar istemiyorlar zaten öyle bir hizmet. Hani bir şekil inananlar, ne olursa olsun, Katolik de olsa, Müslüman elhamdülillah, bir şeye dayanıyoruz, Rabbimden geldik, yani tutunacak bir şeyimiz var, onlarda yok, o yüzden istemiyorlar. Ama gerçekten çok dinine bağlı, hani her hafta sonu kiliseye giden, şey yapanlar tabi ki gelince ya da hani gelsin diye kendileri bazen söylüyor. Bir de ölüm anında olunca da çağırıyoruz, kimisi de hiç istemiyor, asla ve asla istemiyorum diyor, öyle bir şey olursa ben öleceğim zaman gelsin istemiyor kimse, o da var yani.

EK1= Manevi rehberlikteki temel problem, muhatap kitlenin nerde olursa olsun din bilgisi ve din eğitimi noktasında oldukça düşük seviyede oluşu. Aslında bunu biliyor manevi rehber, manevi danışman, ne diyorsak artık, bunu biliyor, ama yüzleşmesi, bununla muhatap olması, bu bilinenin yüze vurumu ve dışa vurumu oluyor. Bu sefer bu kadar mı demeye başlıyorsunuz ve çok zor diyorsunuz toparlamak, toparlanmak. Bu anlamda belki bir motivasyon zorluğu yaşatabilir.

EK2= Yani maddi olarak çok fazla destek almıyoruz biz, gerek iki kurumdan da almıyoruz, ama kendi çapımızda işte çevremizde bunu aşmaya çalışıyoruz. Zorlandığımız taraf yok aslında, ama öğrencilere daha fazla yardımcı olmak için kendi sınırlarımızı zorluyoruz, yoksa onun dışında bir zorluğu yok, benim için bir zorluğu yok. Bir de bazı öğrenciler şey gözüyle bakıyor, biraz işte sorguluyor böyle,

dindarlıktan falan bahsettiğimizde ya da Diyanet'ten geldiğimizi bildiklerinde sorguluyorlar, o yönden bazen sıkıntı çekiyoruz.

KK6= Öncelikle zorluk deyince şimdi biraz sorunlarına değinmek istiyorum burada zorluklarından ziyade. Şimdi yaygınlık dediğimiz konu zaten bir zorluk olarak öne çıkıyor, yani danışan görmek istediğinizde de bu bir problem, mekân problemi var, hangi kanallar aracılığıyla yapılacağı problemi var. Evet böyle bir alan var, faydalarını görüyoruz, fakat bu kurumsallaşmış değil devlet kanalında, yani ufak-ufak lokal çalışmalar sürdürülüyor, pilot uygulamalar diyebiliriz. Tam olarak bir kadrolaşması ya da resmi bir kanalla ilerlemesi biraz şu anda zorluk yaratıyor, güven yaratması açısından da birincisi bu. İkincisi alanda çalışan kişiler olarak da alanın yeteri kadar da güçlendirilmediği konusunda da bir kanaatim var.

KK7= En büyük zorluk deyince diğer arkadaşlara sorsanız büyük ihtimal maddi olarak derler, yani gençlere daha çok ikram yoluyla ulaşabiliyoruz, gönüllerine giden yollardan biri bu, bunu söyler. Ama benim karşılaştığım en büyük zorluk, toplumun, velilerin, genel olarak toplumun dini gençlere, çocuklara yanlış tanıtması, bundan dolayı bir önyargıyla gelmeleri. Ama tanıştıktan, konuştuktan sonra bu önyargı yıkılıyor, fakat ilk başta bu zorlukla karşılaşıyorum.

KK11= Sorunlar şöyle kurumsal olmadığı için bütçesi yok. Bütçesi olmadığı için her şeyi bireysel yapmak zorundasınız. Sosyal faaliyet planlaması sosyal faaliyetler içinde bir şeyler öğretme yaşatma noktasında hep kişisel üstümüze kalıyor. Hiçbir bütçesi olmadığı için kendinize ifade etme tanıtma noktasında işte kadrosu olmadığı için çok sıkıntısı var. Sonra mekan sıkıntısı var ciddi manada.

KK12= Bir kere önce tam meslek olarak tanımı yapılmadığı için herkeste bir bu ne yapıyor bu manevi danışman ne demek bir sorusuyla karşılaşıyoruz. Yani biraz ön yargı da var. Toplumsal algı oturmadı. Aslında bu yani yıllar öncesinden Avrupa'dan Amerika'da 1960'lardan beri manevi danışmanlık hizmeti var. Ve çok aktif bir şekilde var. Her hastanede neredeyse, hapishanelerde falan var. Türkiye'de niye ise sanki tamamen böyle dini bir şey baskı şey gibi mi görüyorlar artık nasıl görüyorlarsa bir kabullenilemiyor. Yani bu manevi danışman ne demek birçok psikolog buna karşı çıkıyor. Neden biz varız size ne oluyor falan diye. Onunla ilgili birçok öyle eleştirilere

maruz kalıyoruz. Birinci zorluk bu kendimizi anlatmak durumunda kalıyoruz. Yeteri kadar eğitim almadığımızı düşünüyorum. Sahada bunu daha çok görüyoruz.

KK14= Var tabii nasıl şimdi öncelikle her alanda olduğu gibi yani karşıdaki insan talep ettiği sürece sen ona yardım edebilirsin. Talep etmediği sürece söylediklerinin hiçbir anlamı olmaz. Karşıdaki insan seni şey olarak da görmemesi lazım. Yani kurtarıcı tamam bunun eli bana değdi artık benim her işim hallolur. Öyle bir intiba da vermemek gerekiyor. Öncelikle ona bu bir disiplin yani bu bir bilim ve bu bir meslek. Bende de gizlilik esas. Bunu bir sohbet muhabbete çevirmekten ziyade gerçekten ortada bir problem var ve karşıdaki insana mesleğin resmiyetini ve ciddiyetini göstermek gerekiyor.

KK15= Şimdi biz alanda hizmet verirken ilk zorluğu bize Psikologlar ve Psikiyatrlar çıkardılar. Siz kimsiniz nereden geldiniz? Çünkü biliyorsunuz henüz tam bir şeyimiz yok bizim alanımız yok. Üniversitede bir bölümümüz yok. O yüzden de kabul görmek zor. Yani kabul etmek istemediler bayağı zorluk çıkardılar. Ama Elhamdülillah sonrasında fark ettiklerinde işte gerek hastaya gerek hasta yakınına gerekse personele en çok da kendilerine olan şeyi gördükleri zaman ihtiyaçlarını gördükleri zaman siz psikologlardan farklı bir iş yapıyormuşsunuz. Yani bizi daha doğrusu psikologlarla karşılaştıkları için bir dik duruş söz konusu. Psikolog değiliz manevi destek psikolog değil. Siz eğitimini alıyorsunuz zaten Psikologluk değil. Psikiyatrlık zaten hiç değil. Ama henüz bunun ayrımı Türkiye'de yapılmış değil.

EK4= Manevi danışmanlık hizmetinin ifası sürecinde karşılaştığım en büyük zorluklardan biri, danışanlarımın manevi değerlerini ve inançlarını anlamaya çalışmak. Her bireyin farklı manevi deneyimleri ve değerleri var ve bu değerleri anlamak zaman ve çaba gerektiren bir süreç. Diğer bir zorluk, danışanlarımın zor zamanlarda başa çıkmalarına yardımcı olmak konusu. Manevi danışmanlık bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için tasarlanmış bir süreçtir. Ancak, bazı zorluklar o kadar büyük oluyor ki danışanlarımın bunları kendi başlarına üstesinden gelmesi zor. Bu durumlarda, danışanlara profesyonel yardım alması için destek ve cesaret verilmesi gerektiğini düşünüyorum

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda; Danışanların danışmanlık sürecine isteksizlik veya zorunluluk hissiyle yaklaşması, güven ve işbirliği ortamını zedeler.

Ayrıca, danışanların manevi bakım ve rehberlik sürecini istenmeyen bir müdahale veya dinî misyonerlik olarak algılaması, danışmanlık ilişkisini olumsuz etkiler. Danışanların din algısının ve manevi ihtiyaçlarının anlaşılmaması, güveni azaltabilir ve etkili bir iletişimi engelleyebilir. İletişim problemleri, danışanla danışman arasındaki etkileşimi ve anlayışı zorlaştırarak sürecin etkinliğini azaltabilir. Manevi danışmanların yeterli eğitim ve gelişim fırsatlarına sahip olmaması, hizmetlerin kalitesini düşürebilir. Maddi sıkıntılar, danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine erişimini sınırlayabilir ve sürecin başlamasını veya devam etmesini engelleyebilir. Ayrıca, manevi bakım ve rehberlik alanında net bir meslek tanımının ve kurumsal yapıların olmaması, bu hizmetlerin standartlarını belirsizleştirir ve toplum tarafından tanınmamalarına veya kabul görmemelerine yol açabilir. Bu zorlukların üstesinden gelmek için eğitim, farkındalık ve politika geliştirme çalışmaları önemlidir. Bu, daha etkin ve erişilebilir manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin sağlanmasına yardımcı olabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde karşılaşılan zorluklar, çeşitli faktörlerden kaynaklanır. Bu zorluklar arasında, danışanların danışmanlık sürecine isteksizlik veya zorunluluk hissiyle yaklaşması, güven eksikliği, gizlilik endişeleri ve kültürel/dini farklılıklar önemli bir yer tutar. Ayrıca, önyargılar ve stereotipler, zorlu ve karmaşık sorunlarla başa çıkma, bağımlılık ve bağımlılığı yeniden canlandırma riskleri, moral ve motivasyon eksikliği, çözüm odaklılık ve beklentilerin yönetimi gibi faktörler de manevi bakım ve rehberlik sürecini etkileyebilir. Bu zorluklarla başa çıkmak için, danışmanların esneklik, empati, açık iletişim ve etkili problem çözme becerilerini kullanmaları önemlidir. Ayrıca, danışanların duygusal, ruhsal ihtiyaçlarını anlamak ve onlara destek olmak için dikkatli bir şekilde dinlemeleri ve empati göstermeleri gerekmektedir. Bu sayede, manevi danışmanlık süreci daha etkili ve verimli bir şekilde ilerleyebilir, danışanların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verilebilir.

5.1.5. Manevi Bakım ve Rehberlik Sürecinde Danışanlara Yönelik İzlenen Stratejiler

Manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışanlarınıza yönelik izlenen stratejiler temasına ilişkin kategoriler; farklı bakış açılarının kullanılması, danışanı dinlemek, danışanı çok yönlü tanımak, diğer paydaşlarla işbirliği, önyargısız olmak, ihtiyaca uygun hareket etmek, teknolojik araç gereç kullanımı, dini argümanları kullanmak, ihtiyaca uygun yöntem belirlemek, hoşgörülü olmak, model almak, bireysel ya da grup görüşmeleri, empati, sohbet, bibliyoterapi, duygu ve düşünceleri harekete geçirecek sorular olarak sıralanmaktadır.

KK1= Bana açıkçası yöntemler, teknikler dışında bakış açımın değişmesi daha çok yardımcı oldu. Başta daha çok illa sanki herkese yardımcı olmalıymışım gibi bir algı vardı bende, nasıl desem, onu göz ardı etmeye başladım, herkese yardımcı olmak zorunda değilim, herkese yardımcı olmam da zaten. Hani herkesin sorununu ben zaten çözemem, çözmemem de gerekiyor, herkes kendi sorununu kendi çözmesi gerekiyor, yani öğrendiğim teknik o olabilir. Yani aslında insanların bakış açısının değişmelerine veya olaya farklı bir yandan bakmalarına yardımcı olup da kendi sorunlarını kendilerinin çözmeye çalışmaları, çünkü ben devamlı yanlarında olamayacağım.

KK2= Bizim yaptıklarımız hastayla konuşmak ve onu dinlemek. Daha çok doktorlar bu hizmeti istiyor. Yani aslında doktorlar da bunu kullanmak istiyor anladığım. Yani direkt hastanın değil de doktora da iyi geliyor bu. Hani senin dediğin gibi onların da yükü ağır, hani böyle bir hizmeti birilerinin vermesini istiyorlar. Psikolojik problemleri olan hastalarla psikolog da çağırıyoruz bir baksın diye. ... hastalar Bunalım geçiriyor gibi düşünelim. Doktor ilaç düzenliyor ama yeterli gelmiyor. Hani direkt mesela psikolog olsun, illa psikiyatr gelsin demiyor doktorlar, hani bu hizmetlerden da faydalanalım diyorlar, hani bunlar gelsin konuşsun. Yani manevi danışmanlardan da destek almak istiyorlar.

EK1= Manevi rehberlik ya da manevi danışmanlık yapan kişinin yapacağı ilk şey, muhatabını tanımak ve onu konuşturmaktır. Bilgi ve kültür seviyesi ona ister ilk görüşmede ister sonraki görüşmelerde hangi seviyede bilgi aktarmamız gerektiğini ya da ilgi göstermemiz gerektiğini gösterecektir. Materyal olarak bizim kullandığımız bugün teknolojik anlamda hangi iletişim aracı varsa hepsini kullanıyoruz, bilgisayarlar kullanılır, projeksiyonlar kullanılır. Bu Kur'an eğitimi için, orayı atlıyoruz, yani bütün bunları atlıyorum, Kur'an eğitimi dediğim manevi danışmanlık ya da rehberlik toplumsal anlamda verdiğimiz Kur'an hizmeti temelde aslında, Kur'an hizmeti veriyoruz, orayı sanki bir atlamış gibi olduk, onu da ifade edeyim.

KK5= Dinleme ön planda, öncelikle kendimizi tanıtıp, alanı anlatıp ondan sonra onu dinlemeye geçiyoruz. O konuların burada kalacağını, özel olacağını anlatıyoruz. Sonrasında o kendisi anlatmaya başlıyor ve artı eksi kısımlarını değerlendiriyoruz. Ona manevi yönden iyi gelebilecek dinimizdeki argümanları kullanmaya çalışıyoruz, ama bu hani bir vaaz şeklinde değil, onun tam ilacı olabilecek mesela bir dua o sırada çok mutluluk veriyor.

EK2= Öğrencinin ihtiyacına göre yöntemler, ama daha çok tabii ki dinliyoruz, öğrenciler kendilerinin dinlenildiğini görmek istiyorlar. Genelde aileleri tarafından dinlenilmiyorlar, çevresi tarafından çok fazla dinlenilmeyen çocuklar geliyor. Biz ilk etapta onları dinliyoruz, hani dinlemeyip sürekli yaptığının yanlış olduğunu falan anlatırsam o ilk görüşmede bir defa çayımızı içiyor bir daha o çocuk uğramıyor, ben bunu çok şey yaptım. Çok zıt fikirler taşıyan öğrencilerle ben ilk başlarda hiç müdahale etmedim düşüncelerine, tabii ateist öğrencilerimiz de çok oldu, deist, ateist, işte İslam'ı böyle kötüleyen öğrenciler de oldu. Aldığımız eğitimlerden dolayı hiç müdahale etmedim, hatta bizi kâfirlikle itham edenler dahi oldu, dinsizlikle itham edenler dahi oldu, ama gülüp geçtik. Mesela din adamı kimliğiyle biz ona yaklaşsaydık, işte senin bu yaptığın direkt cehennemlik, haram vesaire, ama aldığımız eğitimlerde de bize söylediler, ilk önce biz ona kendimizi ısındırdık. Buraya sürekli gelip gidebilirsin imajı verdik, ilk önce arkadaşlık, öyle dini meselelerle ilgili çatışmak isteyen öğrenciler dahi oldu. Onlara böyle tamam, sen haklısın, senin görüşlerin benim için değerli diyoruz. Ayrıca danışanlara karşı hoşgörülü olmak gerekmektedir.

KK8= İlk önce muhatabı güzelce dinlemek gerekir. Yani sizden ne gibi bir destek almak istiyor veya size ne konuda danışmak istiyor? Veya size ya sizinle sadece dertleşmek isteyebilir, içini dökmek isteyebilir veya bu konuda sizden destek istiyorum demeden bizim şöyle şöyle yap, şöyle şöyle yapmalısın gibi öneride bulunmamamız gerekir. Kesinlikle ilk önce danışan kişiyi dinlemeliyiz, onun gerçekten bize bizden ne yönden destek istiyor bunu belirleyip ona göre ona yardımcı olmamız gerekir. Bir de kesinlikle hani şunu şöyle yap, bunu böyle yap veya şöyle yaparsan böyle olur, şöyle yaparsan böyle olur gibi kesin ifadelerden de sakınmamız gerekir. Sadece bizim onu dinlememiz, onu rahatlatmamız, hele hele mesela sorunun ilk halinde eğer bize gelmişse bir defa onun sakinleşmesini beklememiz gerekir, yani onun rahatlamasını beklememiz gerekir. Daha sonradan destek verilecekse hangi konuda bizden yardım istiyorsa o konuda ona yardımcı olmamız gerekir diye düşünüyorum.

KK9= Şimdi bu konuda eğitimlerde aldığımız çeşitli modeller var. Biz ihsan modelini kullanıyoruz hastanedeki arkadaşlarla istişarelerimiz neticesi. Hermeneutik model ve ihsan modelini kullanmaya çalışıyoruz. Yani hastalarımızın, danışanlarımızın önce ihtiyaçlarını tespit etmeye çalışıyoruz bu insanın gerçek ihtiyacı ne? Sonra hedef belirlemeye çalışıyoruz. Sonra bir strateji geliştiriyoruz. Sonra adım adım sonuca

ilerlemeye çalışıyoruz ve en sonunda da neticelendiriyoruz. Bir kere görüşeceğimiz kişiyle çoklu görüşmeler yapabilecek miyiz? Bunu hangi hasta ile hangi şartlar altında görüşüyoruz bu belirleyici oluyor. Eğer poliklinikten gelmiş bir hastaysa onu bir daha görme şansımız yok. Sürekli hasta sirkülasyonunun olduğu bir yerdeyse mesela kadın doğum servislerinde hakeza bir gördüğünüz insanı bir daha göremeyeceksiniz büyük ihtimalle tek bir dokunuş olacak. Konuşmanız, ona yaklaşımınız, ondan tespit etmeye çalıştığınız ihtiyaçlar buna göre olacak.

KK11= Öğrencilerle bireysel ya da grup görüşmeleri yapıyoruz. Kayıt esnasında velilere mutlaka kendimizi tanıtıyoruz. Veliler bizi tanıdıklarında öğrenciler de bize güveniyor. Müfredat var çok güzel atölyeler açılabiliyor Mesela işte manevi mahremiyet atölyesi var ondan sonra işte Kadim şehirleri atölyesi var abide hatunlar atölyesi var bunun gibi GSB'nin çok güzel bir atölye programı var.

KK13= Her şeyden önce dinleme tekniğini uyguluyoruz yani. İyi bir dinleyici olmak dinleyici olduktan sonra zaten Yavaş yavaş açılıyor bazı yollar Sonrasında da ayetlerle hadislerle O konu hakkında nasıl destek olabileceksek Müslüman bir ülkede yaşadığımız için oraya doğru yavaş yavaş evriliyor ama ilk aşaması. Tabii bunlarla değil ilk aşaması dinlenme ile tanımayla o teknikleri aşama aşama gidiyoruz.

KK14= Şimdi şöyle zaten gelen Danışan benim tarzı yani benimle oturduğu zaman benim bu konu hakkındaki yetkimin olduğunu bilmesi gerekiyor yani benim de bir kere onun pencereleri perdeleri açması gerekiyor Çünkü ben o ben soru sorarım işte bizde de teknikler var atıyorum işte yansıma var Duygu yansıtması çerçeveleme yüzleştirme bir takım teknikler Bizde de var karşımızdaki insanın bizden Yani ben hayatımın şu sahnesinde şunları

KK15= Hastalara psikologlar ve psikyatrlar çok seküler bakıyorlardı. Biz bir mesela bir hastanın bir problemi karşısında birlikte istişare etmiştik onlar hani direkt böyle ellerindeki kitaplar ve literatürlerle yola çıktılar. Ama biz de biliyorsunuz yani birçok farklı şey var hastaya destek vereceğimiz yol ve yöntem var. Bu da hasta ile konuşma anında ortaya çıkıyor. Danışmanınızla iletişim kurdukça ortaya çıkıyor. Onlar tamamen seküler bakarken yani belli kalıplarla belli şeylerle bakarken, biz o seküler kalıpların arkasında onları hayata bağlayacak başka şeyler kullandığımız için başka

argümanlar yani onları hayata bağlayan başka şeylerin ortaya çıkmasını sağladığımız için…

EK4= Manevi danışmanlık sürecinde danışanlarıma şu şekilde yardımcı olduğumu düşünüyorum. Öncelikle manevi danışman olarak yargılamadan ve eleştirmeden Danışanların duygularını ve düşüncelerini ifade etmelerine yardımcı olmak suretiyle olumsuz düşüncelerin dışa atılması noktasında onları anlama ve onlara yardımcı olma görev bilinciyle hareket ederek Onların manevi değerlerini ve inançlarını keşfetmelerine, bu sayede de danışanların kendileri için en iyi yolun hangisi olduğunu keşfetmelerine ışık tuttuğumu düşünüyorum. Danışanımla ilgilenirken bazı teknikleri de kullanıyorum. Mesela, duyguları ve düşüncelerini ifade etmeyi teşvik etmek için açık uçlu sorular sormak suretiyle Danışanlarımın manevi değerlerini ve inançlarını keşfetmelerine yardımcı olmak için metaforlar ve hikayeler kullanıyorum.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda; manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışanlarla etkili iletişim kurmak ve destek sağlamak için farklı stratejiler kullanılır. Danışmanlar, farklı bakış açılarını kullanarak danışanların sorunlarını daha geniş bir perspektiften ele alır ve çözüm yollarını çeşitlendirir. Danışanın duygularını ve düşüncelerini önemseyerek onları dinler ve içsel dünyalarını keşfetmelerine fırsat verir. Danışanı çok yönlü tanımak için, geçmiş deneyimleri, değerleri, inançları ve hedefleri hakkında bilgi toplar ve bu bilgileri danışmanlık sürecine entegre eder. Ayrıca, diğer paydaşlarla işbirliği yaparak, danışanın ihtiyaçlarına daha kapsamlı ve koordineli bir şekilde yanıt verir. Önyargısızlık ve hoşgörü, danışmanın her danışanla karşılaştığı duruma yeni ve açık bir zihinle yaklaşmasını sağlar. İhtiyaca uygun hareket etmek ve danışanın benzersiz ihtiyaçlarına uygun stratejiler belirlemek önemlidir. Teknolojik araç gereç kullanımı, danışanlarla etkili iletişim kurmayı ve destek sağlamayı kolaylaştırırken, dini argümanları kullanmak, danışanın inançlarına ve değerlerine saygı duyarak onların manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olabilir. Empati, danışanın duygularını anlamaya ve onlarla bağlantı kurmaya yardımcı olurken, sohbet ve grup görüşmeleri, danışanların destek alırken birbirleriyle etkileşime geçmelerine olanak tanır. Bibliyoterapi yada duygu ve düşünceleri harekete geçirecek sorular, danışanların içsel dünyalarını keşfetmelerine ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmalarına yardımcı olabilir. Bu stratejilerin kombinasyonu, manevi danışmanlık sürecinde danışanların ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt verilmesini sağlar.

5.1.6. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Geliştirilmesine Yönelik Görüşler

Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin geliştirilmesine yönelik görüşlere ilişkin kategoriler; kurumsallaştırma, danışmanların akademik olarak desteklenmesi, hizmet içi eğitimler, hedef kitlenin genişletilmesi, paydaşların işbirliği içerisinde çalışması, maddi destek(ödenek oluşturulması), üniversitelerde ilgili bölümlerin açılması, danışmanların özlük haklarının düzenlenmesi, manevi bakım ve rehberlik hizmetine olan erişimin artırılması olarak sıralanmaktadır.

KK1= Daha çok yeni olduğu için biraz daha böyle sistemleşmesi gerekiyor… burada sistemleşmesi var ama, bizim açımızdan tam böyle oturmuş değil, bu yönden hani üniversitede bu bölümün belki biraz daha yaygınlaşması, belki biraz daha bu bölümünün önünün açılması da yardımcı olunacaktır. Evet, böyle bir bölüm var, ama ne kadar kabul görüyor veyahut da ne kadar biliniyor o da ayrı bir konu. Hani birçok kişi böyle bir üniversite bölümünün olduğunu dahi bilmiyor veyahut da dediğim gibi kavram konusu çok önemli. Birçok kişi, ben manevi rehberim deyince o da ne gibi bir tepki verdiği için ilk önce herhalde kavramın tanınması gerekiyor.

EK1= Manevi rehberliği bugün daha nasıl geliştirebiliriz derseniz bana, buraya gelmeden önce değiştirmemiz ve dokunmamız gerekir topluma. Cami merkezli hizmet amenna, bizim zaten geleneksel din anlayışımızda bu var, fakat görüyoruz ki bu yetmiyor toplumun ıslahı ve ihyasında. Çünkü cami kürsüleri, vaaz kürsüleri, ki oralarda da biz görev icra ediyoruz, oralarda da biz bunu yapıyoruz, ancak hedef kitlemiz ve muhatap kitlemiz çoğunlukla aynı ve sınırlı. O gün eğer Cuma'ysa, o gün eğer özel bir günse ezan vaktinde çıkın şöyle bir turlayın bakalım, sanıyoruz ki toplumun tamamı camide ya da tamamı sizinle oturmuş pür dikkat sizi dinliyor. Böyle bir hayat yok, yani gerçeklikten uzak bir durum bu. Dolayısıyla cami dışı hizmeti biz artırarak manevi rehberliği önleyici tedbir kapsamında daha aktif hale getirebiliriz, getirmeliyiz.

EK2= Maddi anlamda gerçekten şu an biz mesela Diyanet'in personeliyiz, Diyanet mesela bizi GSB'ye yönlendirdi, ama kendi kurumumuzdan çok fazla maddi, çok fazla değil hiç maddi bir destek olamıyoruz. İkram boyutu var bunun tabii, hani o çocukları oraya daha çekici kılma değil mi, o tarz şeyler de var. Şimdi ben anlatmaya utanıyorum, ama dediğiniz gibi mesela.

KK10= Öncelikle manevi danışmanlığın, manevi danışma ve rehberliğin müstakil bir lisans bölümü olmasını üniversitelerde isterim, bununla ilgili çalışmalar yapılıyor. Sadece yüksek lisans ve doktora ile kalmamalı, müstakil bir lisans programı açılmalı. Avrupa'daki, Amerika'daki gibi ki bu işin hani asıl piri Amerika biliyorsunuz. Oradaki gibi uzun yıllar süren bir eğitim ve teorik artık pratik eğitimi, saha stajı çok uzun süreçlere yayılmalı.

KK12= Bu alan nasıl daha iyi bir hale gelebilir bir kere eğitim. Eğitim sistemi bunun lisans bölümü olması gerekiyor. Şu anda yüksek lisans düzeyinde en iyi ihtimalle bu görevi yapanlar. Doktoranız henüz yok doktorası olmadığı gibi diyorum ya mesela biz işte yüksek lisansını zaten şu anda sahada görev yapan manevi danışmanlardan yüksek lisansını yapan en fazla 5 kişi.

KK13= Üniversite lisans eğitimi düzeyindeyken eğitimlerinin verilmesi gerekiyor. Yani özellikle bu işi kimler yapacak ise mesleki olarak bu işe kimler daha yatkınsa o grup çalışmalı. Biz şimdi sahada eğitimleri ara ara vere vere bu konuda bir bilinçlenme oluşmasını sağlıyoruz. Bu hizmeti yapanlar Lisans ya da yüksek lisans eğitimlerini alsa teknikleri bilerek ilerler. Hizmetiçi eğitimlerle de bilgisine bilgi deneyimine deneyim katarak ilerler. Eğitimi lisans düzeyinde başlamalı.

KK15= Mutlaka Fakültelerde bir bölüm olmalı. Bu da İlahiyatta mümkün. Hatta şu anda Yüksek lisansı var hocam sanıyorum. Yüksek lisansı var ama işte o Yüksek lisansı maalesef bir psikoloji gibi bir alandan gelmediği için, Psikologlar hala onunla savaşıyorlar. Ben mesela çalıştığım hastanede Elhamdülillah psikologlarla biz iyi bir iletişim kurduk. Ben onların sahasına girmediğimi onlara anlattım onlar anladılar. Daha doğrusu birazda onların da dindarlık seviyeleri yüksekti o yüzden çok sorun çıkarmadılar. Ancak sorun yaşayan arkadaşlarımız oldu. Çok problem çıkaran Psikologlar oldu. Bizde birlikte çalışmak zorundayız biliyorsunuz sahada. Çok zorlanan arkadaşlar oldu. Yüksek lisans ve Doktora programı var ama maalesef bir bölüm olarak da özellikle ilahiyatlarda bir bölüm olarak açılması taraftarıyım.

KK17= Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Diyanet İşleri Başkanlığı ile yürütülüyor. Bu hizmeti verecek manevi danışmanların öncelikle büyük bir eğitimden geçmesi. Akabinde parça parça hizmet içi eğitimden geçmesi. Periyodik olarak manevi danışmanların kendi içinde toplanarak hiç yoksa aylık rutin toplantılar

gerçekleştirmesi görüş alışverişinde bulunmaları gerekmekte bence. Birbirlerinin tecrübelerinden istifade edebilmeleri noktasında bunu yapmaları gerekir. Bir diğeri Türkiye şartlarında manevi danışmanlığın hem maddi olarak hem zaman noktasında iyileştirmesi gerekmektedir.

EK4= Türkiye'de manevi bakım rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi için şu öneriler sıralanabilir: Öncelikle, danışmanlık hizmetlerinin kapsamı ve içeriği belirlenmeli. Bu hizmetler, bireylerin manevi taleplerini karşılamaya yönelik olmalı. Psikoloji ve Sosyoloji gibi alanlardan net şekilde ayrılıp, kendi çizgisi çizmeli. Bu kapsamda, bireylerin manevi değerlerini keşfetmeleri, anlam arayışına yardımcı olunması, inançlarına uygun olarak başa çıkma mekanizmaları geliştirmeleri gibi konulara odaklanılmalı diye düşünüyorum. Manevi danışmanlık hizmetleri için gerekli eğitim ve sertifika programları geliştirilmeli ve Bu hizmetleri sunacak kişilerin, manevi danışmanlık alanında yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gereken bir alan. Bu nedenle, üniversitelerde ve diğer eğitim kurumlarında manevi bakım rehberliği alanında lisans, lisansüstü ve sertifika programları açılabilir ve bunların sayısı artırılabilir. Manevi danışmanlık hizmetleri, multidisipliner bir yaklaşımla sunulmalı. Bu hizmetler, sağlık personeli, sosyal hizmet uzmanları, psikologlar vb. gibi farklı alanlardan uzman kişiler tarafından koordineli olarak sunulmalı. Kişinin ihtiyacı ne ise o alana hâkim kişi(ler) önderliğinde, probleme çözüm yoluna gidilmeli. Bu sayede, bireylerin ihtiyaç duydukları tüm destek bir arada sunulmalı.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda; manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinin geliştirilmesi için önerilen stratejiler arasında kurumsallaştırma önemli bir yer tutar. Bu, manevi danışmanlık hizmetlerinin daha organize ve sistemli bir şekilde sunulmasını sağlar ve kalite standartlarının belirlenmesine yardımcı olur. Ayrıca, danışmanların akademik olarak desteklenmesi ve hizmet içi eğitimlerle donatılması, onların profesyonel gelişimlerini destekler ve hizmet kalitesini artırır. Hedef kitlenin genişletilmesi, manevi bakım hizmetlerinden daha fazla kişinin faydalanmasını sağlar ve toplumun çeşitli kesimlerine ulaşılmasına yardımcı olur. Paydaşların işbirliği içinde çalışması, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmasını ve koordinasyonunu sağlar. Madde destek ve üniversitelerde ilgili bölümlerin açılması, bu alanda uzmanlaşmış profesyonellerin yetişmesine katkıda bulunur ve sektörün gelişimine katkı sağlar. Danışmanların özlük haklarının düzenlenmesi, onların çalışma koşullarının iyileştirilmesini ve motivasyonlarının

artırılmasını sağlar. Son olarak, manevi bakım rehberlik hizmetine olan erişimin artırılması, toplumun manevi ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla kaynağın ve destek mekanizmasının oluşturulmasını sağlar. Bu stratejilerin uygulanmasıyla, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin kalitesi artar ve daha fazla insanın bu hizmetlerden faydalanması sağlanır.

5.2. Danışanların Görüşlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4. Danışan Görüşlerine İlişkin Bulgular

Temalar	**Kategoriler**
Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin tercih nedenleri	Ailesel nedenler, iş süreçleri, yalnızlıkla mücadele, yas süreci, stresle mücadele, deprem
Manevi bakım ve rehberlik deneyimleri	Huzur, dinginlik, bakış açısında değişiklik, daha bilinçli olma, karar verme süreçlerine katkı, öz güven, problem çözme becerisi, duygusal rahatlama, destek kaynağı
Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin faydaları	Kendimi anlamama yardımcı oldu, rahatlama, stresle başa çıkma, problem çözme becerisi kazanma, bakış açısı geliştirme, çözüm odaklı hareket etme, duygulara yön verme, güçlü hissetme
Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin zorlukları	Tanıtımının tam olarak yapılmaması, toplumun konu hakkında bilgi sahibi olmaması, uzman personel eksikliği
Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin erişimi ve yaygınlığı	Sınırlı, erişim zor, tanınırlığı az
Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesine yönelik görüşler	Reklam, hizmetin öneminin vurgulanması, sosyal medya reklamcılığı, müfredata eklenmesi, seminerler, yerel yönetim destekli faaliyetler, uzman personel sayısının artırılması

5.2.1. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetinin Tercih Nedenleri

Danışanların manevi bakım ve rehberlik tercih nedenlerine ilişkin temaya ait kategoriler; Ailesel nedenler, iş süreçleri, yalnızlıkla mücadele, yas süreci, stresle mücadele, deprem olarak sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

DK1: Yurtta kaldığım dönemde bir arkadaşım manevi danışmanlıktan bahsetmişti gidiyordu. Ailemle ciddi sorunlar yaşamıştım. O dönemde kendimi çok boşlukta hissediyordum. Ailemdeki sorunlarımla ilgili danışmanla görüşmüştüm. Başka bir danışman da Kur'an okumamıza destek sağlıyordu. Bana faydalı oldu. Memnun kaldım.

DK2: Yurtta kaldığım dönem bazı arkadaşlarım manevi danışmanın odasına gidiyordu. Sohbet ettiklerini söylüyorlardı. Arkadaşlarım memnun kalınca ben de tanışmaya gittim. Sonrasında sürekli gitmeye başladım. Ailem doktora götürmüştü ve doktor panik atak teşhisi koydu. Sınav dönemlerinde ataklar geçiriyorum. İlaçlarım var ama sohbet etmek iyi geldi. Şimdi iyiyim maneviyata yönelmek ve huzur bulmak bana iyi geldi.

DK3: Bu sene geldim bu senenin başında geldiğim gibi tanıdım manevi danışmanı. Ama bu çok tesadüf eseri oldu burada kalan bir arkadaşım buraya geliyordu. Ben de bilmeden ona uyup geldim. Geldiğin zaman ilk başta manevi danışman benimle tanışıyormuş gibi sözlerle karşılayınca çok etkilendim. Çok sıcak tavırları vardı manevi danışmanımızın. Daha sonraki günlerde de gelme işini her gün rutin olarak olmasa da devam ettirdim. Tanıdıkça aslında hani eğer daha öncesinde arkadaşım olmasaydı buraya gelmeyeceğimi düşünüyorum sanırım yargılardım sayesinde gelmeyeceğimi düşünüp uğramayacağım odaya şimdi sürekli geliyorum. Müdavimi oldum.

DK4: Yurtta arkadaşlarım beni zorla getirdiler. Çok mutsuzdum sürekli ağlıyordum. Annem ben üniversiteye geldiğim sene vefat etti. Abilerim ve babam var. Benim için çok zordu. Derslerim çok kötüydü. Çok canım acıyordu şimdi de öyle büyük bir acıydı. Danışman hocalar iki kişilerdi bana çok iyilikler yaptılar. Asla unutamam. O zamanki hocalarımız şimdi yok. Ama şimdi de çok iyi hocalarımız. Herkese yardım ediyorlar.

DK7: Geçen sene ilk hazırlığa başladığım dönemde yeni gelmiştim. Yeni ortam yeni arkadaşlar bir boşluğun içine düştüğümü fark ettim. Bu sırada yeni insanlarla tanışma isteğim vardı. Ama tabii bundan da korku da duyuyordum. O yüzden bir insanla birebir iletişim yerine toplu ortama girme isteği uyandı. Etkinlikler olduğunu duydum onlara katıldım. Sonra hep birlikte yemek yedik sonra Kur'an kursları da olduğunu gördüm. Bunlara katılarak bu şekilde başladım.

DK9: Kitap okumayı çok seviyorum. Hocamız yazarlık kursu açtı. Kurslara katıldım. Sonra hocamız sorularımız olduğu için soru cevap sohbetleri düzenledi. Biz sorularımızı WhatsApp üzerinden yazıyorduk ve hocamız sorularımızın cevaplarını hazırlayıp çay içerken kurabiye yerken bize anlatıyordu. Çok faydalandım, çok memnunum.

DE3: Danışman Hoca arkadaşlarımıza söylemiş. İhtiyaçlarımız oluyor. Okul bizden malzeme istiyor. T cetveli, çelik cetvel, maket bıçağı gibi. İhtiyaçları olanlar gelsinler demişler. Bize yardım ettiler. İlk o şekilde tanıştık. Hatta iftarda sıra beklerken hurma dağıtıyorlardı. Sonra odasına sohbet etmeye gittik. Part-time iş arıyordum. Üniversite öğrencilerine okurken yapabilecekleri iş imkanları hakkında bilgiler verdi. Yardımcı oldu.

DK11: Danışmanlarımız odalarında her akşam sohbet ediyorlar. Arkadaşlarımla gidiyoruz. Her konuda yardım ediyorlar. Herkese yardım ediyorlar. Mesela ben sınav dönemlerinde çok kaygılanıyordum. Her konuda çok kararsızdım. Böyle kendime sürekli sorular soruyorum. Dini konularda da soruyorum. Başka konularda da soruyorum. Yardımcı olmaya çalışıyorlar, dinliyorlar. Sohbet edince rahatlıyorum.

DK12: Gençlik merkezine giden bir arkadaşımın tavsiyesi ile gittim. Etkinlikler, kurslar var dedi. Babasıyla yaşadığı sorunlar vardı ve oraya gidiyordu. Babamın işinden sebep buraya taşındık. Geldiğim okulumda çok mutluydum burayı sevmedim. Buraya arkadaşımla gelip gidiyoruz. Yeni arkadaşlarım oldu. Masa tenisi oynuyoruz, derslere katılıyoruz.

DK14: Sınava hazırlanırken Gençlik merkezinde öğrenci ablaların abilerin ders anlattığını duydum Sınava hazırlanırken yön vereceğini düşündüğüm şimdi kesinlikle öyle düşünmüyorum aklımda hep acabalar vardı. İlk başlarda konunun dinle ilgili olduğunu düşündüm. Ancak başlayınca durumun öyle olmadığını anladım. İyi ki arkadaşımla gelmişim.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin genel olarak; ailesel nedenler, iş süreçleri, yalnızlıkla mücadele, yas süreci, stresle mücadele, deprem sürecinde yararlandıkları söylenebilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bu süreçlerde insanlara destek olabilir. Aile içi sorunlar veya ilişki zorlukları gibi ailesel nedenler, kişinin iç huzurunu etkileyebilir ve manevi rehberlikle

çözüme kavuşturulabilir. İş süreçleri ve stresle mücadelede, manevi bakım, kişinin iş yaşamında dengeyi bulmasına ve stresle başa çıkmasına yardımcı olabilir. Yalnızlıkla mücadele edenler için, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, kişinin kendini kabul etmesine ve içsel bir bağlantı hissetmesine yardımcı olabilir. Yas sürecinde, manevi bakım, kaybın kabul edilmesine ve duygusal iyileşmeye yardımcı olabilir. Deprem sonrasında insanların yaşadıkları acıların giderilmesinde de yardımcı olabilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, insanların zor zamanlarında ruhsal olarak desteklenmelerine ve iyileşmelerine yardımcı olabilir.

5.2.2. Manevi Bakım ve Rehberlik Deneyimleri

Manevi bakım deneyimine ilişkin kategoriler; huzur, dinginlik, bakış açısında değişiklik, daha bilinçli olma, karar verme süreçlerine katkı, öz güven, problem çözme becerisi, duygusal rahatlama, destek kaynağı olarak sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

DK1: Kur'an okumayı öğrendim. Sohbet edince yada sınavım kötü geçtiğinde arkadaşlarımla sorunlar yaşadığımda konuşmak iyi geliyor. Beni dinliyor aslında ben kendimi dinliyorum böylece kendim sorunlarımı çözüyorum.

DE1: Yani hocamız odasında bize çiğ köfte ikram ediyor. Eşi pastalar yapıyor onları getiriyor. Arkadaşlarım ailelerinden ilk defa ayrılmış çocuk gibiler ama yurtta kalmak olgunlaştırıyor. Hocayla konuşmak bana destek veriyor. Kısacası bana destek oldu diyebilirim.

DK4: Yurtta hocamız kurslar açtı. Sonra geçen sene sergi yaptık. Başka yurtlarda Kudüs'e gitmiş olan kızlar bizim yurtta Kudüs'ü anlattılar. Kendimi duygusal olarak çok boşlukta hissettim ve hiçbir şey beni tatmin etmiyordu. Hocamız psikologa gitmemi önerdi ve iyi geldi bana.

DK7: Örneğin buraya hani çok bir deneyim sayılmaz. Ama buraya geldiğimiz zaman yaşadığım sohbetler ettiğimiz kaynaşacağımız durumlar falan bunlar samimiyeti arttırdı. Mesela ben şunu gördüm. Buraya mini etekli kızlar da gelebiliyor feraceli kızlarda. Bu benim çok hoşuma gitti. Çünkü yargıları bariyerleri kaldırmış. İnsanlar yargılanmamış önyargılarıyla sadece bir kesim elimde tutmamış. Buraya her kesimden her düşünceden kızlar gelebiliyor. Bu benim çok hoşuma gitti. Bunu görünce daha sık

gelmeye başladım. Çünkü beni de hani yargılamadan kabul edecek demek ki böyle düşündüm.

DK8: İlahiyat okuyorum. Bu mesleği yapmak isterim. Çünkü danışmanlık yapmak güzel bir şey. Danışman hocalar hastalık tedavi etmiyor ama faydalı oluyor, destek oluyor. Hocalarımız bana zor zamanlarda bir destek kaynağı oldu. Kendimi daha güçlü ve desteklenmiş hissettim. O nedenle bu mesleği sevdim ve yapmak isterim.

DE3: Yurtta özellikle sınav dönemlerinde çok bunalıyoruz. Ödevlerimiz de çok oluyor. Bunaldığımızda hocalardan danışmanlık istiyoruz. Hocamız bizimle bazı çalışmalar yapıyor. Bu çalışmalar bize problem çözme ve değerlendirme becerisi kazandırıyor. Tedirginliğimiz azalıyor ve sakinleşiyoruz.

DE4: Bazen çok mutsuz oluyorsun. Mesela okuldan çıkınca yurda gelmek istemiyorsun. Aynı odada sürekli birileriyle berabersin. Anlaşamıyorsun. Ama burada yapılan etkinlikler sohbetler sayesinde başka arkadaşlarım da oldu ve sadece odandaki arkadaşlarınla olmak zorunda değilsin. Böylece bakış açın değişiyor. Burada arkadaşlarımla mutlu oluyorum.

DK13: Burada yani yurtta bir hocanın olduğunu duyduğumda çok sevindim. Ezberlerimi hocamla yapıyorum. Hafızım sürekli ezber yapmam gerekiyor. Evdeyken annemle yapıyordum burada hocama yapıyorum. Hocamla sohbet ediyoruz akşamları odasına gelip bakıyorum gelmiş mi diye? Okulda yurtta sorunlarımızı dinliyor herşeyi sorabiliyorum. Yol gösteriyor. Sorunlarımı çözmeme yardımcı oluyor.

DK16: Buraya geldiğimde dini inançtan söyleyebilirim ki manevi olarak kendimi daha iyi daha huzurlu görevlerini yerine getirmiş bir insan olarak görüyorum. Bana hatırlatıyor gibi hatırlatıcı gibi geliyor bana. Eksik kaldığımda bir hafta gelmediğinde ya da eve gittiğimde özellikle 3 ay yaz tatilini boyunca böyle bir ortamım olmadığı için bazen kaçamak yapıyorum. Mesela namaz falan kılıyorum ama kaza kılmıyorum ya da herhangi bir Kur'an okumuyorum diyelim ya da bir şey yapmıyorum. Ama buraya geldiğimde o hissiyatı kitapları gördüğüm de bazen ya da hocayla konuştuğumuz bir sohbet beni etkilediği için vicdani olarak kendimi daha farklı bir yerde hissediyorum ve manevi olarak kendimi yani doyum olarak söyleyebilirim ki kendimi daha iyi hissediyorum.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmeti alan danışanların deneyimleri; huzur, dinginlik, bakış açısında değişiklik, daha bilinçli olma, karar verme süreçlerine katkı, öz güven, problem çözme becerisi, duygusal rahatlama, destek kaynağı olarak görülmektedir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, birçok yönden insanların yaşamlarında derin etkiler yaratabilir. Öncelikle, huzur ve dinginlik arayışında olanlar için, manevi rehberlik, içsel bir denge ve sükûnet bulmalarına yardımcı olabilir. Bu hizmetler, bireylerin bakış açılarını genişleterek, hayata ve kendilerine daha derinlemesine bir şekilde bağlanmalarını teşvik edebilir. Böylece, daha bilinçli bir varoluşa adım atmalarına katkıda bulunabilir. Karar verme süreçlerinde, manevi rehberlik, bireylerin iç seslerini dinlemelerine ve kendileriyle uyumlu kararlar almalarına yardımcı olabilir. Öz güvenin artması, problem çözme becerilerinin gelişmesi ve duygusal rahatlama da manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin sağladığı faydalardan birkaçıdır. Son olarak, bu hizmetler, insanların destek kaynaklarına erişmelerini sağlayarak, zorlu zamanlarda yanlarında bir rehber ve destek kaynağı bulmalarına yardımcı olabilir. Dolayısıyla, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, insanların ruhsal, duygusal ve zihinsel iyilik hallerini destekleyerek, daha tatmin edici ve anlamlı bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir.

5.2.3. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Faydaları

Manevi bakımın faydalarına ilişkin kategoriler; kendimi anlamama yardımcı olma, rahatlama, stresle başa çıkma, problem çözme becerisi kazanma, bakış açısı geliştirme, çözüm odaklı hareket etme, duygulara yön verme, güçlü hissetme olarak sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

DK1: Ben annemi çok özlüyorum. Hocamız tefsir dersleri yapıyor. Hangi tefsiri yapacağımıza beraber karar veriyoruz. Dua edince çok huzurlu oluyorum. Hocamız tefsir derslerinde günlük hayatımızla ilişki kurduruyor. Sohbet ediyoruz. Böylece kendimi anlıyorum. Sanki o derslerde derdimi anlatıyorum.

DE1: Yani çok yararlı bir şey. Ben yatılı okuduğum için ben öncesinde alışkınım ama olmayanlar için çok faydalı. İlk defa ailesinden ayrılanlar var. Her dönem dersler, etkinlikler, kurslar açılıyor. Hoca her zaman her ne anlatırsan dinliyor. Yardım istersen etmeye çalışıyor. Yalnız olmadığını anlıyorsun. Mesela ben önce, durup düşünüyorum. Sonra kararlarımı veriyorum. Ama herkes öyle değil.

DK4: Arkadaşlarınla konuşuyorsun ediyorsun ama tatmin etmiyor. İlk başlarda şöyle bir zor zamanı yaşayınca birine anlatmak istiyorum. Bana akıl vereceğini bildiğim tecrübeli biri olsun istiyorum. Manevi danışmanımızın bu yönünü fark ettim. Çözüm üretemese bile çünkü onun elinde olan bir şey değil üretemese bile en azından içimdeki yükü hafifletecek konuşmalar yaptı. O dönemde o zor döneminde daha iyi hissetmeme daha sağlıklı kalmama yardım etti diyebilirim. Çok önemli bir minnet.

DK5: Çok faydası var. Kur'an-ı Kerim okumayı bilmiyordum, burada öğrendim. Hocamız bazı duaları ezbere biliyordum ama tekrar ettirdi. Eksiklikleri tamamladı. Ben biraz çabuk küsen biriydim. Bununla ilgili hocamız bana yardım etmeye çalıştı. Destek oldu.

DK6: En sevdiğim arkadaşlarım bu gruptalar. Yani hocamızla çete gibiyiz. Yurdun dışında da hocamız bize her zaman destek. Fatma Zehra hocamızla daha iyi anlaşıyoruz. Diğer hocamız da iyi bir insan. Erkek arkadaşımızı da anlatsak bizi dinliyor. Hatta bazen başka arkadaşlarımızın derdiyle de hemhal olup bizimle o durumlara bile fayda sağlamaya çalışıyor. İnsanın duygularına yön vermesine yardımcı oluyor. Yaşadığım zorluklar karşısında bana çok yardımcı.

DK7: Yurtta çok fazla değişik kültürde insan olduğu için ya da farklı ailelere mensup insanlar olduğu için çok farklı fazla farklılıklar var bu farklılıklar da ister istemez kötü alışkanlık ya da kötü deneyim olarak ya da fikir değişikliği olarak yansıyabilmekte bu açıdan destek olduğunu düşünüyorum. Yani dini açıdan destek olduğunu düşünüyorum. Sonuçta ilk defa geliyorsunuz büyük bir şehir sonrasında karşılaştığınız insanların düşünceleri farklı bir süre sonra ister istemez o insanların düşüncelerini benimsemeye başlıyorsun. Bu açıdan kendinizi toparlama ve kendi yolunuzda ilerleme açısından ya da doğru yolda ilerlemek açısından katkıda bulunduğunu düşünüyorum.

DK8: Şöyle geçen yıl ilk geldiğinde ailemden uzaklaşmanın da verdiği sonuçla şeydi kendimi kötü hissediyordum. Ve bu şekilde bir hizmetin çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Ben Melek hocanın yanına bu konuda çok defa gittim. Hani kendimi daha samimi buldum Melek Hocanın yanında ve sıkıntılarımı paylaşabildim o da elinden geldiğince bana yardımcı olmaya çalıştı. Yaşadığım şeylerin normal olduğunu bana gösterdi.

DK9: Arkadaşlarımızla grup olarak da gittik. Ama ben ayrıca kişisel olarak gittiğimde daha çok psikolog gibi ilgilendi ama haricinde kendi aklıma takılan sorular da vardı dini anlamda o sorularımı cevapladı. Bazen bu sorularımla ilgili araştırmaları birlikte yaptık. Bilmiyorum deyip göndermedi yani.

DK10: Hem kurslar çok faydalı hem çeşitli etkinlikler yapılıyor. Sohbet etmek istediğiniz zaman sizi dinleyen birisi var. Kimseye anlatmak istemediğiniz bir şeyi ona anlatabilirsiniz. Bazen içinizde fırtınalar koparan sorunlarınız, dertleriniz oluyor. Arkadaşınız sizi anlamıyor yada güvenmiyorsunuz. O zaman anlatınca insan kendini de dinlemiş gibi oluyor. Hayatınız denge buluyor.

DE3: Aslında dediğim gibi ben kendi açımdan konuşuyorum ben burada kendimi iyi ve huzurlu hissediyorum yurt ortamında kendimizi huzursuz hissettiğimiz, stres altında kaldığımız çok fazla etken var. Odalar çok küçük olduğu için özellikle ve insanlarla anlaşmak çok zor 6 kişilik odada kalıyoruz. 8 kişilik Odalar da var. Ve her biri insanın farklı bir boyut olduğunu düşünürsek onlardan kaçmak için kullandığımız bir yer olarak da görebiliriz.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetinin danışanlar açısından faydaları kendimi anlamama yardımcı olma, rahatlama, stresle başa çıkma, problem çözme becerisi kazanma, bakış açısı geliştirme, çözüm odaklı hareket etme, duygulara yön verme, güçlü hissetme olarak ifade edilmektedir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireylerin yaşamında derin ve olumlu etkiler yaratır. Öncelikle, kendimi anlamama yardımcı olarak, içsel farkındalığımı artırır ve duygusal sağlığımı destekler. Bu hizmetler, rahatlama ve huzur bulmamı sağlayarak, günlük yaşamın stres ve kaygılarıyla başa çıkmamda önemli bir rol oynar. Manevi rehberlik, problem çözme becerilerimi geliştirir ve karşılaştığım zorluklara daha etkili çözümler bulmamı sağlar. Ayrıca, bakış açımı genişleterek, olaylara farklı perspektiflerden bakmayı ve daha açık fikirli olmayı teşvik eder. Çözüm odaklı hareket etme yeteneğimi artırarak, sorunlara hızlı ve etkili yanıtlar verebilmemi sağlar. Duygularımı daha iyi yönetmeme ve onlara doğru yön vermeme yardımcı olurken, kendimi daha güçlü ve dirençli hissetmemi sağlar. Bu hizmetlerin tümü, genel yaşam kalitemi yükselterek, daha tatmin edici ve anlamlı bir hayat sürmeme katkıda bulunur.

5.2.4. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Zorlukları

Manevi bakımda yaşanan zorluklar temasına ilişkin kategoriler; tanıtımının tam olarak yapılmaması, toplumun konu hakkında bilgi sahibi olmaması, uzman personel eksikliği olarak sıralanmaktadır.

DE1: Hocayla bazen gündüzleri de konuşmak istiyoruz ama erişemiyoruz. Hocamızın cep telefonu var ama yurtta olmuyor. Erişim konusunda zorluklar yaşayabiliyoruz. Bazen zaman sorunu da yaşanabiliyor. Hocamızın destek olacakları kendilerine ait odaları var ama küçük. Bu durum bizi de rahatsız ediyor. Yalnız konuşmak istediğinizde başka oda olmayabiliyor.

DK4: Hocamız etkinlik yapıyor panoya asılıyor ama yurdun çeşitli yerlerine asmamıza izin yok. Bu da erişimin kısıtlanması demek. Bu kadar faydalı bir işin bu kadar önemsenmemesi beni üzüyor. Yurt görevlileri hocamızdan hoşlanmıyor. Yaptığımız etkinliklere katılımı istemiyorlar.

DK5: Ben yurtta pek bir zorluğunu görmedim. Ama deprem yaşandı. İlk hoca sormuştu bize deprem bölgesinden misiniz? Öyle ben cevaplamıştım soruyu ve depremde işte olanların hepsini anlattım hocaya. Hocam şöyle şöyle durumlar yaşandı işte sıkıntılarımız falan oldu gibisinden hocanın sadece tavsiyeleri oldu. Depreme kadar kimse bu hizmetin olduğunu bilmiyordu. Ama sonrasında çadır kentlerde bile hizmet ettiler. Ailemden tanıdıklarımızdan Ankara'ya gelip buralarda kalanlar oldu. Onlara da yardım ettiler.

DK6: Yurtta olması çok büyük bir avantaj mesela giyinip başka bir yere gitmek zorunda olsaydık. Bu benim için daha ulaşılamaz ya da vakit harcamak istemediğim bir şey olurdu. O yüzden hani alt katta ve yemekhaneye yakın olması falan çok büyük avantaj olduğunu düşünüyorum. Bazen toplu ortamda bulunduğumuz için insanları dinlemek durumunda da kalıyoruz. Birebir seans dışında toplumda oluyor. Ama bazen o insanların düşüncelerine katılmadığımız ve çok fazla yani onları dinlemek istemediğimiz zamanlar oluyor. Mesela geçen gün bir arkadaş konuşurken konuşmasından hoşlanmadım. Çıkmak istedim bunun gibi yani genel olarak bu tarz zorluklarla karşılaşıyorsun.

DK8: Oldu zorluklarım oldu. Mesela geçen yıl biz depremden sonra okula gelmek zorunda kaldık bir dönem maalesef online geçirdik online derslerimiz oldu mesela gelirken ister istemez sıkıntılı bir zor dönem oluyor. Onun tavsiyeleri ile zor süreçleri atlatıyoruz.

DK9: Mesela bizim hocamızın kendi yazdığı kitaplar var. Diyanet dergisinde de yazarlık yapıyor. Bize yazarlık kursu açtı. Bunlar çok güzel çalışmalar ama bilinmiyor. Bu nedenle madem böyle bir hizmet veriliyor herkes bilsin. Ben kendi çapımda reklamını yapıyorum. Ama keşke bize ait bir alanda yaptıklarımızı sergileyebilsek kaynağımız olsa daha iyi olur.

DE3: Burada da değil de aslında bireysel olarak yaşadığım kendi zorluğu Şöyle ki ne kadar bir insan açsa da belki sıkıntı olabilir. Bu da soruların da olsa bir yerde kendine çekiyorsun ve özel alan dediğin şeyde söylemekten çekindiğin şeyler oluyor. Burada da her şeyi mesela aile bireylerine aktardığın gibi anlatamadığım için bazı şeyleri tam olarak çözümleyemiyorsun. Tam istediğin cevabı da alamamış oluyorsun. O yüzden de bazen bu konuda zorlanıyorum.

DK11: Bence kişisel bir sorun olabilir ama şey bir olabilir burada özellikle yurt anlamında aile hekimi sistemi gibi böyle aslında hani belli gruba belli bir manevi Danışman olursa bence daha bireysel olurdu. Tabii bizimki devam etsin bize de yani o şey olsun yani en azından daha çok kişi benim bir sıkıntım olduğunda o kişi beni çok iyi tanıdığı için benimle birebir konuşma ihtiyacı duysun o şekilde benimle konuşsun isterdim.

DK12: Bu konuda camiler gibi aynı bu meselede çok fazla cami var ve insanlar aşırı derecede bence ulaşılabilir olduğu için bunu göz ardı ediyorlar. Mesela ücretli olsaydı birçok kişi bunu parayla yapmak isteyecekti. Ama insanlar çok fazla bu genel geçer bir yerde ve kolaylıkla ulaşabilir olduğu için bence. Hatta bunu fark etmiyorlar. Bence manevi danışmanın tam olarak ne olduğundan da haberlerin olduğunu düşünmüyorum o yüzden de yaygınlaşma olmuyor insanların manevi deyince sadece din konuşulduğunu zannediyor ama bence içeriğinden tam olarak herkesin haberinin olduğunu düşünmüyorum bu yüzden de yaygınlaşmadığını ama erişilebilirliğinin kolay olduğunu düşünüyorum.

DK13: Manevi danışmandan yönelik kesinlikle bir sıkıntı yaşamadım. Hani bu hizmetler iyi verilebilmesi ile alakalı da olabilir. Kişisel bir durum kesinlikle olmadı. Ama şu var mesela ben tesadüf eseri bu odaya gelmesem belki de yargılayıp gelmeyecektim bu nokta üzerinde durabiliriz. Örneğin insanlar burada neler yapıldığını bilmiyor. Bilmedikleri içinde kendi kafalarına ya da arkadaşlarının fikirlerine yönelik kafalarına kodlayıp, burası hakkında kesin bir not veriyorlar.

DK15: Yani şöyle zorluk olarak sadece karşılaştırmış oluyor herkese sunulan bir hizmet olduğu için bazen bencillik açısından da düşünebilirsiniz bu boyutu. Ben kendim yararlanmak istiyorum kendi sorduğumu soruya cevap almak istiyorum ama. Çok fazla insan olduğu için genelleme verilen cevaplar beni tatmin etmiyor olabilir. Hizmet birden fazla kişi tarafından verilebilir ya da yurtta daha az kişi kalıp hizmet daha kaliteli hale gelebilir. Genelde sorduğumuz sorulara cevap alabiliyoruz ya da istediğimiz zaman gelip kişisel konuşabiliyoruz. Ama yani çok fazla bencilliğe geçiyormuş gibi oluyor bazen. Ya da aşırı böyle bir ortam olmayabiliyor. Kalabalık olduğunda sormak istediğim soruları biraz genelleyip sorabiliyoruz. Bu olabilir dezavantajı.

DK16: Belki hocalarımızın zorlukları vardır. Çünkü mesela bize anlattıkları konularla ilgili sınıf gibi olmadığı için bir ekran yada öyle bir şey yok. Belki bazı dersleri etkinlikleri yaparken bir atölye olsa daha iyi olur.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmet sürecinde yaşanan zorlukları; tanıtımının tam olarak yapılmaması, toplumun konu hakkında bilgi sahibi olmaması, uzman personel eksikliği olarak ifade etmektedir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde kullanılmasını engelleyen birkaç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu hizmetlerin tanıtımının yeterince yapılmamasıdır. Toplum genelinde manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine dair yeterli bilgi olmaması, insanların bu hizmetlerden haberdar olmamasına ve dolayısıyla kullanımının düşük olmasına neden olabilir. Ayrıca, toplumun bu konuda bilgi sahibi olmaması, manevi bakımın önemini ve sağladığı faydaları anlamasını zorlaştırabilir. İkinci olarak, uzman personel eksikliği de önemli bir engeldir. Bu hizmetlerin etkili bir şekilde sunulabilmesi için uzman ve yetkin personel gerekmektedir. Ancak, uzman personel eksikliği bu hizmetlerin kalitesini düşürebilir ve insanların güvenini sarsabilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, tanıtımının

yapılması ve toplumun bu konuda bilgilendirilmesi önemlidir. Ayrıca, uzman personel sayısının artırılması ve kaliteli hizmet sunumunun sağlanması da gereklidir. Bu şekilde, insanların manevi ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt verilebilir ve toplumun ruhsal iyilik haline katkıda bulunulabilir.

5.2.5. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin Erişimi ve Yaygınlığı

Manevi bakıma erişimi ve yaygınlığı temasına ilişkin kategoriler; sınırlı, erişim zor, tanınırlığı az şeklinde sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

DK4: KYK yurtlarında çoğunlukta var diye biliyorum ama diğer açıdan Toplumsal olarak baktığımda çok yaygın olduğunu düşünmüyorum Her meslek gibi yani nasıl bir Psikologlar azsa genel insan sayısına oranla. Bu mesleğinde az olduğunu düşünüyorum. Yani çok fazla ulaşılabilir olduğunu düşünmüyorum.

DK6: Eğer manevi danışmanlık daha yaygınlaştırılsaydı ya da yaygınlaştırılıp daha fazla insanın öğrenmesine imkan sağlansaydı, bence birçok kız buraya gelir mesela odamda manevi danışmanlık hakkında herhangi bir tecrübesi olmamış bir kız gördüm. Dedi ki sevmiyorum hani çok itici geliyor dedi. Ama dedim öyle değil benim yükümü böyle hafifletti sonra odadan başka bir kızla dedi ki biz oruçta sırada beklerken bize kurabiyeler dağıtıyordu falan diye o kadar içimiz yumuşadı ki hani o kızın da fikri değişti. Çünkü bilmiyormuş ve önyargılar sayesinde kötü düşünüyormuş işte bunu diyorum eğer biz manevi danışmanlık olayını daha fazla kişiye tanıtabilirsek, bence bu içimizdeki benim de yaşadığım bu iyi hissetme olayını onlara da aşılayabiliriz.

DK9: Aslında ilk başta geldiğimizde hiç haberim yoktu böyle bir şeyden hani kaygılar hakkında bir hizmet olduğunu Aslında ilk başta geldiğimizde hiç haberim yoktu böyle birşeyden. Aslında KYK'lar hakkında çok araştırma yapmıştım. Ama böyle bir hizmet olduğunu asla duymadım. KYK'ya geldiğimde de duymadım. Sadece Melek Hoca kendisi duyurmaya çalışıyordu. Aşağıya tablolar falan asmış. Burası manevi danışman odasını gösteren işaretler koymuştu. Kesinlikle yaygınlaşmalı. Faydalı ve farklı yerlerde de olması gerekir.

DK13: Hemen hemen hiç kimse bilmiyor. Ben de bilmiyordum. Yurtta bile hala bazıları sadece din dersi yaptığımızı düşünüyor. Önyargılı ve hiç gelmemiş arkadaşlarım var. Etkinliklere bile katılmıyorlar.

DK16: Kesinlikle çok az çünkü manevi danışmanlığı ben duymamıştım duyanların olduğunu da düşünmüyorum zaten WhatsApp grubundaki katılımcı sayısına bakınca da kimsenin bilmediğini görüyorum. Normal bir etkinlikten çok daha farklı bizim manevi yönümüze hitap ediyor sohbetler ediyoruz. Dini etkinlikler oluyor çok katılım sağlayamasam da. Bunları daha fazla insanın katılabilmesi için daha fazla duyulabilmesi için bence çabalamamız lazım.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmeti erişimi ve yaygınlığına ilişkin olarak sınırlı, erişim zor, tanınırlığı az olduğu yönde görüş bildirmişlerdir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, önemli faydalar sağlamasına rağmen, sınırlı erişim, zor ulaşılabilirlik ve düşük tanınırlık gibi engellerle karşılaşmaktadır. Bu hizmetlerin sınırlı olması, pek çok kişinin ihtiyaç duyduğu manevi desteğe ulaşamamasına neden olmaktadır. Erişimin zor olması, özellikle acil destek arayan bireyler için ciddi bir problem teşkil ederken, bu hizmetlere ulaşmanın zorluğu, stres ve kaygıyı artırmaktadır. Ayrıca, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin tanınırlığının az olması, bu hizmetlerden haberdar olmayı zorlaştırmakta ve insanların gerekli yardımı almasını geciktirmektedir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin daha yaygın, erişilebilir ve tanınır hale getirilmesi, toplumun manevi iyilik halini desteklemek adına büyük önem taşımaktadır.

5.2.6. Manevi Bakım ve Rehberlik Hizmetlerinin İyileştirilmesine Yönelik Görüşler

Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesine ilişkin görüşler temasına ait kategoriler; reklam, hizmetin öneminin vurgulanması, sosyal medya reklamcılığı, müfredata eklenmesi, seminerler, yerel yönetim destekli faaliyetler, uzman personel sayısının artırılması olarak sıralanmaktadır. Konuya ilişkin katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir.

DK1: Kesinlikle daha çok kişiye anlatılmalı ve bildirilmeli. Daha çok yerde bu hizmet olmalı. Mesela ben yurtta böyle bir hizmetin olduğunu öğrendim. Lisede okurken de biliyor olmam fayda sağlardı.

DK3: Yurtlarda da imkanlarımız kısıtlı. Hocalarımız ve bizim için daha iyi bir yurt ortamı en azından daha yeni odalar ve hocalarımız için de daha iyi imkanlar sunulabilir.

DK6: Düzenli farklı okumalar yapılabilir. Mesela fıkıh dersleri olabilir. Biz gidip sadece sorularımızı soruyoruz. Hocamızla belirlediğimiz konularda sohbetler yapıyoruz. Okulumuzda aldığımız dersler gibi materyalleri olan müfredatı olan daha profesyonel bir hizmet olabilir.

DK11: Yani iyileştirilmiş değil aslında olay aktivite yerinde belki diğer kızların da düşündüğü gibi bu olay dönüşümlü hale getirdiyse daha fazla zamana yayılıp daha fazla kişiye hitap edebiliriz. Ya da sadece bu odanın içerisinde kalmaya da bilir yurdun farklı kısmında daha büyük etkinlikler yapılabilir ya da dışarıda bunları arttırabiliriz bu da bir iyileştirme yöntemi olabilir.

DK14: Aslında biz burada ben kendim için söyleyeyim. Ben burada çok mutluyum ve çok iyi hissediyorum. Belirli saatler olması beni rahatsız ediyor. Belirli saatler olduğu için ben buraya gelebilmek için gerçekten günümü bazen sırf gelebilmek için o gün o saatte yaptığım şeyi iptal ediyorum. Çünkü burada iyi hissediyorum. Bunlar değiştirilebilir belki. Gün içinde farklı hocalar gelebilir yani, mesela bir kişi olduğu için her gün her saat burada olması çok mantıklı bir şey değil. Ama farklı hocalar ya da farklı saatler belirlenebilir. Belki biz de daha en azından mesela çarşamba günü farklı bir saatte olursa o gün de gelebiliriz. Örnek gösterdim biz çok memnunuz kişi olarak gerçekten çok memnunuz ve bayağı faydalanıyoruz bu şeyden manevi danışmanla her eksiğimizi gidermeye çalışıyoruz burada bunu söyleyebilirim.

DK16: Daha çok atama yapılabilir ya da hani manevi danışmanlık değil. Bu bağlamda bakmıyorum insanların genel olarak anksiyete ve depresyon seviyeleri çok yüksek. Bu açıdan atamaları ve ulaşılabilirliği artırılabilir. Manevi danışmanlık ve sosyal psikolog arasında ya da rehberlik arasında farklar nelerdir diye sorsaydınız bana, manevi danışmanlık daha insanın dini açıdan da bir tamamlama inanışları varsa tabii ki din ve sosyallik bir bütün olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan her iki hizmetinde manevi danışmanlıkta sağlanabildiğini düşünüyorum. Rehberlik ise sadece insanın sosyal yönüne odaklandığını düşünüyorum. Bu tarifi sadece bu yönde farklılık olduğunu düşünüyorum.

Yukarıda yer alan katılımcı görüşleri doğrultusunda danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetinin iyileştirilmesine yönelik reklam, hizmetin öneminin vurgulanması, sosyal medya reklamcılığı, müfredata eklenmesi, seminerler, yerel yönetim destekli

faaliyetler, uzman personel sayısının artırılması gibi faaliyetlerin etkili olacağı belirtilmiştir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili ve geniş kitlelere ulaşabilir hale gelmesi için çeşitli stratejiler gerekmektedir. Öncelikle, bu hizmetlerin öneminin vurgulanması ve toplumda farkındalığın artırılması büyük önem taşır. Reklam ve sosyal medya reklamcılığı, hizmetlerin tanıtımında ve erişilebilirliğinde önemli bir rol oynayabilir. Sosyal medyanın geniş erişim gücü sayesinde, manevi bakımın önemi ve faydaları daha fazla insana duyurulabilir. Eğitim sistemine entegre edilerek müfredata eklenmesi, genç yaşlardan itibaren manevi bakım ve rehberlik konusunda bilinç oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, düzenlenen seminerler ve atölye çalışmaları, bu hizmetlerin tanıtımını destekleyebilir ve bireylerin bilgi edinmesini kolaylaştırabilir. Yerel yönetimlerin desteklediği faaliyetler ve projeler, manevi bakım hizmetlerinin topluma yayılmasını ve benimsenmesini teşvik edebilir. Son olarak, uzman personel sayısının artırılması, hizmet kalitesinin yükselmesine ve daha fazla kişiye ulaşılabilmesine olanak tanır. Bu stratejiler, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin toplumda daha geniş çapta kabul görmesini ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir.

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkililiğinin belirlenmesi amacıyla yapılan görüşmeler sonucunda danışman ve danışanlarla görüşülmüş ve konuya ilişkin tema ve kategoriler tespit edilmiştir.

Yapılan araştırma kapsamında danışmanlarla yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle 6 tema ve bu temalara ilişkin kategoriler tespit edilmiştir. Konuya ilişkin tespit edilen tema ve kategoriler aşağıdaki gibidir.

Araştırma kapsamında yapılan betimsel analiz sonucunda tespit edilen ilk tema Manevi bakım alanlarıdır. Bu tema doğrultusunda katılımcılar genel olarak manevi bakım deneyimlerini ve hizmetlerini hastane, Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesindeki kurumlar, okul öncesi eğitim kurumları, ceza infaz kurumları, Türk Diyanet Vakfı, öğrenci yurtları, sevgi evleri, AMATEM gibi farklı kurumlarda verdiklerini ifade etmişlerdir. Peçenek yaptığı çalışmasında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini birçok kurumda verildiğini belitmiş ve bu kurumları; yetiştirme yurtları, cezaevleri, bağımlılıkla mücadele merkezleri olarak sıralamıştır. [215]Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde cezaevlerinde (Abay, 2020; Aka, 2020; Altıntaş, 2019) [216], hastanelerde (Karci-Aksan, 2019; Sarı, 2019; Kızıltuğ, 2019; Durğun, 2017)[217] manevi bakım hizmetlerinin verildiği belirtilmiştir.

Araştırma kapsamında tespit edilen ikinci tema ise manevi bakımın önemidir. Bu tema kapsamında katılımcılar manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin hastalara destek veren bir uygulama olduğu, değerinin anlaşılmadığı, etkili bir yöntem olduğu ve danışanlara fayda

[215] Peçenek, A. M. (2019). "*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II, Akademik Platformn"*, 3(1), 104-113.
[216] Abay, K. C. (2020). "*Cezaevi hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik"*. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, (2), 243-254; Aka, M. (2020). Dine ve kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık-I: Manevi danışmanlık perspektifinden kuramsal analizler. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, (2), 201-233; Altıntaş, M. E. (2019). Ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen manevî rehberlik ve din hizmetleri üzerine nitel bir araştırma (Kayseri örneği). Diyanet İlmî Dergi, 55(1), 81-119.
[217] Karci-Aksan, B. (2019). "*Sağlık hizmetlerinde manevi danışmanlık: Ankara ilinde bulunan bir kamu hastanesi örneği"* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı); Sarı, R. (2019). Hastane hizmetleri kapsamında kadın doğum bölümünde manevi danışmanlık (Konya Dr. Ali Kemal Belviranlı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi örneği) (Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü); Kızıltuğ, H. (2019). Sağlık çalışanlarının palyatif bakım tecrübesinin manevi destek açısından değerlendirilmesi (Konya Eğitim Araştırma Hastanesi örneği) (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Durğun, A. (2017). Hastanelerde bakım hizmeti veren meslek elemanlarının manevi bakıma ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi (Bolu örneği) (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

sağlayan bir niteliğe sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Durğun çalışmasında manevi bakımın inançla ilişkili bir kavram olduğunu ve bireylere oldukça önemli destekler sunan bir niteliğe sahip olduğunu belirtmiştir. [218] Tekeş çalışmasında manevi bakım uygulamalarının cezaevindeki bireylerin hayata tutunmalarında anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ve özellikle 60 ay altı ceza alan mahkûmlarda manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının amacına ulaştığı belirtilmiştir.[219]

Araştırma kapsamında tespit edilen üçüncü tema manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygınlığı ve erişilebilirliği olarak ifade edilmektedir. Buna göre katılımcılar manevi bakım ve rehberlik hizmetini; erişilebilir, erişim kısıtlılığı, manevi bakım uygulamalarının bilinmemesi, yeni bir kavram, geliştirilmesi gereken bir uygulama olarak görmektedir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir olması, bireylerin ruhsal sağlığına önemli bir destek mekanizması sağlar. Ruh sağlığı, kişinin duygusal, zihinsel ve sosyal iyilik halinin temelidir. Ancak, toplumda manevi ihtiyaçların karşılanması ve ruhsal dengeye ulaşılması genellikle ihmal edilen bir alan olabilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmeti, insanların huzur ve denge bulmasına yardımcı olan bir süreçtir. Böylece, bireyler hayatlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilir ve ruhsal olarak güçlenebilirler. Ancak bu hizmete erişim yeterli değildir veya bu hizmet yaygın olarak bilinmemektedir. Bu nedenle, manevi bakım ve rehberlik hizmetinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir hale getirilmesi, toplumun geniş kesimlerine destek sunma potansiyeline sahiptir. Herkesin bu hizmetlere ulaşabilmesi, ruhsal sağlığın korunması ve iyileştirilmesi açısından önemlidir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetine erişilebilir olması, toplumun genel refahı ve sağlığı için önemli bir adımdır, çünkü insanların ruhsal anlamda destek almalarına olanak tanır ve böylece daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmelerine yardımcı olur. Manevi bakım ve rehberlik hizmetine erişimdeki kısıtlılıkların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak, bu tür hizmetler genellikle toplumda yeterince bilinmemektedir. Bunun yanı sıra, manevi bakım ve rehberlik hizmeti genellikle belli kurumlarda yer alır ve bu nedenle erişilebilir olamayabilir. Ayrıca, bazı toplumlarda manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine karşı kültürel veya dini bir direnç olabilir. Bireyler, manevi bakımı, ruhsal sağlıkla ilgili diğer kaynaklar gibi algılayabilirler ve bu nedenle bu tür hizmetlere yönelmekte tereddüt edebilirler. Erişim kısıtlılıklarının bir diğer nedeni ise coğrafi faktörler olabilir. Bazı

[218] Durğun, A. (2017). "*Hastanelerde bakım hizmeti veren meslek elemanlarının manevi bakıma ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi (Bolu örneği)"* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü);
[219] Tekeş, A. (2019). "*Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi: Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği",* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

bölgelerde, manevi bakım ve rehberlik hizmeti sunan profesyonellerin veya kaynakların yetersiz olması, insanların bu hizmetlere ulaşmasını zorlaştırabilir. Sonuç olarak, manevi bakım rehberlik hizmetindeki erişim kısıtlılıkları hem bilgi eksikliği, hem maddi kısıtlamalar, hem de kültürel veya coğrafi faktörler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir ve bu da ruhsal sağlık hizmetlerine olan genel erişimi sınırlayabilir. Esendir ve Kaplan yaptıkları çalışmada manevi bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini önermişlerdir.[220] Kaplan üniversite öğrencilerine yönelik yaptığı çalışmasında öğrencilerin manevi bakım hizmetleri hakkında bilgi sahibi olmadıklarını bu nedenle manevi bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerektiğini önermiştir.[221] Benzer şekilde Lovania ve Wallece çalışmalarında maneviyat ve manevi bakıma yönelik olarak bilgilendirme ve yaygınlaştırma çalışmalarının yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.[222]

Araştırma kapsamında tespit edilen dördüncü tema manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde yaşanan zorluklar olmuştur. Yapılan araştırma kapsamında danışmanlar kızgınlık, ayrımcılık, istenmemek gibi konularda zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra danışmanlar kendilerinin misyoner olarak algılanması, çalışma ortamlarının fiziksel olarak yeterli olmaması, danışanın din algısı, iletişim problemleri, ödenek olmaması, manevi danışmanların eğitim ihtiyacı, danışanların manevi rehberliği önemsememesi, önyargılar, çalışma saatleri, meslek tanımının olmaması, kurumsallaşmanın olmaması, toplum tarafından tanınmamak/kabul görmemek, tükenmişlik sendromu gibi konularda zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Topuz yaptığı çalışmasında danışmanların tahmin ettiğinden daha ağır bir durumla karşılaştıklarında zorlandıklarını tespit etmiştir.[223] Ayrıca kişilik bozukluğu bulunan bireylerle karşılaştıklarında da zorlandıklarını belirtmiştir. İşbilen ise çalışmasında manevi danışmanlık sürecinde danışmanların reddedilme konusunda zorlandıklarını belirtmiştir.[224] Manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışmanların zorlanmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak, danışmanlar sıklıkla danışanların derin duygusal ve ruhsal sorunlarını ele almak durumundadırlar. Bu, danışmanların yoğun

[220] Esendir, İ. N. & Kaplan, H. (2018). "*Sağlık Çalışanlarının Maneviyat Ve Manevi Destek Algısı: İstanbul Örneği"*, Ekev Akademi Dergisi, 22(73), 317-332; Kaplan, F. (2021). Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğrencilerin Manevi Destek Algısını Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

[221] Kaplan, F. (2021). "*Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğrencilerin Manevi Destek Algısını Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi"*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

[222] Lovanio, K. & Wallace, M. (2007). "*Promoting spiritual knowledge and attitudes a student nurse education project"*. Holistic Nursing Practice, 21(1), 42-47. https://doi.org/10.1097/00004650-200701000-00008

[223] Topuz, İ. (2015). "*Danışmanlık Görevi Yürüten Din Görevlilerinin Meslekî Algılarına Yönelik Nitel Bir Araştırma"*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(34), 75-93.

[224] İşbilen, N. (2023). "*Manevi Danışmanlık Üzerine Fenomenolojik Bir Analiz: Morristown Tıp Merkezi Healthcare Chaplaincy (ABD) Örneği"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 64(2), 591-628

duygusal yüklerle başa çıkmalarını gerektirebilir ve zaman zaman kendi duygusal sınırlarını zorlayabilir. Ayrıca, danışmanlar, danışanların farklı kültürel, dini veya sosyal arka planlarından kaynaklanan çeşitli beklenti ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışırlar. Bu durum, danışmanların empati kurma ve etkili iletişim kurma becerilerini geliştirmelerini gerektirebilirken, aynı zamanda kendi önyargılarıyla başa çıkmalarını da zorlaştırabilir. Başka bir zorluk ise, danışmanların sürekli olarak danışanlarının iyiliği için en etkili ve uygun yardımı sağlama baskısı altında olmalarıdır. Bu, zaman zaman etik kararlar almayı ve kişisel değerlerini profesyonel rolleriyle uyumlu hale getirmeyi gerektirebilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve danışmanlık sürecindeki danışmanlar, duygusal, kültürel ve etik zorluklarla karşılaşabilirler ve bu zorluklar karşısında mesleki gelişimlerini sürdürmeleri ve etkili bir şekilde destek sağlamaları için çeşitli olanaklar sağlanmalıdır.

Araştırma kapsamında tespit edilen beşinci tema manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışanlarınıza yönelik izlenen stratejiler temasıdır. Danışmanlar genel olarak; farklı bakış açılarının kullanılması, danışanı dinlemek, danışanı çok yönlü tanımak, diğer paydaşlarla işbirliği, önyargısız olmak, ihtiyaca uygun hareket etmek, teknolojik araç gereç kullanımı, dini argümanları kullanmak, ihtiyaca uygun yöntem belirlemek, hoşgörülü olmak, model almak, bireysel ya da grup görüşmeleri, empati, sohbet, bibliyoterapi, duygu ve düşünceleri harekete geçirecek sorular gibi yöntemleri izlediklerini ifade etmişlerdir. Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışanlara yönelik izlenen stratejiler, danışanın duygusal, zihinsel ve ruhsal iyilik hâlini desteklemeyi amaçlar. Öncelikle, empati ve saygı temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Danışanın deneyimlerini anlamaya ve duygusal dünyasına derinlemesine inmeye odaklanmak, güven ortamının oluşturulmasına yardımcı olur. Ayrıca, bireyin kendi içsel kaynaklarını keşfetmesine ve güçlendirmesine yönelik bir yaklaşım benimsenmelidir. Danışanın içsel potansiyelini ortaya çıkarmak ve kendi çözümlerini bulmasına destek olmak, uzun vadeli bir iyileşme sürecinin temelini oluşturur. Bununla birlikte, danışmanın bireye rehberlik etmesi ve yeni bakış açıları sunması da önemlidir. Danışanın kendi deneyimlerine farklı bir perspektiften bakabilmesi, problem çözme becerilerini geliştirmesine ve daha esnek bir zihinsel tutum geliştirmesine yardımcı olabilir. Son olarak, süreç boyunca destekleyici bir ortamın korunması ve danışanın duygusal güvenliğinin sağlanması önemlidir. Danışanın kendisini ifade etme özgürlüğüne sahip olduğunu hissetmesi, açık iletişimi teşvik eder ve terapi sürecinin etkinliğini artırabilir. Bu stratejiler, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireylerin içsel keşifler yapmalarına, güçlenmelerine ve sağlıklı bir ruh hali geliştirmelerine olanak tanıyabilir. Manevi

danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışanlara yönelik izlenen stratejiler arasında bir diğer önemli nokta, bireyin kendini daha iyi anlamasına ve kişisel farkındalığını arttırmasına odaklanmaktır. Bu amaçla, danışmanlar genellikle bireyi iç gözlem yapmaya teşvik eder ve duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını daha derinlemesine keşfetmeye yönlendirir. Bireyin kendi içsel dünyasını anlaması, daha sağlıklı ilişkiler kurmasına, stresle başa çıkmasına ve yaşamındaki amaçlarını daha net bir şekilde belirlemesine yardımcı olabilir. Ayrıca, manevi danışmanlık sürecinde, danışanın kişisel değerleri ve inançları da önemli bir odak noktasıdır. Danışmanlar, bireyin inanç sistemiyle uyumlu bir yaşam sürmesine yardımcı olmak ve bu değerlerin onun için anlamını ve önemini keşfetmesine destek olmak için çeşitli teknikler kullanabilirler. Sonuç olarak, danışman manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde, bireyin kendi içsel dünyasını keşfetmesine, kişisel farkındalığını arttırmasına, değerlerini anlamasına ve ona uygun yaşam seçimleri yapmasına yardımcı olan stratejiler izlemelidir. Bu yaklaşım, bireyin daha sağlıklı, dengeli ve anlamlı bir yaşam sürmesine katkıda bulunabilir. Manevi danışmanlık sürecinde danışmanların plan ve program içerisinde hareket etmesi, görüşmelerin danışan talebi doğrultusunda olması ve görüşmelerde materyal ve kaynak kullanılması danışmanların daha etkili yardımcı olmasında etkendir.[225]

Araştırma kapsamında tespit edilen altıncı tema manevi bakım ve rehberlik hizmetinin geliştirilmesi olarak tespit edilmiştir. Danışmanlar manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi için kurumsallaştırma, danışmanların akademik olarak desteklenmesi, hizmet içi eğitimler, hedef kitlenin genişletilmesi, paydaşların işbirliği içerisinde çalışması, maddi olarak destek (ödenek oluşturulması), üniversitelerde alanla ilgili bölümlerin açılması, danışmanların özlük haklarının düzenlenmesi, manevi bakım rehberlik hizmetine olan erişimin artırılması gibi farklı önerilerde bulunmuşlardır. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin faydalarının arttırılması için bazı önerilerde bulunulabilir. İlk olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetinin sağladığı destek ve rehberlik, bireyin duygusal ve ruhsal iyilik hâlini artırır. Bu hizmetler, kişinin içsel dengeyi bulmasına ve stresle başa çıkma becerilerini güçlendirmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireyin yaşamında anlam ve amaç arayışını destekler ve kişisel gelişimine katkıda bulunabilir. Özellikle kriz dönemlerinde veya yaşamın zorlu geçişlerinde, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin sunulması, bireyin duygusal dayanıklılığını artırabilir ve iyileşme sürecini

[225] Yıldızhan, Ş. (2023). "*Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem Ve Beklentiler"*, Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

hızlandırabilir. Bu noktada, manevi bakım ve rehberlik hizmetinin bireye sağladığı desteklerin erişilebilirliğinin artırılması gereklidir. Toplumda manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine daha geniş bir erişim sağlanmalı ve bu hizmetlerin yaygınlaştırılması için farkındalık artırıcı çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinde multidisipliner bir yaklaşım benimsenmesi önemlidir. Bu sayede, bireyin ruhsal ve fiziksel sağlığı arasındaki ilişki daha iyi anlaşılabilir ve bireye bütünsel bir destek sağlanabilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin bireye sağladığı faydaları artırmak için, erişilebilirliklerinin artırılması, farkındalığın artırılması ve multidisipliner bir yaklaşımın benimsenmesi gibi stratejilerin önemli olduğu unutulmamalıdır. Bu sayede, toplumun ruhsal sağlığına daha etkili bir şekilde destek sağlanabilir. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışmanların hizmet içi eğitimlerle geliştirilmesi, hem danışanlara daha etkili bir destek sağlamak hem de danışmanların profesyonel yetkinliklerini artırmak açısından son derece önemlidir. Bu eğitimler, danışmanların bireylerin ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilmesi için gerekli bilgi, beceri ve anlayışı geliştirmeyi amaçlar. Öncelikle, bu eğitimler, danışmanların iletişim becerilerini güçlendirmeye odaklanır. Empati kurma, etkili dinleme, doğru sorular sorma gibi iletişim becerileri, danışmanların danışanlarla daha derinlemesine ve anlamlı bir bağ kurmalarına yardımcı olur. Ayrıca, danışmanların kültürel ve dini çeşitliliğe duyarlılıklarını artıran eğitimler de önemlidir. Bu sayede, farklı kültürel veya dini arka planlardan gelen danışanlarla daha iyi etkileşim kurulabilir ve onların ihtiyaçlarına daha duyarlı bir şekilde yanıt verilebilir. Bunun yanı sıra, manevi bakım ve rehberlik sürecinde etik konuların da önemli bir yeri vardır. Danışmanların etik ilkeleri anlamalarını ve etik kararlar vermelerini sağlayan eğitimler, mesleki uygulamalarını daha güvenilir hale getirebilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışmanların hizmet içi eğitimlerle geliştirilmesi, onların daha etkili ve yetkin bir şekilde hizmet sunmalarını sağlar ve bu da danışanların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını daha iyi karşılamalarına yardımcı olur.

Yapılan araştırma kapsamında danışanlarla yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle 6 tema ve bu temalara ilişkin kategoriler tespit edilmiştir. Konuya ilişkin tespit edilen tema ve kategoriler aşağıdaki gibidir.

Danışanlar ile yapılan mülakatlar sonrasında tespit edilen ilk tema danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetini tercih nedenleri olmuştur. Danışanlar farklı nedenlerden kaynaklı manevi bakım ve rehberlik hizmetini tercih etmişlerdir. Bunlar; ailesel nedenler, iş

süreçleri, yalnızlıkla mücadele, yas süreci, stresle mücadele, hastalıkla mücadele olarak tespit edilmiştir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine başvurma nedenleri, birçok farklı yaşam alanıyla ilişkilendirilebilir. Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunlar veya çatışmalar, bireyleri manevi desteğe yönlendirebilir. İş hayatında yaşanan stres, baskı ve işyerindeki zorluklar, kişinin ruhsal dengeyi korumasını zorlaştırabilir ve bu durumda manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine başvurulabilir. Yalnızlıkla mücadele eden bireyler, kendilerini destekleyecek bir rehberlik arayışına girebilir ve manevi bakım hizmetlerinden faydalanabilirler. Yas sürecindeki kayıplar, derin duygusal zorluklar yaşatan bir dönemdir ve bu dönemde manevi destek, kişinin acılarıyla başa çıkmasına yardımcı olabilir. Stresle ve yaşamın getirdiği diğer zorluklarla mücadele eden bireyler, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine başvurarak duygusal destek arayabilirler. Son olarak, hastalıkla mücadele sürecindeki bireyler, ruhsal olarak desteklenmeye ihtiyaç duyabilir ve manevi bakım hizmetleri, onların iyileşme sürecinde önemli bir rol oynayabilir. Bu nedenlerle, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine başvurma kararları, bireylerin yaşadıkları çeşitli zorluklarla bağlantılı olarak ortaya çıkabilir ve bu hizmetler, kişilerin duygusal iyilik hallerini desteklemek için önemli bir kaynak olabilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, insanların acılı, üzgün, sıkıntılı, korkulu yalnız ya da ümitsiz oldukları anda alabilecekleri bir hizmet olarak ifade edilmektedir.[226] Benzer şekilde manevi bakım ve rehberlik konusunda yapılan başka bir çalışma bireylerin kriz anındaki durumlardan kurtulmak, sıkıntılı bir olay ya da üzüntülü bir durum sonrasında çözüm üretebilmek amacıyla hizmetten yararlandıklarını ifade etmiştir.[227]

Araştırma kapsamında tespit edilen ikinci tema danışanların manevi bakım ve rehberlik deneyimleri olmuştur. Danışanlar manevi bakım ve rehberlik hizmetlerini; huzur, dinginlik, bakış açısında değişiklik, daha bilinçli olma, karar verme süreçlerine katkı, öz güven, problem çözme becerisi, duygusal rahatlama, destek kaynağı olarak deneyimlemişlerdir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireylerin yaşamlarında çeşitli olumlu deneyimler yaşamalarına katkı sağlayabilir. Bu hizmetler, kişilere iç huzur ve dinginlik hissi sunarak, zihinsel ve duygusal açıdan rahatlamalarını da katkı sağlayabilir. Aynı zamanda, bakış açısında olumlu bir değişiklik oluşturur ve kişilerin yaşamı daha pozitif bir şekilde algılamalarına yardımcı olabilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireyleri

[226] Ayten, A. & Düzgüner, S. (2020). "*Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu"*. Ankara: DİB Yayınları.
[227] Karagül, A. (2012). *"Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)"*Dini Araştırmalar Dergisi; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Ocak-Haziran; Cilt 14; Sayı 40; ss. 5-27

daha bilinçli hale getirir ve kendi kendilerini daha derinlemesine anlamalarına olanak tanıyabilir. Bu da karar verme süreçlerinde daha sağlam temellere dayanarak daha bilinçli kararlar almalarını sağlayabilir. Öz güvenlerini artırır ve problemlerle daha etkin bir şekilde başa çıkmalarını sağlayarak problem çözme becerilerini geliştirebilir. Duygusal rahatlama sağlar ve zor zamanlarda destek kaynağı olarak hizmet edebilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireylerin yaşamlarında huzur, bilinçlilik, öz güven ve duygusal rahatlama gibi olumlu deneyimleri artırarak daha tatmin edici bir yaşam sürmelerine yardımcı olabilir. Manevi bakım uygulamaları ile bireyler duygusal yönden desteklenebilir ve daha iyi bir yaşam sürebilir.[228] Ho ve arkadaşları manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışanların duygusal olarak empati kurma, konfor sağlama, teselli olma, özen görme ve duygusal destek alma gibi hizmetler aldıklarını bu sayede de kendilerini rahatlattıklarını belirtmiştir.[229] Ayrıca danışmanlık sürecinde danışanlar kendilerini ve duygularını daha iyi ifade edebilme becerilerini de kazanabilecektir.

Araştırma kapsamında tespit edilen üçüncü tema danışanlar açısından manevi bakımın faydaları olmuştur. Danışmanlarla yapılan mülakatlarda manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin faydalarını; Kendimi anlamama yardımcı oldu, rahatlama, stresle başa çıkma, problem çözme becerisi kazanma, bakış açısı geliştirme, çözüm odaklı hareket etme, duygulara yön verme, güçlü hissetme olarak yorumlamışlardır. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireylerin ruhsal, duygusal ve zihinsel iyilik hallerini destekleyen önemli bir araçtır. Bu hizmetlerin birincil faydalarından biri, bireylerin kendilerini daha iyi anlamalarına ve içsel dengeyi bulmalarına yardımcı olmasıdır. Manevi bakım ve rehberlik süreci, kişinin duygularını tanıması, düşüncelerini anlaması ve yaşamın anlamını keşfetmesi için bir fırsat sunabilir. Aynı zamanda, stresle başa çıkmada etkili bir destek sağlar ve zor zamanlarda duygusal rahatlama sağlayabilir. Problem çözme becerilerini güçlendirir ve bakış açısını genişleterek, hayata daha pozitif bir perspektiften bakmayı teşvik edebilir. Çözüm odaklı hareket etmeyi öğretir ve duyguları yönlendirme konusunda destek sunabilir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, bireylerin öz güvenini artırır ve kendilerini daha güçlü hissetmelerine yardımcı olabilir. Bu hizmetlerin sağladığı destek, insanların yaşamlarını daha tatmin edici ve anlamlı bir şekilde sürdürmelerine katkıda bulunur. Wu ve arkadaşları manevi bakım ve rehberliği manevi sıkıntılardan kurtulma, rahatlama ve güç

[228] Çiftci, E. (2023). "*Palyatif Bakım Servisinde Çalışan Hemşirelerin Manevi Bakım Algıları Ve Uygulamaları"*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.
[229] Ho, J. &Nguyen, C. &Lopes, R. & Ezeji-Okoye, S. & Kuschner, W. (2018). "*Spiritual care in the intensive care unit: a narrative Review"*, Journal of Intensive Care Medicine, 33(5), 279-287.

kaynağı olarak ifade etmektedir.[230] Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri sayesinde danışanlar stresle mücadele, sosyal destek geliştirme, depresyon ve anksiyete gibi olumsuzluklara mücadele etmeyi öğrenmektedirler. Bu sayede bireyler daha sağlıklı bir yaşam sürebilecektir.[231]

Araştırma kapsamında tespit edilen dördüncü tema manevi bakım konusunda yaşanan zorluklar olarak tespit edilmiştir. Danışanlar manevi bakım ve rehberlik konusunda yaşanan zorlukları; mesleğin tam olarak anlaşılamaması, toplumun konu hakkında bilgi sahibi olmaması, uzman personel yetersizliği olarak belirtmişlerdir. Yapılan çalışmalarda manevi bakım konusunda birçok zorluk olduğunu ancak bunlar arasında özellikle kadro sorunu ve eğitimli çalışan sayısının yetersizliğinin önemli olduğu belirtilmiştir.[232]

Araştırma kapsamında tespit edilen beşinci tema danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine erişim ve yaygınlığına ilişkin görüşleri olmuştur. Danışanlar manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine olan erişim ve yaygınlığı sınırlı, erişimin zor ve tanınırlığın az olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri, önemli faydalar sağlamasına rağmen, bir dizi zorlukla karşı karşıyadır. Öncelikle, bu hizmetlerin tanıtımının yeterince yapılmaması, toplumun bu konuda bilgi sahibi olmasını engelleyebilir. Bu durum, insanların bu hizmetlerden haberdar olmamasına veya nasıl erişileceğini bilmemelerine neden olabilir. Bunun sonucunda, bu hizmetlerden potansiyel olarak faydalanabilecek olanlar, ihtiyaçlarını karşılayacak destekten mahrum kalabilirler. Ayrıca, toplumun bu hizmetler hakkında bilgi sahibi olmaması, manevi bakım ve rehberlik hizmetinin öneminin veya sağladığı faydaların anlaşılmasını zorlaştırabilir. İkinci olarak, uzman personel yetersizliği de büyük bir sorundur. Bu hizmetlerin kaliteli bir şekilde sunulabilmesi için yetkin ve deneyimli uzmanlara ihtiyaç vardır. Ancak, uzman personel yetersizliği, hizmetlerin kalitesini düşürebilir ve insanların güvenini sarsabilir. Sonuç olarak, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için, tanıtımının yapılması ve toplumun bu konuda bilgilendirilmesi önemlidir. Ayrıca, uzman personel sayısının artırılması ve kaliteli hizmet sunumunun sağlanması da gereklidir. Bu şekilde,

[230] Wu, L. F. &Tseng, H. C. & Liao, Y. C. (2016). "*Nurse education and willingness to provide spiritual care"*. Nurse Education Today, 38, 36-41.
[231] Çayır, H.A. (2021). "*Yaşlı Hastalara Bakım Veren Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Algıları ile Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)"*. On dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Evde Hasta Bakım Hemşireliği Anabilim Dalı, Samsun.
[232] Ok, Ü. & Gören, A. B. (2023). "*Kampüste Manevi Bakım: İngiltere Örneği ve Türkiye İçin Çıkarımlar"*. İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, 8(1), 1–40. https://doi.org/10.36657/ihcd.2023.103

insanların manevi ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt verilebilir ve toplumun ruhsal iyilik haline katkıda bulunulabilir.

Araştırma kapsamında tespit edilen altıncı tema danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesine ilişkin görüşleri olmuştur. Danışanlar manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin daha iyi konuma gelebilmesi için reklam, hizmetin öneminin vurgulanması, sosyal medyada tanıtımının yapılması, seminerler, yerel yönetim destekli faaliyetler, uzman personel sayısının artırılması gibi önerilerde bulunmuşlardır. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi için çeşitli önlemler alınabilir. Öncelikle, bu hizmetlerin tanıtımı ve öneminin vurgulanması büyük önem taşır. Kamu spotları ve radyo, televizyon yada sosyal medya hizmetlerin geniş kitlelere duyurulmasına yardımcı olabilir. Düzenlenen seminerler ve atölye çalışmaları da, bu hizmetlerin tanıtımını destekleyebilir ve toplumun bilgi düzeyini artırabilir. Yerel yönetim destekli faaliyetler, hizmetlerin yaygınlaştırılması ve erişimin artırılması için önemli bir araç olabilir. Son olarak, uzman personel sayısının artırılması, hizmetlerin kalitesini yükseltebilir ve daha fazla kişiye ulaşılmasını sağlayabilir. Bu önlemler, manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin etkili bir şekilde iyileştirilmesine katkıda bulunabilir ve toplumun ruhsal sağlığının güçlendirilmesine yardımcı olabilir.

6.2. Öneriler

Danışmanlar ve danışanlarla ilgili yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

- Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması için çeşitli tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri sunan danışmanların mekân sorunlarının çözülmesi,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri veren danışmanların maddi açıdan tatmin edilmesi,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri konusunda yanlış algıların giderilmesine ilişkin eğitsel faaliyetlerin verilmesi,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri veren danışmanların yaşadıkları zaman sorunsalını çözmek için sistem kurulması,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri veren danışmanların, danışmanlık sürecinde daha verimli olabilecekleri uygulama eğitimlerinin verilmesi,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri veren danışmanların toplum tarafından kabul görecek şekilde tanınırlığını artırmak,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması için farklı kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmetleri veren danışmanların özlük haklarında iyileştirmelerde bulunmak,
- Danışanların manevi bakım ve rehberlik hizmetlerine erişimlerini artıracak faaliyetlerde bulunmak,
- Manevi bakım ve rehberlik hizmeti sunan uzman personel sayısının artırılması,
- Farklı medya araçları kullanarak manevi bakım ve rehberlik hizmetleri ile ihtiyaç sahiplerini bilgilendirmek,
- Yerel yönetimleri manevi bakım ve rehberlik hizmeti süreçlerinde aktif hale getirerek hizmetin yaygınlaştırılmasını sağlamak önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, K. C. (2020). *"Cezaevi hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik"*. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, (2), 243-254.

Acar, M. C. "*Bireysel Psikolojik Danişma Sürecinde Dinî Boyut: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Bir Araştırma"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2018.

Adalet Bakanlığı ve DİB protokol 2001 ve 2011.

Ağılkaya-Şahin, Z. "*Theoretical Foundations of Pastoral Care in Christian Tradition". Spiritual Psychology and Counseling*, 1/1 (2016), ss.68-77.

Aka, M. (2020). "*Dine ve kültüre duyarlı psikolojik danışmanlık-I: Manevi danışmanlık perspektifinden kuramsal analizler"*. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, (2), 201-233.

Alharbi, N. *"Self-Esteem: A Concept Analysis"*, Nurs Sci Q, :(Temmuz 2022), 35/3.

Altaş, N. *"Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri"*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 41/41 (2000), 327-350.

Altıntaş, M. E. (2019). "*Ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen manevî rehberlik ve din hizmetleri üzerine nitel bir araştırma (Kayseri örneği)"*. Diyanet İlmî Dergi, 55(1), 81-119.

Ayten, A. & Düzgüner, S. (2020). "*Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu"*. Ankara: DİB Yayınları.

Ayten, A. "*Manevi danışmanlık ve rehberlik"* Cilt: 1. (İstanbul: Dem Yayınları, 2018).

Ayten, A. "*Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri"*, (İstanbul: İz Yayınları, 2017).

Bahadır, A. "*İnsanın Anlam Arayışı ve Din"*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002).

Baker, Ö. E. & Doğan, T. (ed.), "*Kriz Danışmanlığı"*, Ankara: Pegem, 2016.

Barnes, R. C. *"Viktor Frankl's Logotherapy: Spirituality and Meaning in the New Millennium", TCA Journal,* (2000) 28/1, ss.24-31.

Başar, S. (2021). *Gebelik Sürecinde Kadınlara Yönelik Olarak Hastanede Manevi Bakım Uygulamaları (İzmir Örneği),* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bayraktar, F. *"Yaşlılık Dönemi ve Problemleri"*, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2007).

Bilge, F. *"Gestalt ve İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme",* içinde *Eğitim Psikolojisi*, Binnur Yeşilyaprak (ed.), (Ankara: Pegem Akademi, 2017).

Brault, E. R. *"Pastoral Care and Counseling in Prison: What Works?",* Journal of Pastoral Care & Counseling Volume 68/3 (2014).

Bulut, A. "*Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık"*, (Ankara: DİB Yayınları, Ankara, 2011).

Bulut, M. *"Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimi Görevi"*, *Diyanet İlmi Dergi*, Yıl: 35, Sayı 4, 1999, Ankara.

Calvert, M. *"From 'Pastoral Care' to 'Care': Meanings and Practices",* Pastoral Care in Education 27/4 (2009).

Can, G. *"Kişilik Gelişimi", içinde Eğitim Psikolojisi,* Binnur Yeşilyaprak (ed.), (Ankara: Pegem Akademi, 2017).

Ceylan İ. *"Madde bağımlısı bireylerin manevi ihtiyaçlarının belirlenmesi (Amatem örneği)"* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Ceza İnfaz Kurumlari Din Hizmetleri Rehberi, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Corey, G. "*Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları"*, çev. T. Ergene, (Ankara: Mentis Yayıncılık, 2008).

Corvelyn, Josef, Luyten, Patric, *"Psychodynamic Psychologies and Religion",* Handbook of the Psychology of Religion and Sprituality, (Ed.) Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park, The Guiltford Press, New York 2005, s. 84, 85.

Çayır, H.A. (2021). *"Yaşlı Hastalara Bakım Veren Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Algıları ile Yaşam Doyumları Arasındaki İlişki (Yüksek Lisans Tezi)"*. On dokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Evde Hasta Bakım Hemşireliği Anabilim Dalı, Samsun.

Çiftci, E. (2023). *"Palyatif Bakım Servisinde Çalışan Hemşirelerin Manevi Bakım Algıları Ve Uygulamaları"*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Dağcı, A. "*Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi)"*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016.

Din Hizmetleri Raporu, 2013.

Din Hizmetleri Raporu, 2015.

Din Hizmetleri Raporu, 2016.

Din Hizmetleri Raporu, 2019.

Din Hizmetleri Raporu, 2021.

Diyanet İşleri Başkanlığı, IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri 12-16 Ekim 2009 Ankara, Ankara, Diyanet Yayınları, 2009.

Doğanay, A.& Ataizi, M.& Şimşek, A.& Balaban Salı, J. & Akbulut, Y. "*Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri"*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2012.

Durğun, A. (2017). "*Hastanelerde bakım hizmeti veren meslek elemanlarının manevi bakıma ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi (Bolu örneği)"* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ege, R. *"Dini Danışmanlık ve Rehberlik'in Bir Bilim Dalı Olarak Gelişmesinin Gerekliliği Üzerine Bazı Düşünceler".* Dini Araştırmalar 14/39 (2011), 104-114.

Ege, R. "*Türkiye'de Manevi Danışman Yetiştirme Arayışları: Yüksek Din Öğretiminin Yapısı, İstihdam Alanı ve Uluslararası Standartlar Açısından Bir İnceleme".* Journal of Islamic Research 32/3 (2021), 816-34.

Ege, R.& Yazıbaşı, M. A. *"Sosyal Hizmet Alanında Görev Yapan Din Görevlilerinin Öz Yeterlik Algıları"* Dini Araştırmalar , vol.24, no.61, 249-280, 2021

Eliason, G. T. & Samide, J. L. & Williams, G. & Lepore, M. F. *"Existential Theory and Our Search for Spirituality", Journal of Spirituality in Mental Health*, (2010) 12, ss.86-111.

Erikson, E. H. *"İnsanın Sekiz Çağı"*, çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar, Ankara, 1984.

Esendir, İ. N. & Kaplan, H. (2018). "*Sağlık Çalışanlarının Maneviyat Ve Manevi Destek Algısı: İstanbul Örneği"*, Ekev Akademi Dergisi, 22(73), 317-332.

Frankl, V. *"From Psychotherapy to Logotherapy", Pastoral Psychology*, (1956) 7/5, ss.56–60.

Frankl, V. *"Psychiatry and Man's Quest for Meaning", Journal of Religion and Health,* (1962) 1/2.

Frankl, V. *"Psikoterapi ve Din Bilinçdışındaki Tanrı",* çev. Z. Taşkın, (İstanbul: Say Yayınları, 2018).

Goddard, D. *"Pastoral Care In Times Of Death And Dying"*, (Kansas City: Beacon Hill Press, 2009).

Göka, E. "*Ölme; ölümün ve geride kalanların psikolojisi"*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).

Gözlem ve Sınıflandırma Merkez Yönetmeliği, Madde 17.

Gürses, İ. & Kılavuz, M. A. *"Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*,(2010), 20/2.

Gürsu, M. & Söylev, Ö. F. & Demirtaş, B. (ed.), "*Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Disiplinlerarası Araştırmalar"*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021).

Hammond, D. & Kirkland, J. *"Developing Pastoral Care in The Primary School: A Model For Growth And Development",* içinde Kenneth David-Tony Charlton (ed.), Pastoral Care Matters in Primary and Middle Schools, (New York: Routledge, 1996).

Haußmann, A. & Fritz, B. *"Pastoral Care During Covid-19-Crisis - First Results", Project „Pastoral Care during COVID-19",* Kasım 2020, Teoloji Semineri, Heidelberg Üniversitesi.

Hirono, T. & Blakel, M. E. *"The Role of Religious Leaders in the Restoration of Hope Following Natural Disasters"*, *SAGE Open*, 7/2 (2017).

Ho, J.& Nguyen, C.& Lopes, R.& Ezeji-Okoye, S.& Kuschner, W. (2018). *"Spiritual care in the intensive care unit: a narrative Review"*, Journal of Intensive Care Medicine, 33(5), 279-287.

https://www.canakkalekalem.com/uzman-psk-ata-manevi-rehberlik-ve-psikolojik-danismanlik-diye-bir-meslek-yoktur/91379/ , 17 Şubat 2023- Kalem Gazetesi tarihli haber, (21.10.2023).

https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4847&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5
(http://sbu.saglik.gov.tr/hastahaklari/yonetmelik.htm, 14.12.2023).

Işık, H. *"Cezaevlerinde İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri",* Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 12 (2010), ss. 250-263.

Işık, H. & Demir, A. "*Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi"*, (Ankara: DİB Yayınları, 2012).

İlk, G. & Bilici, M. *"Viktor Frankl Örneği ile Varoluşçu Psikolojide Din ve Maneviyat",* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8 /17 (Aralık 2020).

İnce, A. & Temiz, Y. E. & Erdinç, Z.*"6 Şubat Kahramanmaraş Depremlerinde Din Hizmetleri: Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Bağlamında Bir Saha Araştırması".* Eskiyeni 50 (Eylül 2023).

İşbilen, N. (2023). *"Manevi Danışmanlık Üzerine Fenomenolojik Bir Analiz: Morristown Tıp Merkezi Healthcare Chaplaincy (ABD) Örneği",* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 64(2), 591-628

Kaplan, F. (2021). *"Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğrencilerin Manevi Destek Algısını Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi",* Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Karaca, F. *"Dinî Gelişim Teorileri",* Ankara: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007.

Karagül, A. (2012). *"Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)*"; Dini Araştırmalar Dergisi; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Ocak-Haziran; Cilt 14; Sayı 40; ss. 5-27.

Karagül, A. *"Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", Dini Araştırmalar,* (Ocak -Haziran 2012) 15/40.

Karci-Aksan, B. (2019). *"Sağlık hizmetlerinde manevi danışmanlık: Ankara ilinde bulunan bir kamu hastanesi örneği"* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı).

Karlık, Z. & Kula, N. (2022). *"Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları".* Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi 5 (2022), ss. 99-128.

Karlık, Z. *"Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisi Üzerine Düşünceler",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2021.

Kesgin, B. & Erdem, M. *"Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması",* Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8/16 (2018).

Kızıltuğ, H. (2019). *"Sağlık çalışanlarının palyatif bakım tecrübesinin manevi destek açısından değerlendirilmesi (Konya Eğitim Araştırma Hastanesi örneği)"* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Klaus, T. *"Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model",* Revista Pistis & Praxis: Teologia e Pastoral, vol. 3/2, (2011), ss. 495-519, s. 497.

Kodaman, N. B. "*Sosyal Bilimler Dergisi"*, Yıl: 25 (2012).

Köse, A. & Ayten, A. "*Din Psikolojisi"*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018).

Köylü, M. & Altaş, N. *"Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri"*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.

Kula, M. N. *"Deprem ve Dini Başa Çıkma", Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, c. 1/1 (2002), ss. 234-255.

Kula, M. N. "*Engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri"*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020).

Kurt, C. *"Kanser hastalarında manevi danışmanlık uygulamalarının kaygı ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi (Yayımlanmış Doktora Tezi)"*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Lartey, E. Y. *"Interfaith Spiritual Care"*, içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive, (Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017).

Longley, M. & Williams, R.& Furnish, S. & Warner, M. "*Promoting Mental Health in a Civil Society: Towards a strategic approach"*, (London: The Nuffield Trust, 2001).

Lovanio, K. & Wallace, M. (2007). *"Promoting spiritual knowledge and attitudes a student nurse education project"*. Holistic Nursing Practice, 21(1), 42-47. https://doi.org/10.1097/00004650-200701000-00008

Lynch, G. "*Pastoral Care & Counselling"*, (London: SAGE Publications Ltd, 2002).

MacInnes, D. L. *"Self-Esteem and Self-Acceptance: An Examination Into Their Relationship and Their Effect on Psychological Health",* J Psychiatr Ment Health Nurs, (Ekim 2006), 13/5.

Manetsch, S. M. "*Calvin's Company of Pastors -Pastoral Care and the Emerging Reformed Church", 1536–1609*, (Oxford: Oxford University Press 2013).

Merle, K. *"Pastoral Care as Intercultural Encounter",* içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), *Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive*, (Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017).

Mickleburgh, W.E. *"Clarification of Values in Counselling and Psychotherapy", Aust N Z J Psychiatry*. (Eylül 1992) 26/3.

Myer, R. A. "*Assessment for Crisis Intervention"*, 1 edition (Belmont, CA: Brooks Cole, 2001).

Naor, L. & Mayseless, O. *"The Wilderness Solo Experience: A Unique Practice of Silence and Solitude for Personal Growth, Front Psychol.*" (Eylül 2020) 10;11:547067, ss.10-13.

Neslihan, Y. *"Manevi Temelli Bütüncül Psikolojik Danışmanlık"*, Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma, Eds. Halil Ekşi ve Çınar Kaya, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2016, s.88.

Ok, Ü. & Gören, A. B. (2023). *"Kampüste Manevi Bakım: İngiltere Örneği ve Türkiye İçin Çıkarımlar"*. İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, 8(1), 1–40. https://doi.org/10.36657/ihcd.2023.103

Ok, Ü. *"Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı"*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Özdemir, S. *"Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta-Burdur Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Yıl: 2008/2, Sayı: 21, ss. 23-49.

Özdemir, Ş. *"Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar",* Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, Sayı: 2, (2002).

Özoğlu, S. Ç. "*Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma"*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2007).

Pargament, K. *"Acı ve tatlı: Dindarlığın bedelleri ve faydaları üzerine bir değerlendirme."* (çev. A. U. Mehmetoğlu). Çanakkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5/1 (2005).

Pastoral care in the military and pastoral decisions in the current European context", https://www.ccee.eu/pastoral-care-in-the-military-and-pastoral-decisions-in-the-current-european-context/?lang=en (12.12.2023).

Patton, M. Q. Qualitative Research. New York: John Wiley & Sons, Ltd., 2005.

Peçenek, A. M. (2019). "*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II"*, Akademik Platformn, 3(1), 104-113.

Resmi Gazete, 25 Ekim 2019, Ek-2.

Ryall, A. & Goddard, G. & Travis, I. *"Co-Ordination In Personal And Social Education",* içinde Kenneth David-Tony Charlton (ed.), Pastoral Care Matters in Primary and Middle Schools, (New York: Routledge, 1996).

Sarı, R. (2019). *"Hastane hizmetleri kapsamında kadın doğum bölümünde manevi danışmanlık (Konya Dr. Ali Kemal Belviranlı Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi örneği)"* (Yüksek Lisans Tezi Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Schlauch, C. R. *"Defining Pastoral Psychotherapy", Journal of Pastoral Care*, Vol: 39, No: 3, (1985).

Selçuk, M. *"2000'li Yıllara Girerken İrşat Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Düşünceler".* II. Din Şurası Tebliğ Müzakereleri. 458-467. Ankara: DİB Yayınları, 2003.

Settersten, R. A. & Trauten, M. "*The New Terrain of Old Age: Hallmarks, Freedoms, and Risks, Handbook of Theories of Aging",* (New York: Springer Publishing Company, 2009).

Seyyar, A. *"AB Sürecinde Türkiye'de Manevi Sosyal Hizmetlerin Önemi",* içinde Ali Seyyar (ed.), Manevi Sosyal Hizmetler, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015).

Söylev, Ö. F. *"Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar".* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.

Taylor, E. J. *"Spiritual Assessment",* içinde "*Spiritual, Religious, and Cultural Aspects of Care"*, ed. Betty R. Ferrell, (New York: Oxford University Press, 2016.

Tekeş, A. (2019). *"Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi: Kayseri Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği",* Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Temme, K. *"Seelsorge and interreligious dimensions: Christian-Muslim cooperation in the German context, using a CPE model", Revista Pistis & Praxis: Teologiae Pastoral*, vol. 3/2, (2011), ss. 495-519.

Thierfelder, C. *"Pastoral care (Seelsorge) and spiritual care in Germany",* HTS Teologiese Studies/Theological Studies 73/4 (2017).

Topuz, İ. (2015). *"Danışmanlık Görevi Yürüten Din Görevlilerinin Meslekî Algılarına Yönelik Nitel Bir Araştırma".* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(34), 75-93.

Tosun, C. *"Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kültürlerarası - Dinlerarası Yaklaşım".* Manevi Danışmamak ve Rehberlik. ed. Ali Ayten vd.1/123. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Tutar, H. & Erdem, A. T. *"Örnekleriyle bilimsel araştırma yöntemleri ve SPSS uygulamaları"*. (1.baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2020.

Türkçapar, H. "*Bilişsel davranışçı terapi: Temel ilkeler ve uygulama"*. (İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2018).

Uğurlu, H. S. *"Dini Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği ve Türkiye Gereksinim Çözümlemesi Üzerine Nitel Bir Araştırma"*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Ustabaşı, N. K. *"Cezaevlerinde Yürütülen Din Hizmetlerinin Mahkûmlar Üzerindeki Psikososyal Etkisi: Çanakkale Cezaevleri Örneği"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Walter, C. A. & McCoyd Judith L. M. "*Grief and Loss Across the Lifespan : A Biopsychosocial Perspective",(* New York, NY: Springer Publishing Company, 2016).

Weiss, R. *"»Neither they nor their reward« – a Talmudic legend about suffering",* içinde Isabelle Noth / Georg Wenz / Emmanuel Schweizer (ed.), *Pastoral and Spiritual Care Across Religions and Cultures-Seelsorge und Spiritual Care in interkultureller Perspektive,* (Göttigen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017).

Wise, C. A. "*Pastoral Counseling: It's Theory and Practice"*, (New York: Harper & Brothers Publishers, 1951).

Wu, L. F., Tseng, H. C. & Liao, Y. C. (2016). *"Nurse education and willingness to provide spiritual care"*. Nurse Education Today, 38, 36-41.

Wulff, D.& Mehmedoğlu A.& Uysal S. *"Transpersonel (Benötesi) Psikoloji"*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 31 (Şubat 2014): 243-54.

Yalom, I. D. *"Güneşe bakmak ölümle yüzleşmek"*. çev. Z. İyidoğan Babayiğit, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008).

Yapıcı, A. "*Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık"*. (Adana: Karahan Kitapevi, 2007).

Yıldızhan, Ş. (2023). *"Hastanelerde Yürütülen Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Hizmetlerinde Problem Ve Beklentiler",* Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Young, W. *"Virtual Pastor: Virtualization, AI, and Pastoral Care",* Theology and Science, 20:1 (2022), ss. 6-22.

EKLER

EK 1. Etik Kurul Proje Onay Belgesi

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ (AYBÜ)
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU
PROJE ONAY BELGESİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi bölümü öğrencilerinden EDA AKAR 'ın, Türkiye'de Manevi Bakım Rehberliği: Kavramsal Çerçeve, Uygulama Modelleri Ve Toplumsal Kabulün İncelenmesi adlı araştırması değerlendirilmiştir.*(Bu kısım başvuru sahibi tarafından doldurulmalıdır)*

Proje etik açısından uygun bulunmuştur.	☒
Proje etik açısından geliştirilmesi gerekmektedir.	☐
Proje etik açısından uygun bulunmamıştır.	☐

AYBÜ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU KARARI (Etik Kurul tarafından doldurulacaktır)	
Araştırma kodu (Yıl – Araştırma sıra no)	2023 – 232
Başvuru formunun Etik Kurula ulaştığı tarih	10.11.2023
Etik Kurul Karar toplantı tarihi ve karar no	22.11.2023 – 09/232
Yer	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Esenboğa Külliyesi
Katılımcılar	Formda imzası bulunan üyelerimiz toplantıya katılmıştır.

KURUL BAŞKANI VE ÜYELER:

Prof. Dr. Zafer ÇELİK	Başkan
Prof. Dr. Suat ERDEM	Üye
Doç. Dr. Bahar İNKAYA	Üye
Doç. Dr. Bayram SİNKAYA	Üye
Doç. Dr. Hakan DULKADİROĞLU	Üye
Doç. Dr. Halime Şenay GÜZEL	Üye
Doç. Dr. Keziban Büşra KAYNAK EKİCİ	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Asuman ÇUKUR	Üye
Dr. Öğr. Üyesi Esin KIVRAK KÖROĞLU	Üye
Dr. Öğr. Üyesi İrem ŞENGÜL	Üye
Dr. Öğr. Üyesi İpek METE	Üye

EK 2. Tez Araştırma Talebi

T.C.
CUMHURBAŞKANLIĞI
Diyanet İşleri Başkanlığı
Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Sayı :
Konu : Tez Araştırma Talebi

10.01.2024

Sayın Eda AKAR
Ankara

İlgi :

"Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığının Sunduğu Rehberlik Hizmetleri" konulu araştırmanız hakkında İlgi'de kayıtlı dilekçenizde talep ettiğiniz hususlar değerlendirilmiş olup araştırma talebiniz, mülakat sorularının Din Hizmetleri Genel Müdürlüğünün rehberliği ve belirleyeceği çerçevede, hizmete özel verilerin paylaşılmaması ve araştırmanın tamamlanmasını müteakip bir nüshasının Birimimize ulaştırılması şartıyla uygun görülmüştür.

Değerlendirilen mülakat sorularınızın Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Ankara İl Müftülüğünde görev yapan ilgili personel ile gönüllülük esasına dayalı olarak ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında açık rızası alınarak gerçekleştirilmesinin uygun olacağı mülahaza edilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

EK 3. Katılımcılara Yönelik Görüşme Soruları

TÜRKİYE'DE MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, UYGULAMA MODELLERİ VE TOPLUMSAL KABULÜN İNCELENMESİ TEZİ İÇİN PLANLANAN GÖRÜŞME SORULARI

MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK HİZMETİ VEREN DANIŞMANLAR İÇİN GÖRÜŞME SORULARI

1. Manevi bakım ve rehberlik konusundaki deneyimlerinizi ve uzmanlık alanınızı kısaca anlatır mısınız?
2. Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik hizmetinin önemini ve etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlığı ve erişilebilirliği hakkında neler düşünüyorsunuz?
4. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde karşılaştığınız en büyük zorluklar nelerdir?
5. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde danışanlarınıza nasıl yardımcı oluyorsunuz?
6. Türkiye'de Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesi için ne gibi önerileriniz var?

MANEVİ BAKIM VE REHBERLİK HİZMETİ ALAN DANIŞANLAR İÇİN GÖRÜŞME SORULARI

1. Manevi bakım ve rehberlik hizmetinden ne zaman ve nasıl faydalandığınızı anlatır mısınız?
2. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde yaşadığınız deneyimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin size sağladığı faydalar nelerdir?
4. Manevi bakım ve rehberlik sürecinde yaşadığınız zorluklar nelerdir?
5. Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin erişilebilirliği ve yaygınlığı hakkında neler düşünüyorsunuz?
6. Türkiye'de manevi bakım ve rehberlik hizmetlerinin iyileştirilmesi için ne gibi önerileriniz var?